

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 47, 1996

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Slavo Ondrejovič: Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky	3
Roza Tuguševa: Neologizmy v blízkorodstvenných jazykoch (na prímere češského i slovac- kého jazykov)	25

Diskusia

Miloslava Sokolová — František Šimon — Gustáv Moško: Zásady morfeematickej analýzy v morfeematickom slovníku slovenčiny	41
--	----

Recenzie

Zborník o sociolingvistickom výskume slovenčiny. J. Findra	51
--	----

Kronika

Jubileum profesora Jozefa Mistrička. O. Škvareninová	56
Mladý jubilant Slavo Ondrejovič. J. Horecký	57
Súpis prác Slava Ondrejoviča za roky 1973—1995. L. Dvonč	60
Prameňov je viac (Poznámka o dopĺňaní cudzích textov). J. Kačala	79

СОДЕРЖАНИЕ

Славо О н д р е й о в и ч : Языковая экология и экология лингвистики	3
Роза Т у г у ш е в а : Неологизмы в близкородственных языках (на примере чешского и словацкого языков)	25

Дискуссия

Милослава Соколова — Франтишек Шимон — Густав Мошко: Основы морфеатического анализа в морфеатическом словаре словацкого языка	41
--	----

Рецензии

Сборник по социолингвистическому исследованию словацкого языка. Я. Финдра ...	51
---	----

Хроника

Юбилей профессора Йозефа Мистрика. О. Шкваренинова	56
Молодой юбиляр Славо Ондрейович. Я. Горецки	57
Список работ Слава Ондрейовича опубликованных в период 1973—1995 гг. Л. Двонч ...	60
Источников несколько. Я. Качала	79

CONTENT

Slavo Ondrejovič: Language Ecology and Ecological Linguistics	3
Roza Tuguševa: Neologisms in Genetically Related Languages (Czech and Slovak)	25

Discussion

Miloslava Sokolová — František Šimon — Gustáv Moško: The Rules of Morphemic Analysis in Morphemic Dictionary of the Slovak Language	41
--	----

Book Reviews

Papers on Sociolinguistic Research of the Slovak Language. By J. Findra	51
---	----

Chronicle

Jubilee of Professor Jozef Mistrík. By O. Škvareninová	56
Young Jubilee Slavo Ondrejovič. By J. Horecký	57
Bibliography of the Writings of Slavo Ondrejovič for the Period 1973—1995. By L. Dvonč ...	60
There Are More Sources. By J. Kačala	79

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 47, 1996

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL

of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences

Volume 47, 1996

Published semianually in 80 pp.

by Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Editorial Board Address:

813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia

Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,

Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук

Том 47, 1996

Издается два раза в год на 80 стр.

Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия

Подписки принимает: KUBON und SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, R. Krajčovič, A. Král,
V. Krupa, J. Mistrík, S. Ondrejovič, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka, J. Sabol, E. Sekaninová.

JAZYKOVÁ EKOLÓGIA A EKOLÓGIA LINGVISTIKY

SLAVO ONDREJOVIČ

ONDREJOVIČ, S.: Language Ecology and Ecological Linguistics. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 1, pp. 3–24. (Bratislava)

The paper deals with panoramic picture on recent activities and trends in the field of language ecology and ecological linguistics. There are defined the limits of ecolinguistics and its place as sociolinguistic discipline in a system of sciences. The author individually develops the language-ecological themes of A. Fill and W. Trampe, such as ecology of languages, language and conflict, language and groups, language, man, animal, plant. He pays a special attention to ecological language criticism and language culture.

Nemožno poprieť, že substantívne a adjektívne lexémy (a syntagmy s výrazmi) *ekológia* a *ekologický*, ako aj ich skratková podoba s polopredponou *eko-*¹, patria

¹ Z nepreberného množstva výrazov s touto polopredponou (polomorfémou), ktorých počet sa neustále zvyšuje najmä vďaka aktuálnej publicistike, spomeňme aspoň dva najnovšie publicizmy: *ekohumanista* „obhajca práv zvierat“ a *ekocertifikát* „osvedčenie, potvrdenie o nezávadnosti tovaru z ekologického hľadiska“ (ďalšie príklady sa dajú nájsť v koncepte pripravovaného výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka — autorka L. Balážová.) U nás najčastejšie používaný Slovník cudzích slov M. Ivanovej - Šalínovej a Z. Maníkovéj (1983, s. 239) okrem hesla *ekológia* a jeho odvodenín *ekológ*, *ekologický*, *ekologizmus* uvádza len úzko odborné termíny, ktoré „nestoja v rade“ pred „bránou“ publicistiky, po prejdení ktorej sa zvyčajne odborné termíny menia na bežné slová. Takými sú v tomto slovníku napr. výrazy *ekofén*, *ekolónia*, *ekomorfóza*, *ekoproterogónia*, *ekoproterandia* a i. V publicistike sa síce už dávnejšie používali aj výrazy typu *ekofilm* a *ekoaktuality*, ale naša jazyková kultúra ich dlho považovala za neprijateľné pre ich hybridný charakter (podobne sa predtým argumentovalo pri type *fotopotreby*). J. Horecký však už v r. 1981 (s. 389) poukázal na potrebu uznať tieto výrazy ako aktualizáčne prostriedky, vhodné oživujúce publicistický štýl. V spomínanom príspevku sa zároveň upozorňuje na rozdiel medzi významami *ekotyp*, *ekotop* na jednej strane, kde príslušná predpona vyjadruje vzťah k životnému prostrediu, a na druhej strane výrazmi *ekofilm*, *ekoaktuality*, ktoré zas odkazujú na ekológiu. Sprostredkovane však aj tu ide o vzťah k životnému prostrediu, lebo ako pripomína J. Horecký, ekológia je práve náuka o životnom prostredí (podrobnejšie o tom Masár, 1992). Možno k tomu pridať aj význam „čistý“, ako to vyplýva zo spojení typu *ekologické autá*, *ekologická stavba*. Tieto výrazy však vyvolávajú kritiku jednak z významového hľadiska (Lisický, 1989) a jednak z pohľadu ekologickej lingvistiky (porov. ďalej). To, ako sú už u nás rozšírené výrazy s polopredponou *eko-*, možno ilustrovať napr. aj *Zlatými stránkami* (obchodno-podnikateľským telefónnym zoznamom pre Bratislavu-mesto), kde sa vyskytuje množstvo názvov typu *Ekoagrobanka*, *Ekogeos*, *Ekochem*,

medzi značne frekventované jednotky súčasného diskurzu. Prudké rozšírenie slovo tvorného základu *ekol-* registrujeme aj pri vzniku nových hraničných vedných odborov. Hovorí sa o ekologickej psychológii (ekopsychológii), o ekologickej pedagogike (ekopedagogike), o ekologickej sociológii (ekosociológii), ekologickej folkloristike (ekofolkloristike), ekologickej filozofii (ekofilozofii) a v neposlednom rade o ekologickej lingvistike (ekolingvistike). V súvislosti ekologickým boomom v jazyku sa v súčasnosti možno u nás občas stretnúť s volaním po *jazykovom ekologickom zákone*, čím sa myslí na legislatívnu ochranu a podporu „čistej“, „správnej“, „spisovnej“ slovenčiny. Autori týchto výziev však sotva tušia, že práve z hľadiska ekologickej lingvistiky sa takéto apeľy hodnotia ako „neekologické“. Protirečí to totiž princípu diverzity, na ktorom ako na jednom z hlavných pilierov stojí ekolingvistika. V našom článku sa chceme pokúsiť o naskicovanie „prehľadového“ obrazu ekologickej lingvistiky, ako sa formuje v naše dni, opierajúc sa predovšetkým o práce jedného z najvýraznejších predstaviteľov tohto nového smeru Allwina F i l l a (porov. najmä F i l l, 1987; 1993; 1995 a; 1995 b). Je pochopiteľné, že sme sa pritom inšpirovali aj ďalšími prácami, ktoré považujeme z nášho pohľadu spoločne medzi ekologickej produkcie, rozširujúcej sa každým dňom, za najdôležitejšie.

Ak sa máme pokúsiť o celkový, panoramatický obraz danej výskumnej oblasti, dôležité je pripomenúť, že *ekológiu* ako termín po prvýkrát použil Ernest H a e c k e l už pred 130 rokmi. V štúdií z r. 1866 označil týmto pomenovaním disciplínu zaoberajúcu sa štúdiom „vzájomného pôsobenia medzi organizmami, ako aj medzi organizmami a prostredím“. E. Haeckel vtedy myslel, pravdaže, na biológiu a daný výraz zodpovedal jeho novému „celostno-dynamickému“ pohľadu na organizmy. Termín „ekológia“ bol však zvolený tak šťastne, že vzápätí po svojom uvedení v 70. rokoch nášho storočia prekročil hranice biológie a sa stal jedným z najfrekventovanejších kultúrnych slov. Poskytol aj meno hnutiu, ktoré sa odhodlalo postaviť proti príliš rýchlym zmenám v prírode a jej devastácii človekom (o dejinách ekológie pozri Nennen, 1991, s. 74–82). Zrejme aj vďaka svojej ohybnosti (v gramatickom i „negramatickom“ zmysle) slovo *ekológia* víťazne zaberalo stále ďalšie a ďalšie vedné oblasti v prenesenom a trochu posunutom zmysle. G. B a t e s o n (1972) začal hovoriť o „ekológii ducha“, C. M. S t e i n e r (1985) o „ekológii vzťahov“ a A. H. H a w l e y už predtým (1950) o „ekológii spoločnosti“, J. R. K r e b s — N. B. D a v i e s (1978) o „ekológii správania“, mnohí ďalší o „ekologickej etike“ atď.

Základnými konštantami ekologického prístupu vôbec sú kategórie ako vzájomné ovplyvňovanie, pôsobenie, vytlačanie, spätná väzba a podobne, ktoré sa pri

Ekotech, Ekoplast, Ekoplyn, Ekostav, Ekotherm, Ekotour, Ekoviridis a pod. Keďže polopredpona *eko-* môže súvisieť aj s výrazom *ekonomika, ekonomický* a teda je homonymná, niekedy nie je na prvý pohľad jasné, o aký podnik ide. V Bratislave jestvuje napr. firma *Ekosy*, ktorá vznikla skrátením pomenovania *Ekonomické systémy* a firma *Ekos*, ktorá je zasa komprimáciou názvu *Ekologické stavby*. Iným typom je pomenovanie *Vod-eko* (Trenčín).

procesuálnom pohľade zisťujú pri každom jave a v každej sfére. Ekologický pohľad nesie v sebe však aj potvrdzovanie spoločných záujmov v protiklade k „sólo-predsadzovaniu sa“ na účet iných, horlí za „ko-evolúciu“ namiesto čistej sebarealizácie, za kontakty namiesto izolácie. Zásadná pre túto orientáciu je, povedzme to tak, jej „ideologická“ zložka (porov. Jung, 1995), „angažovanie sa“, podporovanie a uprednostňovanie malého voči veľkému, zasadzovanie sa proti šíreniu sa veľkého na úkor menších a slabších, obhajovanie ustáleného, jestvujúceho. Toho, čo je a ešte viac toho, čo sa stráca, čo zaniká, voči tomu, čo sa šíri, čo zaberá životný priestor iným. Inými slovami, všetkým ekológiám ide o záchranu a zachovanie malého, resp. stredného, a o popieranie jednoty veľkého, stavajúc pritom na samoorganizácii a samoregulácii ako základných princípoch, skúmajúc vzájomné pôsobenie síl, ich „hier i protihier“, „tlakov a protitlakov“.

V jazykovej oblasti sa prioritou v aplikácii pojmu ekológia vo všeobecnosti prisudzuje Einarovi H a u g e n o v i,² synovi nórskeho vystaňovalca, vyrastajúcemu v americkom prostredí, kde sa však udržiavala aj rodná nórcina. Bolo to práve pred 25 rokmi, keď odznela Haugenova prednáška pod názvom *An Ecology of Language*, ktorá sa o dva roky na to (1972) objavila v zborníku jeho vybraných štúdií. E. Haugen uplatnil tento termín v sociolingvistickom i psycholingvistickom zmysle, definujúc ekológiu jazyka ako „the study of interactions between any given language and its environment“ (Haugen, 1972, s. 325). Podľa jeho výkladu tak ako rozličné živočíšne a rastlinné druhy udržiujú v prírode medzi sebou vzájomnú rovnováhu, no aj sa oddávajú konkurenčnému boju, existuje rovnováha a rivalita medzi rozličnými jazykmi tak vnútri štátnych a iných útvarov, ako aj v mozgu samých polylingvistov. Medzi jazykovoekologické témy E. Haugen zaraďuje vývin jazykov, kontakty a konflikty jazykov, smrť jazykov, jazykové plánovanie, ale rovnako aj individuálnu dvojjazykovosť a „fylogenetické“ osvojovanie si jazyka.

Haugenova myšlienka o jazykovej ekológii inšpirovala viacerých sociolingvistov, ktorí rozvinuli jeho koncepciu. H. H a a r m a n v druhom diele svojej knihy o multilingvizme (Haarman, 1980) s podtitulom *Elementy jazykovej ekológie*, a potom aj v knihe *Jazyk v etnicite: analýza základných ekologických vzťahov*

² Celkom však nemožno prehliadnúť, že niekedy, aj keď len výnimočne, sa mu jeho prvenstvo upiera. Z. Wąsik vo svojom úvodnom článku k zborníku *K úlohám ekológie jazyka* (Wąsik, 1993, s. 15 n.) tvrdí, že v skutočnosti nie je isté, či to bol E. Haugen, ktorý ako prvý odštartoval výskumy v tejto oblasti. Podľa neho by sa tu rovnako oprávnené mohlo spomenúť meno Leona Zawadowského a jeho kniha *Lingwistyczna teoria języka* z r. 1947, u ktorého možno nájsť pojmy *ekologicko-relačné fakty* (v protiklade s lexikálno-relačnými faktami). Sám Z. Wasik potom vo viacerých štúdiách aplikuje Zawadowského schému v konkrétnych výskumných štúdiách (Wąsik, 1994). Hoci určite aj Zawadowského výklad bol vo svojom čase cenný, niet pochýb, že skutočne masívny vplyv na rozvoj bádania v ekolingvistickej oblasti zaznamenal až E. Haugen. Tento autor sám pripomína, že termín ekológia sa používal v súvislosti s jazykom už pred ním. Odkazuje napr. na použitie termínu „linguistic ecology“ u C. F. a F. M. V o e g e l i n o v c o v (1964), ktorí pod týmto pojmom rozumeli „comprehensive attention to all the languages in (an) area“.

(Haarman, 1986), vyčlenil celý rad jazykovoekologických „premenných“ (demo­grafických, sociálnych, politických, kultúrnych, psychologických, interakčných a lingvistických), ktoré pôsobia na jazykové správanie jazykových skupín a ich členov. Biologickoekologické inšpirácie sa nájdu takisto u N. D e n i s o n a (1982), ktorý porovnáva hynutie ohrozených zvieracích a rastlinných druhov s jazykmi, ktoré „ovanula smrť“. Jazykovoekologické hnutie „greenspeech“ sa tu pripodobňuje — zrejme nie však celkom vážne — k známej ochranárskej organizácii Greenpeace, ktorá sa už desiatky rokov venuje ochrane ohrozených živočíšnych druhov.

Paralely medzi jazykmi a živočíchmi sa dajú, pravdaže, objaviť aj vo výrazoch „smrť jazykov“, „prežitie jazyka“, „živý jazyk“, „mŕtvy jazyk“ atď., ktoré sú ako metafory známe už dávno (porov. Altmann — Lehfeldd, 1976). Aj obrazné vyjadrenie *ekológia jazykov* sa radí do tohto reťazca. Ekológia jazykov v Haugenovom zmysle patrí v sociolingvistike do oblasti kontaktov a konfliktov jednotlivých jazykov, rozšírenej o dimenziu ochrany malého a ohrozeného (porov. Nelde, 1988).

Celkom iný obraz ekológie jazyka rozvinul Dwight B o l i n g e r. V poslednej kapitole svojej knihy *Language, the Loaded Weapon* (Jazyk, nabitá zbraň — 1980), ktorú nazval *An Ecology of Language*, vedie paralelu medzi ekologickými problémami znečistenia vzduchu a vody a „znečistenia“ jazyka. Tak ako je nočná obloha v dôsledku silného znečistenia vzduchu viditeľná len nejasne, hovorí D. Bolinger, aj „znečistený“ jazyk podáva skutočnosť len v rozmazaných, nejasných a skresľujúcich obrazoch alebo, čo je ešte horšie, niektoré stránky skutočnosti podáva ostro, iné však celkom zastiera a deformuje. Ako predtým už S. K o r z y b s k y a S. I. H a y a k a w a — aj D. Bolinger sa pokúša ukázať, aký je náš jazyk delimitovaný, a preto vo viacerých oblastiach (najmä v reklame a v politike) ľahko zneužiteľný na manipuláciu. Podľa neho len hovorenie o jazyku môže jazyk očistiť a prinavrátiť ho do stavu čírosti. (Podobne ako si počíname s potokom: privádzame doň čerstvú vodu, keď ho chceme uviesť do stavu, v akom sa nachádzal pred svojim znečistením.) O zneužívaní jazyka na manipuláciu rôzneho druhu možno najst zásadné poznámky už u Stuarda Chasea (1938, porov. k tomu Krupa, 1991, s. 91—94).

Veľmi zásadný je prínos Alwina F i l l a do oblasti jazykovej ekológie, ktorý sa už vo svojej knižke *Wörter zu Pflugscharren* s podtitulom *Pokus o ekológiu jazyka* (1987) inšpiroval modernými ekologickými témami ako „človek a príroda“ a „ohrozenie prostredia“. Vo svojom výklade stavia do protikladu ekologický prístup a morfológický prístup. Podľa neho ak do istého času bola jazykoveda viacmenej „morfológická“, rozkladala jazyk na jednotky, akými sú fonémy, morfémy, lexémy a vety, skúmajúc ich štruktúru a funkcie,³ ekologická lingvistika sa dá chápať ako

³ „Doterajšiu jazykovedu“ však nie je dosť dobre možné stotožňovať len s klasickým štrukturalizmom. Iba za tohto predpokladu môže totiž platiť Fillova metafora, že kým „doterajšia jazykoveda skúmala a opisovala stav vody v priehrade (synchronia) alebo vznikanie vlny v rieke (diachronia), ekológia sa zaoberá samým procesom tečenia“ (Fill, 1993, s. 5).

časť vzťahov systému relácií medzi ľuďmi, medzi sociálnymi, politickými alebo náboženskými skupinami, medzi národnosťami atď., ktorá potom každú výpoveď vidí v tomto svetle. A. Fill tu okrem toho nadväzuje na D. Bolingera a všeobecných sémantikov, na ich jazykové stratégie manipulácie (zacielené najmä na oblasť ekológie), osobitne však aj na rolu jazyka v konfliktoch. Podobný prístup nachádzame i vo výkladoch Wilhelma T r a m p e h o, modelujúceho v knihe *Ökologische Linguistik* (1990) otvorený systém „jazyk — svet“, ktorého centrálnymi vlastnosťami sú kreativita, stabilita a diverzita. Upozorňuje pritom na tesný vzťah medzi neekologickým používaním jazyka a rozrušovaním „prírodného sveta okolo nás“.

Univerbizovaný termín ekolingvistika ako prvý začal používať v r. 1985 Claude H a g è g e v knihe *Dialogický človek* (porov. Fill, 1993, s. 3), kde ním označil disciplínu venujúcu sa „vzájomným vzťahom medzi človekom, jazykom a prírodnými danosťami“. Tento výklad rozšíril A. Fill v knihe *Ekolingvistika* (1993), v ktorej integruje akoby všetky dovtedajšie princípy ekologickej jazykovedy. Je to možné, lebo pri všetkej rozličnosti jazykovekologických prístupov možno v každom z nich objaviť jeden univerzálny bod, z ktorého sa ekolingvisti pozerajú na jazyk: je ním vzájomné pôsobenie a ovplyvňovanie — či sa to už týka vzájomného pôsobenia medzi jazykmi, „subjazykmi“, nárečiami a inými varietami v jazykových spoločenstvách alebo vzájomného „jazykového“ pôsobenia medzi ľuďmi, národmi a pod.

Aj A. Fill pritom pripúšťa, že zatiaľ chýba presnejšia definícia ekolingvistiky, ale v prísnom zmysle presnú definíciu nemá ani ekológia. Sám ponúka takúto definíciu: „Ekolingvistika je jazykovedná disciplína, ktorá skúma vzájomné pôsobenie medzi jednotlivými jazykmi, medzi hovoriacimi navzájom a medzi skupinami hovoriacich alebo medzi jazykom a svetom a ktorá sa v záujme mnohorakosti javov a vzťahov (sveta) stavia za udržanie malého“ (Fill, 1993, s. 5).

Niekedy sú rozdielne názory na to, kam patrí ekolingvistika. Často sa totiž vníma aj ako časť pragmatiky. Do tejto oblasti ju skutočne vradujú témy ako „jazyk a konflikt“, „miscommunication“, „moc jazyka“ a pod. Ekolingvistika tu však prekračuje hranice pragmatiky v tom zmysle, že kým pragmatika poníma použitie a pôsobenie jazyka vo význame „tu a teraz“ a jazyk chápe predovšetkým ako mnohoúčelový komunikačný prostriedok vhodný na fixovanie poznatkov a pôsobenie na iných ľudí, v ekolingvistike sa skúmajú, ako pripomína napr. P. F i n k e (1995, s. 4), hlavne „vyššie“ účinky a funkcie jazyka (a ich vývin vo fylogénze), ktoré nemožno vysvetliť výmenou „rečových aktov“ v komunikácii. Veď bežný „udržiavací“ („badstiftendes“) rozhovor má pre ňu takú istú cenu ako cielený rozhovor, rozprávanie žartov a klebetenie sú rovnako dôležité (ak nie dôležitejšie) ako otázky a odpovede na ne.

Skutočne, čo je v jazyku dôležitejšie: výmena informácií alebo kontakt, ktorý sa prostredníctvom jazyka vytvára? B. M a l i n o w s k i v štúdiu o význame v „primitívnych“ jazykoch (1923) rozlišuje používanie jazyka spojené so situáciou, tzv.

kontextové používanie jazyka, keď sa napr. komunikanti dohovádzajú o spoločnej činnosti, a bezkontextové používanie jazyka, keď obsah hovoreného nemá takmer nijaký vzťah k realite. Dôležité je hlavne to, že sa niečo povie.

V našej kultúrnej sfére, ak ľudia, ktorí sú v kontakte, sedia ticho, vzniká zvyčajne neznesiteľné napätie. Rieši sa to pomocou verbálnej komunikácie, najprv „zapojením“ kontaktných formúl, potom rozprávaním, ktorého obsah je viac-menej irelevantný, triviálny a známy. Pre B. Malinowského je jazyk formou spoločenského správania, prostriedkom na vytváranie pocitu súdržnosti a solidárnosti. Ten je podľa neho hlavnou funkciou jazyka a vyjadrovanie a výmena myšlienok je len odvodenou a sekundárnou funkciou. Skutočne napr. rozprávanie známych príbehov je pochopiteľné len vtedy, ak nezabudneme na solidarizačnú funkciu jazyka. V nijakom prípade neplatí rozšírená „povera“, že všetko, čo sa povie, má svoju informačnú hodnotu.

B. Malinowskému dáva za pravdu aj etolingvistika, spájajúca etológiu a lingvistiku. Etolingvisti totiž takisto ukazujú (porov. Heeschen, 1980, s. 260), že k výmene a odovzdávaniu informácií pri komunikácii síce dochádza, ale nie tak hojne a významne, ako sa domnievame. „Udrživacej“ a „solidarizačnej“ úlohe jazyka, ktorá dominuje pri rozprávaní, pri žartoch, v hádkach, pri klebetení, ale aj argumentovaní, pri líčení príbehov a pod., dávajú takisto prednosť pred „banálnou“ funkciou otázok, prosieb, vysvetľovania atď. Skúmanie jazykových funkcií v tomto svetle môže byť určite zaujímavé aj pri úvahách o pôvode jazyka ako ľudskej špecifiky, aj jeho vývine ako nástroja na vytváranie spoločenských vzťahov, na znižovanie agresivity či zostrovania konfliktov medzi jednotlivými národmi.

Ekolingvistické diskusie ukazujú, že napriek veľkému množstvu pokusov o teoretické zdôvodnenie ekolingvistickej koncepcie sa tu ešte nevytvorila úplne homogénna vedná disciplína s jednoznačne vymedzeným objektom výskumu. Je však zrejmé, že ekolingvistika pritom prekračuje hranice humanitných vied a dotýka sa aj oblastí, ktoré v tradičnom, dnes už čiastočne prekonanom členení patrili k prírodným vedám, konkrétne k biológii, antropológii a etológii. Retrospektívny pohľad na túto novú disciplínu však potvrdzuje, že v pestrom obraze početných prístupov vystupujú do popredia dva smery. Starší, načrtnutý E. Haugenom, pri ktorom ide v zásade o prenos princípov, pojmov a metód z ekológie do lingvistiky, a novší, pre ktorý je skôr charakteristické smerovanie od lingvistiky k (biologickej) ekológii. Stále viac sa totiž presadzuje náhľad, že aj aplikovaná lingvistika môže prispieť k analýze a pokusom riešiť „ekologickú krízu“. Niektoré z týchto prístupov sú „jazykovokritické“, iné zasa „jazykovokritickokritické“ (porov. Fill, 1995 a; 1995 b; Trampe, 1990; 1991; 1992).

Aj na členenie oblastí ekolingvistiky sú rozdielne názory. A. Fill (1993) napr. vydelenie päť tematických okruhov ekolingvistiky: „ekológiu jazykov“, „etolingvistikú“, „jazyk a konflikt“, „jazyk a skupiny“, „jazyk, človek, zvieratá, rastliny“. O toto členenie sa oprieme aj v našom ďalšom výklade o ekológii jazykov a ekolingvistike.

Ekológia jazykov v Haugenovom chápaní (Haugen, 1972) a tých autorov, ktorí sa ním inšpirovali, skúma predovšetkým vzájomné pôsobenie medzi jazykmi a nárečiami u jednotlivých používateľov jazyka a v jazykových spoločnostiach. Vytlačanie malých jazykov veľkými, hospodársky silnejšími, zjednocovanie jazykových spoločností odstraňovaním rozdielov a odlišností, tlak na menšie a menšinové jazyky, vymieranie alebo prežívanie ohrozených jazykov sú takisto témami tohto odvetvia ekolingvistiky ako rovnováha a nerovnováha jazykov a z toho prameniace posuny u bilingválnych a multilingválnych hovoriacich. Ak sa chránia ohrozené druhy zvierat a rastlín, opakuje ekolingvistika po E. Haugenovi, možno iste odôvodniť aj chránenie ohrozených jazykov pred ich vyhynutím. Veď každý jeden jazyk obsahuje originálny spôsob myslenia a vyjadrovania, ktorý vytvorili a používali ľudia a ktorý by zánikom jazyka zanikol tiež. Ekologicky myslieť znamená, ako zdôrazňujú na viacerých miestach najmä W. Trampe a A. Fill, vedieť si vážiť malé takisto ako veľké. S tým súvisí presvedčenie, že jazyk, ktorým hovorí niekoľko sto ľudí, je hodný rovnakej (ak nie väčšej) pozornosti ako hociktorý vychýrený svetový jazyk (porov. aj Daneš — Čmejrková, 1994).

Rozumie sa samo sebou, že istá oblasť jazykovedy bola odjakživa ekologická. Ide o tú časť sociolingvistiky a psycholingvistiky, ktorá skúma jazyky, žijúce vedľa seba (porov. najnovšie zborník *Nachbarsprachen in Europa*, 1994).

Čo sa týka psychologickej ekológie jazykov, A. Fill (1993) otvorene hovorí, že tu bol výskum viacjazykovosti v rámci ekologického systému menej úspešný ako v sociolingvistike. Príčina spočíva azda naozaj v tom, že zatiaľ sa iba málo vie o procesoch ovplyvňovania a vzájomného pôsobenia, prebiehajúcich v mozgu. Otázka, či je vôbec možná úplná viacjazykovosť, ostáva aj dnes do istej miery otvorená.⁴ V každom prípade je už však jasné, že viacjazykovosť nemožno chápať ako

⁴ Napr. A. S c h w e i z e r o tom poznamenáva: „Podľa mojej skúsenosti sa mi zdá, že je to len sebaklam, keď je niekto presvedčený, že má dva materinské jazyky. Keď si aj myslí, že obidva ovláda v rovnakej miere, vždy je to tak, že myslí len v jednom jazyku a len v tom jednom sa pohybuje voľne a tvorivo“ (citované podľa Filla, 1993, s. 13). Je pravda, že pri ovládaní viacerých jazykov môže byť miera ich osvojenia rozličná na rôznych úrovniach (výslovnosť, gramatika, slovník, frazeológia, pragmatica). Dokonca aj tzv. *near-natives* sa môžu vyznačovať, ako nám ukazuje bežná skúsenosť, silným akcentom.

Zaujímavé v tejto súvislosti sú údaje o polyglotoch a jazykoch, ktoré ovládali či ovládajú. Pri talianskom kardinálovi Giuseppem Mezzofantim (1774—1849), azda najznámejším „jazykovom géniovi“, sa uvádza počet jazykov s aktívnou znalosťou 12, ďalších 45 s pasívnejšou znalosťou, avšak až 78 jazykov, ktorými bol schopný komunikovať, a 114 jazykov, z ktorých bol v stave prekladať na dobrej úrovni. Pozoruhodný je prípad dánskeho jazykovedca Rasmusu Christiana Raska (1787—1832), jedného z tvorcov historicko-porovnávacej metódy, ktorý ovládal pasívne 55 jazykov, ale len 2 dokonale aktívne: dánčinu a islandčinu. Viktoriánsky diplomat John Bowring (1792—1872) hovoril údajne 100 jazykmi a v ďalších 100 čítal (Crystal, 1987, s. 362). Osobností, ktoré ovládali okolo 20—30 jazykov bolo viacero. spomeňme z nich ešte aspoň anglického orientalistu Wiliama Jonesa (1746—1794), nemeckého

niečo statické, čo je raz navždy dané, ale treba ju vnímať skôr ako ekologický proces, v priebehu ktorého sa môže miera ovládania jazyka kvantitatívne i funkčne rozširovať, no i zužovať. V jednotlivých prípadoch sa môže jazyk vytlačiť až do úplného zabudnutia. D. Crystal hovorí v tejto súvislosti o tzv. spiacich jazykoch (dormant language; 1987, s. 362).⁵ Dvoj- a viacjazyčnosť vedie často k striedaniu kódov viacerých jazykov alebo jazykových variet v tej istej komunikačnej situácii.

Ako faktory determinujúce ekologické procesy vo vzťahu jazyka a spoločnosti, „úpadok“ alebo „vzostup“ jazyka, sa zvyčajne uvádzajú tieto činitele:

a) status a prestížnosť jazyka: čím je status a prestížnosť jazykov vyššia, tým je vplyv iných jazykov na ne menší;

b) väčšia alebo menšia podobnosť medzi jazykmi: veľká podobnosť uľahčuje možnosť **pohltienia** jedného jazyka druhým; toto zistenie sa zvyčajne ilustruje **montrealskou** holandskou, ktorá, ako ukazuje skúsenosť, má v montrealskom prostredí s **dominantnou** francúzštinou **väčšiu šancu na prežitie** než napr. **románska** taliančina, ktorá je tu ohrozená viac; ale **núka sa tu spomenúť** aj **prípád slovenčiny** v **Čechách** **oproti** napr. **maďarčine** v tom istom prostredí;

c) početnosť **sobášov** medzi príslušníkmi odlišných jazykových resp. etnojazykových skupín;

d) stupeň **kodifikovanosti** jazyka: pre zachovanie jazyka alebo nárečia má veľký význam, či jeho **lexika**, **gramatika** i **texty** sú **fixované** a **dokumentované** (porov. napr. **situáciu** **rusínčiny** v **porovnaní** napr. s **chorvátčinou** na **Slovensku** — Ondrejovič, 1993);

e) **interferenčná** **sila** **vplyvu** **zvonka**;

f) **jazykové** **plánovanie** a **jazyková** **politika**.

Známe je, že nie všetci autori sú naklonení zasahovaniu do jazykovoekologických procesov, aj keby sa hneď tým malo poslúžiť **záchrane** **ohrozených** jazykov. **Plánovanie** im **asociuje** s **purizmom**, pričom úspešnosť **regulačných** **opatrení** sa **niekedy** **celkom** **spochybňuje** (porov. o tom napr. Fishman, 1989).

jazykovedca Wilhelma von Humboldta (1767—1835), tragicky zahynuvšieho ruského jazykovedca Jevgenija Polivanova (1890—1937) a Samuela A. Wurma (1926) riaditeľa Centra oceánologických štúdií v Cambere, ktorý aktívne ovláda množstvo austronézskeho, tasmánjskeho a papuánskych jazykov.

⁵ D. Crystal (1987) dokonca hovorí, že väčšina polyglotov má jeden dominantný jazyk a ostatné sú vo väčšej či menšej miere spiace. Známy je príklad človeka, skúmaného L. G a l o w a y o m (1978), ktorý sa počas života naučil 9 jazykov. Jeho materinským jazykom bola maďarčina. Vo veku štyroch rokov sa však presťahoval s rodičmi do Poľska, kde sa naučil po poľsky a prestal používať maďarčinu. Ako 6-ročný sa vrátil do Maďarska, kde si obnovil maďarčinu, ale ako 10-ročný sa presťahoval s rodinou do Rumunska, kde v škole a v komunite používal rumunčinu a jidiš. O dva roky neskoršie sa opäť vrátil do Maďarska, kde sa v škole učil nemčinu, angličtinu a hebrejčinu, v čom pokračoval počas ďalších šiestich rokov v Nemecku. Tam sa nemčina stala preňho dominantným jazykom. Ako 25-ročný sa odsťahoval do USA, kde mu nemčina nahradila angličtina. V čase uzavierania pozorovaní daná osoba používala len angličtinu a maďarčinu (jeho manželka bola Maďarka). Iné jazyky, ktorými sa naučil hovoriť, postupne čoraz viac „zaspávali“, niektoré z nich takmer vymizli z pamäti.

Tak ako ekobiológia sa zasadzuje o zachovanie pestrosti druhov a v tomto kontexte sú pre ňu malé druhy (druhy majúce len malý počet reprezentantov) takisto cenné, ak nie cennejšie a hodné väčšej výskumnej námahy, ako veľké druhy, aj ekolingvistika venuje viac pozornosti jazykom s menším počtom nositeľov než svetovým jazykom. Má to zrejmý súvis s potrebou zachovania mnohosti prírodných systémov „jazyk — svet“, ako o tom hovorí W. T r a m p e (1990, s. 201). Podľa neho so zánikom každého prirodzeného jazyka zaniká aj špecifický informačno-skúsenostný systém. Okrem podpory „viacfarebnosti“ vzťahov jazyka k svetu má „ekologická kultúra jazyka aj úlohu ochrany príslušných skúsenostných systémov“ (Trampe, 1990, s. 209). Každý jazyk, nech by bol akokoľvek malý, stelesňuje istý spôsob kategorizácie sveta (Krupa, 1980, s. 92), poskytujúc jeho nositeľom rezervoár výrazových možností, z ktorých mnohé sa už (možno) nevyskytujú v nijakom inom jazyku. Vo svojich tisícročných dejinách sa jazyk menil a vyrovnával s bezpočetnými okolnosťami, ktoré sprevádzali jeho vývin, a v tomto zmysle je aj nenahraditeľným dokumentom o ľudskom myslení a počínaní, ktoré sa po zániku jazyka sotva môže podariť niekedy presnejšie rekonštruovať.

Na Zemi žije dnes ešte stále značný počet jazykov. Údaje o ich počte sa však až neuveriteľne rôznia, kolíšu od 3000 do 10 000, ojedinele sa trvá aj na údají o výskyte 20 000 jazykov na zemeguli. Tieto rozdiely vyplývajú, ako je známe, najmä z toho, že doteraz niet všeobecne prijatej a prijateľnej definície, ktorá by zodpovedne odlišila jazyk od nárečia. V čom sa však všetci typológovia úplne zhodnú, je fakt, že početnosť jazykov na svete má — rovnako ako početnosť živočíšnych a rastlinných druhov na Zemi — klesajúcu tendenciu a vymieranie jazykov sa nezastavilo ani dnes (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983; Krupa — Genzor, 1995). Podľa štatistických údajov Gy. D é c z y h o (1991, s. 112) sa v období od r. 1970 do r. 1985 počet jazykov znížil zo 4500 na 2800. A netýka sa to len vzdialených svetov. Jazyky zanikajú aj v Európe, kde za posledných 200 rokov zmizla z povrchu zemského dalmáčina a dva keltské jazyky Veľkej Británie: cornčina v grófstve Cornwall (posledná hovoriaca týmto jazykom zomrela r. 1777) a mančina na ostrove Man. Až dojemne presne je zdokumentovaný prípad smrti posledne menovaného jazyka, dobre známy z jazykovoekologickej literatúry. Zopakujme preto aj tu základné údaje o tomto exite. Ešte v r. 1901 z 50 000 obyvateľov ostrova Man hovorilo týmto jazykom 4650 obyvateľov, z ktorých 59 bolo jednojazyčných. V r. 1931 už nebolo ani jedného monolingválneho nositeľa mančiny, kým bilingvistov ostalo ešte stále 529. V r. 1950 žilo ešte 10 ľudí s mančinou ako materinským jazykom, z ktorých posledný Ned Maddrell zomrel vo veku 97 rokov v r. 1974. V stredoveku Európa však stratila niektoré aj väčšie jazyky, napr. iberčinu a etruštinu.

Pozoruhodné boli a sú aj osudy niektorých menších, resp. etnických skupín a ich jazykov v Európe, medzi ktoré určite patria Slováci a slovenčina v Dolnom Rakúsku. V tejto oblasti s centrom v Hohenau, do ktorej sa Slováci prisťahovali v 16.—17. storočí, sa obyvateľstvo až do konca 1. svetovej vojny vyznačovalo sil-

ným slovenským povedomím; slovenčina bola v regióne bežným kontaktovým jazykom. Kým koncom 19. storočia sa k Slovákom hlásilo okolo 7000 ľudí, v r. 1931 ich počet klesol na pár desiatok. Príčinou tohto poklesu, ako uvádza G. Ö f f n e r (1983, s. 106), bolo najmä to, že slovenské obyvateľstvo „začalo svoj jazyk a svoju identitu zapierať v strachu, že bude pripojené k ČSR“. Spomínaná slovenská etnická skupina si v odborných kruhoch aj vyslúžila pomenovanie „zabudnutá“ či dokonca „tajná“ menšina, ako menšina, ktorá sa nechcela, z tých či oných dôvodov, priznať k samej sebe. Po zmene režimov v postkomunistických štátoch sa zmenilo jej postavenie. 9. júna 1993 získala dokonca status oficiálnej menšiny (Volksgruppe). Identita pôvodom slovenského obyvateľstva je však už značne oslabená a po slovensky („záhoráckym nárečím“) hovorí dnes takmer výlučne staršia generácia (podrobnejšie Ondrejovič, 1995). Ide tu teda o menšinu, o ktorej platí, že aj keď dnes už pomalšie, ale predsa len „v tichosti zaniká“. Opísať a zdokumentovať stav tejto menšiny v historickom, etnografickom, sociolingvistickom a dialektologickom aspekte má za úlohu najnovší medzinárodný projekt *Slováci a slovenčina vo Viedni a v Dolnom Rakúsku* (1996—1997).

J. A i t c h i s o n o v á (1991, s. 221) v tejto súvislosti hovorí dokonca o jazykovej samovražde (dochádza k nej vtedy, keď starý a nový jazyk sú si podobné) a o jazykovej vražde (keď sú si tieto jazyky vzdialené). O symptómoch rozličných fáz jazykovej smrti uvažuje U. D r e s s l e r vo viacerých špeciálnych štúdiách (porov. napr. 1988, s. 188 n.). Podľa neho prvým znakom začínajúceho „rozpadu“ jazyka je vytrácanie sa proprií v zanikajúcom jazyku. Pri zrode tzv. polokomunikantov („semispeakrov“), t. j. menej kompetentných hovoriacich, sa znižuje predovšetkým gramatická a lexikálna kompetencia, zatiaľ čo komunikačná kompetencia pretrváva omnoho dlhšie. Dlhší časový úsek ostáva aj **receptívna kompetencia** („porozumenie“) v porovnaní s produkciou. V neskorších fázach dochádza podľa jeho výkladu k tzv. monoštylizmu, keď sa zanikajúci jazyk používa už iba v súkromnej sfére, v rodinnom a priateľskom kruhu a v ostatných sférach a funkciách je nepoužiteľný.

V prvej polovici 20. storočia sa viaceré štáty pokúšali prebojovať heslo „jedna krajina — jeden jazyk“. Dnes už však — možno aj s príchodom nového myslenia o potrebe ochrany prostredia — sa rozvinul nový postoj aj voči malým jazykom a menšinám. Možno uviesť štáty, ako je Švédsko, Kanada a Austrália, kde filozofia „taviaceho sa kotla“ (melting pot) stratila pôdu pod nohami a podporuje sa skôr politika multikultúrnej a multilingválnej politiky (porov. *Pluricentric languages*, 1994). Aj viaceré iné inštitúcie vcelku odchádzajú od myšlienky udržať hegemoniu jedného jazyka. Konverzačné problémy, ktoré nevyhnutne prináša jazyková pestrosť na malom priestore, sa odporúča prekonávať skvalitňovaním a zintenzívňovaním výuky cudzích jazykov a nie konštituovaním alebo zavádzaním nejakého jazyka vo funkcii lingua franca. Iste je však namieste názor, že táto zmena v postoji k malým jazykom, podpora výuky cudzích jazykov, nová politika naklonená men-

šinám, prichádza v niektorých štátoch (napr. v prípade gaelčiny vo Veľkej Británii) neskoro. Aj tu sa objavujú nápadné paralely k bioekológii. Kým pestrosť (druhov, krajinných typov a pod.) jestvovala prirodzene, robilo sa všetko pre to, aby bola zlikvidovaná. Tesne pred dosiahnutím tohto cieľa sa naraz všetko obrátilo a nastali horúčkovité pokusy zachrániť aspoň časť z niekdajšieho bohatstva: začali sa budovať prírodné parky, dosiahol sa zákaz ťažby surovín, nerastov a lesa na niektorých miestach, nasadili sa jedince ohrozeného druhu aj do ďalších teritórií atď. Podobne sa správali mnohé štáty, ktoré sa pokúšali odstrániť jazykovú pestrosť priamymi i nepriamymi opatreniami a len neskôršie sa dospelo k tomu, že je lepšie podporiť a znovuoživiť jazyky menších.

Jestvovalo viacero pokusov o revitalizáciu jazyka, z ktorých však len veľmi málo vyústilo do úspešného konca. Jednoznačne úspešná bola vlastne asi len novohebrejčina (ivrit), ktorej oživenie súvisí so vznikom a existenciou Izraela. Nový štát, v ktorom sa stretli prisťahovalci z celého sveta, potreboval dorozumievací prostriedok bez nežiaducich konotácií (pôvodne ním mala byť nemčina, od ktorej sa po čase odstúpilo). Menej šťastný osud mala írčina, ktorá sa neujaia, hoci Íri majú vlastný štát. Uvádza sa, že svoju rolu tu mohla zohrať aj obava z izolácie od veľkých írskych menšinových skupín v zahraničí, hovoriacich po anglicky. Napokon o revitalizácii by sa možno dalo hovoriť aj v súvislosti so slovenčinou, ktorá v istom čase prežívala skôr iba v nárečiach a „literárnym“ jazykom hovorila len úzka vrstva inteligencie.

Panuje všeobecná mienka, že jazykom, ktoré nie sú štátne, resp. oficiálne a hovorí nimi menej ako 1 milión obyvateľov, hrozí vyhynutie. D. Crystal vo svojej vynikajúcej *Cambridgeskej encyklopédii jazykov* (1987) zaraďuje sem tieto jazyky: baskičtinu, bretónčinu, frízštinu, friulčinu, faelčinu, škóťčinu, karelčinu, ladinčinu, rétorománčinu, rómčinu, saamčinu, sardínčinu, lužičtinu, welštinu a jidiš. Iné pramene (napr. Denison — Tragut, 1990) upozorňujú, že ani niektoré ďalšie jazyky nemusia mať z dlhodobejšej perspektívy celkom bezpečný pocit: okcitánčina (provensálčina) a katalánčina.

Samozrejme, že v iných svetadieloch je situácia s jazykmi ešte dramatickejšia. Akcelerácia zániku jazykov je rýchlejšia a ich budúcnosť je vcelku ešte bleďšia. Napr. v USA sa okrem angličtiny hovorí 30 inými jazykmi, ktoré sú materinskými jazykmi viac ako 25 miliónov obyvateľov. V štáte Nové Mexiko používa až 44 % obyvateľov menšinové jazyky (španielsky, apačský, navaho, tewa). Počet osôb s neanglickým materinským jazykom neustále klesá, pričom osobitne žalostný je stav indiánskych jazykov. Podľa F. G r o s j e a n a (1982) za čias Krištofa Kolumbusa tu žilo asi milión pôvodných Američanov, ktorí hovorili 500 až 1000 jazykmi. Dnes jestvuje ešte 150 až 300 jazykov, z ktorých však len 50 má viac ako 1000 hovoriacich (Crystal, 1987, s. 320).

Zdá sa, že v Strednej Amerike so 70 jazykmi a 6 miliónami hovoriacich a v Južnej Amerike so 600 jazykmi a 11 miliónmi hovoriacich je polozenie indiánskych jazykov o poznanie lepšie. Neprístupnosť viacerých oblastí uchránila mnohé

jazyky pred zánikom, zároveň je však aj prekážkou pre ich zdokumentovanie a opísanie. Ruka v ruke s ničením dažďových pralesov sa však možnosti malých jazykových spoločenstiev určite znižujú. Ako hovorí D. Crystal, jazykovedci sa v tomto prípade bez vlastnej viny menia na jazykových archeológov, ktorí dané jazyky potom už často len rekonštruujú.

Austrália predstavuje takisto pestrý jazykový obraz. Podľa B. M. H o r v a t h a — P. V a u g h a n a (1991) austrálsky Special Broadcasting Service prináša rozhlasové a televízne vysielanie v 58 jazykoch, medzi nimi aj v slovenčine. Symptomatické je, že medzi týmito tzv. Australian community languages nachádzame len prisťahovalecké jazyky a nie je tam ani jeden pôvodný jazyk Austrálie (aboriginal languages). Tieto jazyky sú takisto ako indiánske silne ohrozené. Pôvodných 500 jazykov sa znížilo na 250, z ktorých len 6 (!) má viac ako 1000 hovoriacich (Crystal, 1987, s. 324).

Na zemeguli pripadá v priemere 20 jazykov na každý z 200 štátov (Šatava, 1994). Tento počet sa však neustále znižuje, lebo väčšina, povedzme z 5000 jazykov nemá viac ako niekoľko sto hovoriacich a iba 1000 z nich má viac ako 10 000 hovoriacich (zoznam týchto jazykov uvádza D. Crystal v citovanej encyklopédii na s. 436—438; porov. aj Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 457—464). Iné je to, pravdaže, s angličtinou, ktorá sa v posledných desaťročiach stala lingua franca ekonomického a vedeckého života, zábavného a počítačového priemyslu. Pripomeňme, že v 21 krajinách je angličtina jediným oficiálnym jazykom a v 16 ďalších sa túto funkciu delí s iným jazykom. Podľa odhadov je na zemeguli viac ako 1 miliarda tých, čo ovládajú angličtinu či už vo väčšej alebo menšej miere (Crystal, 1987, s. 358). V 60 štátoch je angličtina oficiálnym alebo polooficiálnym jazykom (Krupa, 1991, s. 21—26).

Prestíž angličtiny je, ako vidieť, taká veľká, že každý jazyk, ktorý príde s ňou do styku, sa ňou ovplyvní. Táto prestíž a šanca zamestnať sa, ktorú dnes otvárajú dobré vedomosti z angličtiny, dávajú impulz pre vznik škôl s anglickým vyučovacím jazykom vo veľkom počte krajín celého sveta.

Ukazuje sa, že angličtina ako „zmiešaný“ jazyk s jednoduchou gramatikou a bohatými slovotvornými možnosťami dobre plní funkciu praktického medzinárodného jazyka. Na rozdiel od plánových jazykov (esperanto, volapük, interlingua, novial a i.) je aj materinským a spisovným jazykom, čo sa však niekedy pri úvahách o medzinárodnom jazyku považuje za nevýhodu: je to neoddiskutovateľné zvýhodnenie jednej skupiny obyvateľstva a znevýhodnenie skupín iných.

Sama lingvistiká zrejme nemôže urobiť veľa pre udržanie jazykovej rozmanitosti a pestrosti sveta. Spomínaná rozmanitosť by sa mohla zachovať len pri radikálnej premene postojov a spôsobu života v smere „ekologického vedomia“ a „viacdimenzionálneho myslenia“ (Fill, 1993, s. 25). Z ekologického pohľadu sa táto vec javí tak, že jazykoveda trestuhodne zanedbala svoju najdôležitejšiu úlohu: zachytenie, preskúmanie a v prípade, že je to možné, aj podporenie a zachránenie malých

a ohrozených jazykov. Niektorí autori priamo aj apelujú na jazykovedcov, aby sa prestali venovať výskumu a odhaľovaniu štruktúr a hľadaniu nových metód skúmania svetových a veľkých jazykov, ale aby svoje sily preskupili (a „šetriii si“) na záchranu kultúrneho dedičstva jazykov malých národov (ibid.).

Každý jazyk má svoje regionálne, sociálne a funkčné variety. Aj ony sa vzájomne dotýkajú, ovplyvňujú a tvoria ekolingvistický systém. Rôzne regiolekty a sociolekty vzájomne konvergujú alebo divergujú. Kontaktujú a prestupujú sa aj spisovný jazyk a územné nárečia, takže väčšina ľudí je vo svojom materinskom jazyku „viacjazyková“ (Wandruszka, 1979, s. 13). Skúmať tieto okolnosti má na starosti sociolingvistika, čo aj robí, a to tým úspešnejšie, čím je rozvinutejšia a čím majú takto zamerané výskumy väčšiu tradíciu. Z ekologického hľadiska tu vzniká osobitne zaujímavá otázka, či sa nárečia pri spisovnom jazyku „utvrdzujú“, alebo či aj tu dochádza k zjednocovaniu, ktoré sa dá prirovnať najskôr k postupnému zániku („smrti“) menších jazykov. Hodnotenie nárečí z posledných rokov totiž veľmi pripomína postoj k malým jazykom a jazykovým menšinám. Vo väčšine krajín oficiálne inštitúcie (štátne, verejné, jazykovedné) novšie rozvoj nárečí tolerujú, ba i podporujú. U nás však vývoj nedošiel tak ďaleko, aby sa nárečové javy a formy nestigmatizovali. Spisovný jazyk ešte stále pôsobí vo verejnosti, a tento pohľad presadzujú aj viacerí tradicionalisticky orientovaní jazykovedci, ako jediný „správny“ jazyk. I keď v teórii sa postoj voči nárečiam sčasti modifikoval, v praxi sa nízke hodnotenie nárečí veľmi nezmenilo (porov. Ondrejovič, 1996; Bosák, 1996).

Posilnenie nárečovej prestíže je v súlade s „filozofiou“ ekolingvistiky. Väčšia náklonnosť a úcta k nárečiu podľa jej výkladu môže zabezpečiť a „obrníť“ vlastný jazyk voči veľkým jazykom, napr. angličtine. Európa zažíva v súčasnosti nárečovú renesanciu (porov. napr. medzinárodnú konferenciu *Dialects in Changing Europe*, usporiadanú na jeseň r. 1994 európskou spoločnosťou Societas Linguisticae Europaea vo Florencii), ktorá sa manifestuje v literatúre, v šlágroch, rozhlasovom vysielaní a pod. (podrobnejšie Ripka, 1995).

Jazyk a konflikt

Hoci výskum konfliktov má už dlhšiu tradíciu, jazykoveda do tejto oblasti donedávna neprispela nijakým závažnejším spôsobom. V ekologickom zmysle sa jazyk chápe aj ako protiváha k fyzickému násiliu, ako „náravník“, ktorého úlohou je znížiť silu agresie. (V biológii tomuto tematickému okruhu zodpovedá demekológia, ktorá skúma vzájomné vzťahy medzi príslušníkmi jedného druhu.) O jazyku platí, že svoju úlohu usmerňovania a utlmovania konfliktu plní celkom dobre. Je až prekvapujúce, ako zriedkavo pri vypuknutí konfliktu a hádky dochádza k použitiu násilia (Fill. 1993, s. 57). Koľko možností s regulujúcim, chlácholiacim, udobrujúcim a ospravedlňujúcim efektom má jazyk k dispozícii od humoru až po inštitucionalizované zmierovanie.

Jazyk v konflikte, hádke či spore nemusí mať, ako sme už spomenuli, len pozitívnu úlohu. Ak sa pri klebetení objavujú nevhodné zmienky o niečích neúspechoch a zlyhaniach, ak sa „prestrelí“, ak sa vysloví urážka prameniaca len z odlišného názoru, jazyk sa môže aj negatívne podpísať na priebehu konfliktu (Kallmeyer, 1993; Ondrejovič, 1994). Podrobnejšie štúdium združovacej sily jazyka ukazuje, že jazyk pôsobí ako vynikajúci prostriedok do toho bodu, kým nedôjde ku konfliktu. Dokonca aj latentný konflikt sa takmer vždy podarí zažehnať pomocou jazyka. Ak však už konflikt prepukne, jazyk ho môže sám vyostriť a sám privodiť použitie násillia. Konflikt, pravdaže, nemožno stotožňovať s hádkou. Ten totiž vzniká najmä ako kolízia záujmov s rôznym stupňom intenzity a môže obsahovať pozitívne, tvorivé prvky. Preto sa nemusí vždy potláčať alebo v zárodku likvidovať a nerobia to ani moderátori tzv. talk-show. Hádku sa naproti tomu chápe ako jazyková manifestácia vyostrenia konfliktu, ako jazykové správanie generujúce agresiu a násillie.

Úloha jazyka v eskalácii konfliktu je najnovšie vychytenou témou pragmalinguistiky, ale aj konverzačnej analýzy. Podľa H. P. G r i c e a (1975) k vzniku hádky vedie „nekooperatívnosť“ partnerov dialógu, presnejšie porušenie princípov kooperácie (porov. Griceove maximá). Hádku zostrujú napr. neprípustné zovšeobecnenia (čo je porušením 2. maxima, podľa ktorého sa nemá hovoriť nič, na čo nemáme dostatok dôkazov), porov. napr. *Ty v ž d y zabúdaš vypnúť počítač! Ty mi n i k d y nič nepovieš o svojej robote!* Iným nevhodným postupom je tu uplatňovanie tzv. interpretatívnych odpovedí, ktoré sú podľa D. T a n n e n o v e j (1992) typickým prejavom mužskej reči. Používajú ich zvyčajne muži v presvedčení, že vedia, prečo žena kladie príslušnú otázku:

Ž: Koľko hostí budeme mať dnes na večeri?

M: Nerob si starosti, máme dost jedenia a pitia pre všetkých.

Tu namiesto priamej a úplnej odpovede sa poskytuje len informácia, o ktorej sa muž domnieva, že je pre ženu dôležitá. Ďalej je to posunutie toho, čo partner dialógu povie:

A: Nerob to, mohli by si to vysvetľovať tak, že nevieš, čo je slušnosť.

B: Tak ty chceš povedať, že nie som slušný?!

Tu sa ireálny slovesný spôsob zamieňa reálnym. Zdrojom napätia však rovnako môže byť, ak napr. po otázke, prosbe, ale aj po žarte spolubesedník ostane mlčať, prípadne povie: *To ma nezaujíma*. K ďalším typom patrí absencia zdvorilosti, irónia, vytvorenie pocitu ohrozenia imidžu („face“) a pod.

Jazyk a skupiny

V rámci jazykovej interakcie medzi skupinami sa najčastejšie skúmala téma presadzovania moci v jazyku. Novšie sa však v tomto kontexte skúma úloha jazyka vo vzťahu k pohlaviu. Odhalujú sa sexizmy rôzneho typu (porov. Hoffmannová, 1995; Čmejrková, 1992), „stratégie moci“, ale aj prvky podporujúce utváranie vzťahov. Skúma sa tu i jazyk medzi zoskupeniami podľa veku, profesie, konfesie, národnosti atď., straniac menším a slabším skupinám všetkých typov.

Jazyk je na jednej strane faktorom utvárajúcim skupinovú (etnickú, politickú, profesnú alebo inú) identitu (Ondrejovič, 1995), na druhej strane však špecifickým označovaním sveta, ktoré je pre danú skupinu charakteristické, vzniká jej istá „ohraničenosť“ resp. aj izolovanosť, ktorá môže pôsobiť ako nevýhoda menších a nie dostatočne silných skupín.

Označovanie a pomenúvanie sveta okolo seba z pohľadu svojej vlastnej kultúry sa nazýva etnocentrizmom. Pomáha etnikám konštituovať svoju tradíciu i zachovávať ju, ale zároveň tieto skupiny vymedzuje voči ostatným. Etnocentrické uplatňovanie jazyka má potom za následok, že sa vlastná kultúra vidí ako vzorová, modelová, ako miera pre všetkých ostatných, ktorí sa potom hodnotia z tejto pozície. Etnocentrické kultúry, za ktoré dnes platia predovšetkým „západné“ kultúry, kultúry „prvého sveta“, si pestujú presvedčenie, že ostatným najviac prospeje, keď sa budú usilovať napodobňovať ich či približovať sa k nim. A toto presvedčenie je zakódované i v jazyku, o čom jasne vypovedajú už aj pojmy-výrazy *rozvojové krajiny, krajiny tretieho sveta, rozvojová pomoc, analfabetizmus*, ale aj *pokrok, blahobyt, práca* atď. Všetky sú silne etnocentrické, lebo mlčky predpokladajú danosť industriálnych krajín ako normu (viac o tom Krupa — Genzor, 1995). Určite aj kladenie znamienka rovnosti medzi bohatých a šťastných a chudobných a nešťastných je etnocentrické, rovnako ako *velebenie výkonu, poriadku, čistoty, práce* a pod. (porov. Fill, 1993, s. 82).

Etnocentrizmus, ktorý ide často ruka v ruke s rasizmom, je kameňom v mozaike viery, že vlastná kultúra je najlepšia. Etnocentrizmus a rasizmus dnes nevystupujú tak otvorene ako v minulosti, ale často sa skrývajú za dištancovanie sa, ktoré môže mať aj takúto formu: „Môj postoj nemá nič spoločné s rasizmom, ale...“ „Nie som rasista, ale neviem prečo majú Cigáni bývať práve vedľa nás.“

Mužom sa vo svete ušlo viac moci a výhod ako ženám (o rozdielnosti jazykov mužov a žien porov. Krupa, 1991, s. 8 n.) a preto sa im ušlo aj viac moci a výhod i v jazyku. Androcentrismus jazyka uľahčuje presadiť sa mužom. Aspoň to tak tvrdí feministická lingvistika (porov. Hoffmannová, 1995). Ale androcentrický ráz má nielen jazyk, také je podľa týchto výkladov aj uvažovanie o jazyku a také sú aj uplatňované vedecké metódy. Etablovaný akademický diskurz je vo viacerých ohľadoch orientovaný na mužov. Metódy, teórie a spôsob myslenia vo vede vôbec, ba i výber oblastí, ktoré sa skúmajú, a členenie vedných oblastí na disciplíny sú skrz-naskrz mužské. Vytvorili ich muži, ktorí pri tom, „ako zvyčajne“, nebrali ohľad na ženy. Za typický mužský spôsob myslenia sa vyhlasujú napr. opozície a dichotómie štrukturalizmu (Fill, 1993, s. 97).

Jazyk, človek, zvierá, rastlina

Jednou z centrálnych oblastí ekolingvistiky je výskum úlohy jazyka pri spoložití človeka so živočíšnym a rastlinným svetom, ktorý ho obklopuje. Často ostáva skryté, že pri ekologických problémoch, s ktorými ľudstvo bojuje všade na svete,

hrá svoju rolu sám jazyk. Ide o známu antropocentrickosť väčšiny jazykov, ktoré „prírodu“ označujú a kategorizujú predovšetkým na základe jej využiteľnosti človekom. Predmetom výskumu sú rôzne tzv. dištančné stratégie, ktoré možno nájsť v bežnom jazyku, ale i v niektorých odborných jazykoch, resp. slangoch (napr. poľovníckom). Tie všetky majú „na starosti“ nielen potvrdiť výlučnosť človeka, ale aj zbaviť ho nepríjemných pocitov, ktoré vznikajú, resp. by mohli vzniknúť pri zabíjaní a ničení. Túto antropocentriku jazyka ekologická lingvistika odhaľuje, nie však, ako sama pripomína, v zmysle tradičnej jazykovej kritiky alebo cenzúry, ale v mene vzniku nového ekologického myslenia.

Jazyk vždy bol a ostáva základným faktorom, pomocou ktorého sa človek orientoval a orientuje vo svete a má rozhodujúci podiel na tom, že sa presadil v prírode a rozšíril sa po celej zemeguli. Jazyk pritom veľmi citlivo a presne odráža náš vzťah k prírode. Sám môže síce bagatelizovať či zastierať devastovanie prírody človekom, je však schopný na druhej strane prispieť k uvedomeniu si nebezpečenstva, ktoré hrozí prírode, a teda prispieť k zabráneniu ešte väčších škôd.

V tomto prípade je vzájomné pôsobenie medzi jazykom a svetom obzvlášť dobre „čitateľné“. Naše spôsoby označovania prírody ukazujú, že vzťah človeka k prírode je jednoznačne vzťahom užívateľa. V tejto súvislosti je úlohou ekolinguistiky nielen skúmať vzťah ľudí k prírode, ale aj pokúsiť sa o zlepšenie tohto vzťahu (Trampe, 1990, s. 28).

Jazyk teda pomáha ľuďom veľmi rozmanitým spôsobom orientovať sa vo svete. Priestorovo, časovo a štruktúrne vysoko komplexnú skutočnosť triedi a spracúva, čím „odbremenuje“ naše myslenie a robí svet pre nás transparentnejším a pochopiteľnejším, „obyvateľnejším“. Jazyk pritom funkčne rovnaké veci a okolnosti dáva do jednej triedy a umožňuje abstraktné myslenie i vyjadrovanie. Možno ho preto spolu so S. Korzybskym pripodobniť k mape, ktorá svet zjednodušuje a sprehľadňuje, alebo s W. von Humboldtom k „triediacej energii“ (Humboldt, 1996, s. 125), ktorá pomáha ľuďom činiť svet na to, čo je pre nich dôležité, a na to, čo je bezvýznamné. Táto kategorizačná funkcia sprostredkúva ľuďom poznanie sveta, ktoré pri osvojovaní si jazyka odovzdáva jedna generácia druhej automaticky. Do každého označenia je vložená informácia, ktorá ľuďom pomáha žiť v prírode, pričom tieto informácie sa vo veľkej miere týkajú najmä využiteľnosti prírodných javov pre ľudí. Jazyk označuje, pomenúva svet antropocentricky, t. j. z pohľadu človeka. Veľká časť označení zvierat, rastlín a neživých predmetov obsahuje priamo alebo nepriamo ich hodnotenie z hľadiska ich použiteľnosti pre človeka (Dmitrijev, 1986). Zvieratá sú buď škodcovia (poľní, záhradní, domáci), alebo sú to úžitkové druhy, domáce zvieratá; rastliny sú buď kultivované, alebo burinou. Antropocentrickú dimenziu majú aj názvy typu *jedléljedovate huby*, *smeti*, *špina*, *odpad* a rovnako aj adjektíva *čistý*, *biely* atď. Príroda však nepozná čistotu či špinu, poriadok či neporiadok. Púšť, bariny a pod. majú, aspoň u nás, negatívne konotácie. Parky, pláže, jazerá naopak pozitívne. Ešte výraznejšie sa to odzrkadľuje pri činnostiach, pomocou ktorých si človek prispôso-

buje prírodu pre svoje potreby a pretvára ju na svoj obraz. Tie všetky majú pozitívne hodnotenie: kultivovanie pôdy, odvodňovanie lúk, odprašňovanie ciest atď.

Človek si drží, ako to naň prezrádza jeho jazyk, zvieratá, rastliny, prírodu „na dištance“. Ich „život“ a „smrť“ označuje ináč než ich označuje u seba. Človek obýva kraje, zvieratá sa v nich vyskytujú a rastliny rastú. Človek používa zároveň silné eufemizmy, „ekofarmaká“. Za eufemistickým výrazom *pokusy na zvieratách* sa vlastne neskrýva, ako hovorí W. Trampe (1993), nič iné ako trýznenie a zabíjanie zvierat pre potreby vedy a ekonomiky.

Antropocentrizmus pomáha teda ľuďom využívať prírodu pre svoje ciele, podávajúc informácie o (druhu) použiteľnosti alebo nepoužiteľnosti živočíchov a vecí okolo neho a likviduje alebo aspoň utlmuje zábrany, ktoré by mohli ľudí zdržiavať pri ich využívaní prírody. Velkolepé na jazyku (language) je však to, že si svoj antropocentrizmus vie nielen sám uvedomiť, ale ho prípadne aj prekonať. Ved' napokon nebolo by celkom nemožné, aj keď značne neobvyklé, namiesto *režňa* hovoriť o „kúsku zvieracieho svalu“ alebo dokonca skveľý výraz *trofeje* nahradiť výrazom „časti zvieracích mŕtvol“ či výrazy *výrub stromov* a *odlesňovanie* nahradiť výrazom „vraždenie stromov“. Ekologické pomenovania, ktoré rezignujú na kategorizovanie sveta na základe jeho použiteľnosti pre človeka, na jeho dištančnú stratégiu a eufemizovanie, nie sú módne v posledných rokoch náhodou. Všetky tieto slovné spojenia, ako *smrť pralesov*, *mrzačenie prírody*, *amputácia vetiev*, *vražda stromu* („*brat strom*“), *vražda vtáka* atď., sa však stále vnímajú skôr ako metafory.

Ekologický pohľad sa často nájde v textoch, ktoré sa píše z pozície zvierat alebo rastlín. Z tohto hľadiska sa potom hodnotia antropocentricky pomenované činnosti ako *kultivovať*, *klčovať*, *zúrodňovať*, *asfaltovať*, *odvodňovať*, *vysušovať bariny* a pod. ako „pustošenie, vypaľovanie a vraždenie“, ako „zaberanie životného priestoru“. *Divé zvieratá* sa nazývajú „voľne žijúce zvieratá“, *skrotené zvieratá* „ľuďom slúžiace zvieratá“. Tak je to napr. v moderných rozprávkach, pokúšajúcich sa prebudíť či prehĺbiť ekologické myslenie detí. V tejto súvislosti je zaujímavá otázka, v akej miere je ekologické myslenie vrodené a v akej sa dá získať výchovou.⁶

Ekologická jazyková kritika a jazyková kultúra

Iste si nikto nemyslí, že by bolo možné či potrebné zbaviť sa všetkých jazykových antropocentrizmov, ale je možné a dôležité na ne upozorniť. V posledných

⁶ Za „ekologické“ v tomto zmysle určite nie je vhodné považovať stavanie pomníkov a pamätníkov konkrétnym zvieratám, napr. konkrétnym psom v New Yorku, v Tokiu, v Paríži (tu na pamätníku stojí: *Barriemu, ktorý zachránil štyridsať ľudí a štyridsiaty prvý ho zabil*), konkrétnym koňom (v mnohých mestách) a pod. Z dejín je však známy kuriózný prípad cisára Caligulu, ktorý si svojho koňa tak obľúbil, že ho vymenoval za senátora a to so všetkými dôsledkami. Caligulov koň sa — v senátorskom prestrojení — zúčastňoval aj na dôležitých zasadaniach. Rovnakú príchuť má i ďalšia udalosť zo staroveku, o ktorej vieme od Herodota. Podľa jeho správy perzský kráľ Xerxes (486—465 pred n. l.) dal po prehratej bitke v zátok Salamina bičovať more.

rokoch v USA a v Anglicku vznikla jazyková kritika zameraná proti rasistickému, sexistickému a menšiny diskriminujúcemu jazyku. Jedným zo základných „prikázaní“ tu je, nazývať skupiny tak, ako si to želajú sami (napr. Indiáni ako *Native Americans*, Eskimáci ako *Inuiti*, Cigáni ako *Rómovia* a pod.), nie sú prípustné vtipy na národnostné témy („ethnic jokes“). Pre ekologickú jazykovedu je zaujímavá a vítaná angažovanosť v prospech menšín, v prospech tých, ktorí nemajú moc, v prospech „iných“, ako aj pokusy o odstraňovanie predsudkov a pod. Ekologická lingvistika však vstupuje aj na pole jazykovej kultúry so svojim špecifickým pohľadom. Tradičnej jazykovej kultúre vyčíta jej konzervatívnosť, uprednostňovanie starších noriem. Ekologická jazyková kultúra je z tohto hľadiska antikonzervatívna, lebo pozitívne hodnotí každú zmenu, ktorá zachováva alebo zvyšuje stupeň kreativity a pestrosti systémov „jazyk — svet“. Ak jazyková kritika (filozofická, „gramaticko-štylistická“) sa na jazyk pozerá cez prizmu istého ideálu, „správnosti“, „čistoty“, „krásy“, „pravdy“, používajúc také výrazy ako „zlý jazykový úzus“, „jazykové nepodarky“, „všeobecný jazykový úpadok“, „havarijný stav jazyka“, ekologická jazyková kritika zdôrazňuje, že nie je a nechce byť cenzúrou. Zo svojej pozície priamo vyhlasuje, že nikto nemá byť pri výbere slov vedený za ručičku a že nikto nesmie byť obmedzovaný v používaní lexiky ani frazeológie. Podľa W. T r a m p e h o (1991) bolo by úplne nemiestne, keby nejakí „strážcovia jazyka“ mali bdieť nad ekologicky správnym jazykom. Možno len upriamiť pozornosť na hodnoty obsiahnuté v jazyku, a na možnosti ich „ekologického“ premenovania. Úlohou tejto kritiky je poukazovať a odhaľovať, že náš jazyk je plný predsudkov voči prírode. Jazyk a jeho používanie nemožno nijako obmedzovať a nikoho netreba za jazykovú prax apriórne odsudzovať. Medzi základné ekologické hodnoty patrí tolerancia, lebo kreatívne procesy sú procesmi, pri ktorých nevyhnutne vznikajú chyby.

Ekologická lingvistika ďalej ukazuje, že ak by ľudský jazyk viac zastieral a zahaloval než pomáhal prírodu pochopiť, nebolo by to na prospech človeka, ktorý iste potrebuje čo najpresnejšie rozlišovať vo svojom myslení, cítení a konaní. Za hlavné indikátory neekologickej jazykovej praxe sa pritom považujú: a) zastieranie skutočností, b) jej prikrášľovanie, c) neadekvátne prenášanie významu, d) zvecňovanie, e) jazyková eutrofia, f) jazyková nivelizácia (Trampe, 1990, s. 100). V prípade prikrášľovania ide o eufemizovanie, ktoré bagatelizuje a „rozmazáva“ negatívne významy. Nehovorí sa napr. o *atómovej energii*, *atómových elektrárňach*, ale o *jadrovej energii a jadrových elektrárňach*, z ktorých „vanie“ menší strach (porov. Strauß — Haß — Harras, 1989) Pri stroskotaniach tankerov s katastrofálnymi dôsledkami pre život v mori, prípadne aj na pobreží sa používa výraz *ropná škrvna* či dokonca *ropný koberec* (akoby už stačil len vysavač, ktorý ho odstráni). Kedysi sa hovorilo o *travičoch studní* a otrávenie vody sa hodnotilo ako jeden z najzavrhnutiahodnejších zločinov. Dnes počúvame o *znečisťovateľoch vodných tokov*, čo sa chápe ako dobre že nie bežný priestupok. Autá s katalyzátorom sa nazývajú *ekoautá*, z čoho akoby vyplývalo, že vôbec neznečisťujú okolie (podobne je to s *ekostav-*

bami). Nie je vhodné, pripomína ekologická kritika, ani to, že sa hovorí o *vymieraní druhov*. Veď ich spôsobuje človek vytláčaním z prirodzeného životného prostredia. S neadekvátnym zvečňovaním sa stretávame, ak sa hovorí o *hráčskom materiáli*, o *ľudských rezervách*, o *mase* a šum v kreativite nastáva zasa pri nadmernom používaní módných abstraktných slov (*trh*, *program*, *štruktúra*, *funkcia*, *identita*, *komunikácia*), ktoré vytláčajú synonymá. Ekolinguvisti poukazujú na to, že človek venuje väčšiu pozornosť svetu, ktorý vytvoril, a menej prírode, ktorá je na druhom mieste. Príčina, prečo fakty o ekologickej kríze neprenikli hlbšie do všeobecného povedomia, spočíva aj v neekologickej praxi. Určite stojí za to zamyslieť sa nad mravným imperatívom, ktorý nesie v sebe ekolinguvistika, a inšpirovať sa jej pohľadom „od prírody“ a jej exponovaním sa vo veci prírody, ktorej sme aj my súčasťou.

Bibliografia

AITCHISON, J.: *Language Change: Progress or Decay?* 2. vyd. Cambridge, Cambridge University Press 1991.

ALTMANN, G. — LEHFELDT, W.: *Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Biologie und Linguistik*. In: *Evoluierende Systeme I und II*. Frankfurt am Main 1976, s. 147—154.

BATESON, G.: *Steps to an Ecology of Mind*. New York, Chandler 1972. [Nem. preklad *Ökologie des Geistes*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1981.]

BOLINGER, D.: *Language. The Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London, Longman 1980.

BOSÁK, J.: *Nárečia sa menia, postoje zostávajú?* In: *Sociolinguistica Slovaca 2. Sociolinguistika a areálová lingvistika*. Bratislava, Veda 1996 (v tlači).

CRYSTAL, D.: *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.

ČMEJRKOVÁ, S.: *Žena v jazyce. Slovo a slovesnosť*, 56, 1995, s. 43—55.

DANEŠ, F. — ČMEJRKOVÁ, S.: *Ekologija jazyka malogo naroda*. In: *Jazyk — Kultura — Nacija*. Moskva, Nauka 1994, s. 27—39.

DÉCZY, G.: *Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit — Gegenwart — Zukunft*. 2. vyd. Wiesbaden, O. Harrassowitz 1991.

DENISON, N.: *A Linguistic Ecology for Europe?* *Folia Linguistica*, 16, 1982, s. 1—46.

DENISON, N. — TRAGUT, J.: *Language Death and Language Maintenance*. In: *Sociolinguistica*, 4, 1990, s. 150—156.

DMITRIJEV, J.: *Čelovek i životnyje*. Moskva 1975. [Slov. preklad *Zachránili husi Rím?* Prel. E. Linzbothová. Bratislava, Pravda 1986.]

DRESSLER, W.: *Language Death*. In: *Sociolinguistics — Sociolinguistik. Zv. 2*. Berlin — New York, de Gruyter 1988, s. 186—192.

FILL, A.: *Wörter zu Pflugscharen. Versuch einer Ökologie der Sprache*. Wien — Köln, Böhlau 1987.

FILL, A.: *Ökologielinguistik. Eine Einführung*. Tübingen, G. Narr Verlag 1993.

FILL, A.: *Sprachökologie und Ökologielinguistik: State of Art. Thesenblatt zum Symposium*. Klagenfurt, Universität Klagenfurt 1995 (a).

FILL, A.: *Ökologie der Linguistik und Linguistik der Ökologie*. In: *Symposium Sprachökologie und Ökologielinguistik*. Red. A. Fill — H. Penz. Abstracts der Vorträge. Klagenfurt 1995 (b), s. 3—4.

FINKE, P.: Sprache als missing link zwischen natürlichen und kulturellen Ökosystemen. Überlegungen für Weiterentwicklung der Sprachökologie. In: Symposium Sprachökologie und Ökoinjistik. Red. A. Fill — H. Penz. Klagenfurt 1995, s. 4—6.

FISHMAN, J.: *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Cleveland — Avon, Multilingual Matters 1989.

GALLOWAY, L.: *Language Impairment and Recovery in Polyglot Aphasia: A Case Study of Hepta-lingual*. In: *Aspects of Bilingualism*. Red. M. Paradis. Columbia, Hornbeam Press 1978, s. 121—130.

Gender and Conversational Interaction. Red. D. Tannen. New York — Oxford 1993.

GRICE, H. P.: *Logic and Conversation*. In: *Syntax and Semantics*. 3. *Speech Acts*. Red. O. Cole — J. L. Morgan. New York, Academic Press 1975, s. 41—58.

GROSJEAN, F.: *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge (Mass.) — London, Harvard University Press 1982.

HAARMANN, H.: *Multilingualism. 2. Elemente einer Sprachökologie*. Tübingen, G. Narr Verlag 1980.

HAARMANN, H.: *Language in Ethnicity. A View of Basic Ecological Relations*. Berlin, Mouton de Gruyter 1986.

HAGÈGE, C.: *L'homme des paries*. 1985. [Nem. preklad *Der dialogische Mensch*. In: *Sprache — Weltbild — Gesellschaft* 1987.]

HAGÈGE, C.: *Le soufflé de la langue*. Paris, Editions Odile Jacob 1992.

HAUGEN, E.: *The Ecology of Language*. In: *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. Red. E. Anwar — S. Dill. Stanford, Stanford University Press 1972.

HAWLEY, A. H.: *Human Ecology. A Theory of Community Structure*. New York, Ronald Press 1950.

HEESCHEN, V.: *Theorie des sprachlichen Handelns*. In: *Lexikon der germanistischen Linguistik*. 2. vyd. Tübingen, Niemeyer 1980, s. 259—267.

HOFFMANNOVÁ, J.: *Feministická lingvistika? Naše řeč*, 78, 1995, s. 80—91.

HORECKÝ, J.: *O nových slověch ekofilm a ekoaktuality. Kultura slova*, 15, 1981, s. 359—360.

HORVATH, B. M. — VAUGHAN, P.: *Community Languages. A Handbook*. Cleveland — Philadelphia — Adelaide, Multilingual Matters 1991.

HUMBOLDT, W. von: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Berlin 1936. [Slov. preklad *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na rozvoj ľudského rodu*. Prel. S. Ondrejovič.] Bratislava, Veda 1996 (v tlači).

CHASE, S.: *The Tyranny of Words*. New York, Harcourt, Brace and World 1938.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: *Slovník cudzích slov*. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.

JUNG, M.: *Ökologische Linguistik als engagierte Sprachwissenschaft — Chancen und Gefahren am Beispiel von Sprachkritik in der Umweltdiskussion*. In: *Symposium Sprachökologie und Ökoinjistik. Abstracts der Vorträge*. Red. A. Fill — H. Penz. Klagenfurt 1995, s. 7—8.

KALLMEYER, W.: *Rhetorik der Problem- und Konfliktbeschreibung im Gespräch*. Mannheim, Arbeitspapier 1993.

KREBS, J. R. — DAVIES, N. B.: *Behavioural Ecology. An Evolutionary Approach*. Oxford, Blackwell 1978. [Nem. preklad *Öko-Ethologie*. Berlin—Hamburg, Parey Verlag 1981.]

KRUPA, V.: *Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky*. Bratislava, Veda 1980.

KRUPA, V.: *Jazyk — neznámy nástroj*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991.

KRUPA, V. — GENZOR, J. — DROZDÍK, L.: *Jazyky sveta*. Bratislava, Obzor 1983.

- KRUPA, V. — GENZOR, J.: Jazyky sveta v priestore a čase. Bratislava, Veda 1995.
- LISICKÝ, M. L.: Terminologické problémy v oblasti životného prostredia. *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 175—179.
- MALINOWSKI, B.: The Problem of Meaning. Red. I. A. Richards — C. G. Ogden. London, Arc 1923, s. 296—336.
- MASÁR, I.: Jazyková stránka termínu ekológia a jeho derivátov. In: *Diskusia o ekofilozofii*. Red. E. Smolková — Z. Palovičová. Bratislava, Filozofický ústav SAV 1992, s. 20—23.
- Nachbarsprachen in Europa. Red. B. Spillner. Frankfurt am Main — Berlin — Bern — New York — Paris — Wien, Peter Lang 1994.
- NELDE, P.: Sprachkonfliktforschung. *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, 17, 1988, s. 73—84.
- NENNEN, H.-U.: Ökologie im Diskurs. Zu Grundfragen der Ökologie und Anthropologie und zur Ethik der Wissenschaft. Opladen, Westdeutscher Verlag 1991.
- ONDREJOVIČ, S.: Kontaktsprachen und Minderheiten in der Slowakischen Republik. Ein Enzyklopädischer Überblick. Bielefeld, Universität Bielefeld 1993.
- ONDREJOVIČ, S.: Wir sind froh und glücklich, daß wir hier keine Minderheiten haben. Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der Kommunikation. Bielefeld, Universität Bielefeld 1994.
- ONDREJOVIČ, S.: The Forgotten Slovak Minority in Austria. In: *Language, Minority, Migration*. Red. S. Gustavsson — H. Rundblom. Uppsala, Uppsala University 1995, s. 111—118.
- ONDREJOVIČ, S.: Attitudes towards Dialects in Slovak Language Situation. Abstract. Florenzia 1996.
- ÖFFNER, G.: Vergessene Sprachminderheiten in Europa. In: *Mehrsprachigkeit und Gesellschaft*. Red. R. Jorgen — S. de Knop — P. L. Nelde — M. P. Quix. Tübingen, Niemeyer Verlag 1983, s. 105—114.
- Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations. Red. M. Clyne. Berlin — New York, Mouton de Gruyter 1992.
- RIPKA, I.: Vzťah spisovnej slovenčiny a nárečí z aspektu jazykovej kultúry. In: *Spisovný jazyk a jazyková kultúra*. Zost. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 47—53.
- SCHWEIZER, A.: *Kultur und Ethik*. München, Verlag G. H. Beck 1960. [Slov. preklad *Kultúra a etika*. Prel. T. Münz.] Bratislava 1986.
- STEINER, C.: *Macht ohne Ausbeutung. Zur Ökologie zwischenmenschlichen Beziehungen*. Paderborn, Junfermann-Verlag 1985.
- STRAUB, G. — HAB, U. — HARRAS, G.: *Brisante Wörter zu Agitation bis Zeitgeist*. Berlin — New York, Walter de Gruyter 1989.
- ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha, Ivo Železný 1994.
- TRAMPE, W.: *Ökologische Linguistik. Grundlagen einer ökologische Wissenschafts- und Sprachtheorie*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1990.
- TRAMPE, W.: Sprache und ökologische Krise. In: *Neue Fragen der Linguistik*. Zv. 2. Tübingen, G. Narr Verlag 1991, s. 143—149.
- TRAMPE, W.: Kommunikationsökologische Kompetenz. In: *Sprache — Kommunikation — Informatik*. Red. J. Darski — Z. Vitulani. Tübingen 1992, s. 605—611.
- WANDRUSZKA, M.: *Die Mehrsprachigkeit des Menschen*. München — Zürich, Piper 1979.
- WAŚIK, Z.: O pojęciu ekologii języka — tytułem wstępu. In: *Z zagadnień ekologii języka*. Red. Z. Waśik. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1993, s. 14—23.
- WAŚIK, Z.: On the Ecology of a Roumanian Dialect Spoken in Balkan. Abstract. Florenzia 1994.

LANGUAGE ECOLOGY AND ECOLOGICAL LINGUISTICS

S u m m a r y

The paper deals with panoramic picture on recent activities and trends in the field of language ecology and ecological linguistics. There is an effort to define the limits of ecolinguistics and the place of this sociolinguistic discipline in a system of sciences. At the same time, there are outlined two main directions. Earlier, drafted by E. H a u g e n, which discourses, principally, with transfer of principles, conceptions and methods of ecology into linguistics and, more recent, the main character of which is to aim from linguistics to (biological) ecology. There exists an continuing opinion that even linguistics can contribute to analysis and attempts to solve „ecological crises“.

The author pays an individual attention and develops the language-ecological themes of A. F i l l o and W. T r a m p e, such as „ecology of languages“ (from sociolinguistic and psycholinguistic point of view), „language and conflict“, „language and groups“, „language, man, animal, plant“ and is specially concerned even for ecological language criticism and language culture, which are the themes based on different principles than traditional language culture is. There exists an opinion, that facts about ecological crisis and possibilities of better „coexistence“ did not penetrate into general consciousness, partly due to the ecologically „contaminated“ language (anthropocentrism, ethnocentrism, androcentrism, etc.). To reveal them is a task for ecological language criticism.

НЕОЛОГИЗМЫ В БЛИЗКОРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ ЧЕШСКОГО И СЛОВАЦКОГО ЯЗЫКОВ)

РОЗА ТУГУШЕВА

TUGUŠEVA, R.: Neologisms in Genetically Related Languages (Czech and Slovak). *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 1, pp. 25—40. (Bratislava)

In correspondence with the analysis of new lexical units occurring in Czech as well as in Slovak press, the author comes to the conclusion, that the process of neologization is realized with the same intensity in both languages. In the Slovak language there is even observed a tendency aiming at the independence at their creation, which reveals to be the consequence of a new language situation — weakening of the contacts of Czech and Slovak after constituting of two independent states in 1993.

В 1918 году на обломках Австро-Венгерской монархии образовалось новое чехословацкое государство, объединившее два славянских народа с разным уровнем их языкового развития. С одной стороны, это был высоко развитый чешский язык со своей почти шестисотлетней литературной традицией и с другой, молодой словацкий литературный язык, не имевший еще, по существу, после своего официального провозглашения в середине XIX в. никаких возможностей для свободного развития в условиях мадыарского политического господства. Сосуществование в рамках единого государства двух не одинаковых по уровню развития языков, продолжавшееся 70 лет, естественно, способствовало тому, что „словацкий язык был подвержен постоянному влиянию и давлению со стороны чешского языка“ (Stich, 1995, s. 65). Истинно свободному независимому и равноправному развитию обоих славянских языков в объединенной стране сначала препятствовала теория чехословакизма, основанная на идее существования единого чехословацкого народа с единым же языком в двух вариантах (Kačala, 1994), а после II мировой войны — тенденция на конвергентное развитие двух языков с постепенным стиранием различий между ними (Bosák, 1994).

Чешский и словацкий языки относятся к таким близкородственным языкам, у которых общие элементы, связанные с их генетическим родством, а также с лексико-грамматической близостью, вытекающей из их культурного и общественно-политического сосуществования, превышают по количеству и функциональной значимости отличительные (Bosák, 1988). Особенно близки эти языки в лексике.

Развитие лексики чешского и словацкого языков по отношению друг к другу на протяжении последних 20 лет, предшествовавших революции 1989 г., шло по пути сближения словацкой лексики с чешской на основе неустанного заимствования словацким языком богемизмов, которые в ословаченной форме утверждались в словацком языке в форме сначала так называемых семикоммуникатов (Budovičová, 1985), а в последнее время контактных вариантов (Buzássyová, 1993).

С 1 января 1993 г. на месте бывшей Чехословакии существует два независимых друг от друга самостоятельных государства Чехия и Словакия. Особенно большое значение этот факт имеет для Словакии, которая добилась независимости впервые за всю тысячелетнюю историю словацкого народа.

Лексика чешского и словацкого языков в настоящее время переживает те же самые процессы, что и все славянские языки посткоммунистического периода. Наиболее яркой особенностью лексического развития языков на данном этапе является интенсивная неологизация их словаря.

Исследованию новых слов в последнее время уделяется повышенное внимание. Анализируются частные аспекты неологических процессов (Мокиенко, 1994), а также выходят словарные издания новых слов (Новые слова и значения, 1994; Максимов, 1992). Новые явления в лексике исследуются как на материале одного какого-нибудь славянского языка (Ферм, 1994), так и в сопоставительном плане (Sádlíková — Savický — Šišková — Šlaufová, 1994).

В данной статье рассматриваются чешские и словацкие неологизмы, извлеченные главным образом из чешской и словацкой периодической печати последнего времени. В анализ был включен также материал словаря чешских неологизмов (Zochová — Poštolková, 1994; далее СЧН).

Чешскую и словацкую современную действительность характеризует отрицание предшествующего общественно-политического строя. Это проявляется прежде всего в том, что такие слова, как ч./сл. *komunista*, ч. *normalizace* / сл. *normalizácia*, ч. *nomenklatura* / сл. *nomenklatúra* итд. приобретают резко негативную оценку. Заметно также стремление обойтись без использования в прессе таких слов, как ч. *dělník* / сл. *robotník* — оба в значении „рабочий“, вместо которых употребляются ч./сл. *pracovník*, *zaměstnanec/zamestnanec* или используются описательные обороты типа ч. *nejméně zvýhodnění občané* / сл. *najmenej zvýhodnení občania*. Некоторые лексические явления, отражающие борьбу нового со старым, имеют сегодня даже уже свою историю, т. е. например, слова, ставшие активными на гребне революции 1989 года, в настоящее время постепенно снова возвращаются на свое скромное место. На наш взгляд, подобные метаморфозы преодолело старое заимствование из латинского языка ч./сл. слово *grémium* „руково-

дящая группа какого-либо органа, аппарата или института“ (СЧН, с. 66). На начальном этапе послереволюционного (1989) периода латинизм *grémium* своей необычайной активностью почти вытеснил из употребления тесно связанные с ним по смыслу, но сильно маркированные предшествующей политической жизнью ч. *presidium* и *předsednictvo* и сл. *prezidium* и *predsednictvo*. Сегодня активность употребления слова *grémium* пошла на убыль, а ч. *presidium* и *předsednictvo* и сл. *prezidium* и *predsednictvo* снова „на коне“. В настоящее время в зените активности находится ч./сл. глагол *odsouhlasit/odsúhlasit* „выразить согласие, одобрить“ и наоборот, несколько в тени выступает глагол ч./сл. *schválit/schválit*, который еще недавно пестрел на первых страницах печати. Однако не всегда замены языковых признаков прошлого носят такой радикальный характер, как со словом *grémium*. Иногда субституты имеют с „изгоями“ общий корень (например, замена в чешском языке слова *zasedání* существительным *sezení*) или общую коннотацию. Употребление, например, чешского слова *latka* как „уровень“ в составе фразеологических сочетаний типа *latka je vysoko*, засвидетельствованное в СЧН (с. 94), восходит к социалистическому периоду, точно так же, как и употребление, например, словацкого слова *lúnia* в составе нового фразеологизма *ocitnúť sa v palebnej lúni*.

Наиболее отличительной особенностью развития лексики в последние годы является наплыв большого числа иностранных слов, особенно англицизмов американской версии (Sgall — Hronek 1992; Považaj, 1994). В связи с тем, что наиболее разительные перемены с конца 80-х годов происходят в экономике, правовом деле, политике и общественной жизни, именно эти сферы языка более всего подвергаются воздействию иноязычных элементов. В лексику чешского и словацкого языков за период постепенной рекапитализации общественно-экономической жизни в последнее десятилетие вошли такие слова, как ч. *dealer* / сл. *dealer* и *díler*; ч./сл. *broker*; ч./сл. *konšentus*; ч./сл. *lobby*; ч. *majorizace* / сл. *majorizácia*; ч. *management* / сл. *manažment*; ч./сл. *pluralita*; ч. *populismus* / сл. *populizmus*; ч./сл. *sponzoring* и многие другие. Для всех подобных наименований в чешском и словацком языках характерно почти полное их лексико-семантическое тождество. Основное отличие одних и тех же новых заимствований в двух близкородственных чешском и словацком языках заключается в скорости освоения их системами этих языков. Среди новых чешских и словацких англицизмов встречаются, конечно, и случаи сходного замедленного освоения иностранных слов, когда графика отстает от произношения. Значение „встреча в верхах“, например, до сих пор как в чешском, так и в словацком языках выражается словом *summit*, которое в обоих языках сохраняет английское написание и произношение, что объясняется, вероятно, особо престижной дипломатической сферой его употребления. Однако в большинстве случаев

в словацком языке иностранные слова осваиваются быстрее, чем в чешском, ср. ч. *comics* / сл. *komiks*; ч. *image* / сл. *imidž*; ч. *bussines* / сл. *biznis* и др. Кроме того в чешском языке по издавна существующей традиции освоения иностранных слов в этом языке заметно стремление использовать различия на письме и в произношении в жанрово-стилистических целях: в более низких по стилю текстах используется аудиоформа, в стилистически нейтральных преобладает визуальная. То же самое относится и к ранее заимствованным словам, например, ч. *causa* / сл. *kauza* оба в значении „дело, спор“, которое из юридического термина в прошлом превратилось едва ли не в самое фреквентное на страницах чешской и словацкой прессы наименование.

Различия между одними и теми же иностранными словами в чешском и словацком языках в некоторых случаях связаны с историческим развитием этих языков. Заимствованное из французского языка слово *ambasador* „посол“ в чешском языке известно с давних пор, однако в XIX в. оно было оттеснено на периферию чешским славянизмом *velvysianec*, который проник также и в словацкий. В настоящее время, однако, в словацком языке предпочтение отдается иностранному слову, подобно тому как это произошло когда-то и в польском. Следовательно, *ambasador* для словацкого языка сегодня — неологизм, а для чешского — малоупотребительное наименование. В целом словацкий язык более открыт для проникновения иностранных слов, чем чешский, который несколько чаще прибегает там, где это возможно, к славянским по происхождению наименованиям. По сравнению, например, со словацким выражением *európske a transatlantické štruktúry* в чешском это словосочетание чаще выступает с существительным *seskupení*, хотя в словацком тоже довольно активно употребляется слово *zoskupenie*, но больше для внутреннего пользования, например, сл. *koaličné zoskupenie*. Основная причина несколько более активного проникновения иностранных слов в словацкий и более быстрого их освоения этим языком по сравнению с чешским кроется, возможно, в большей близости друг к другу устной и письменной форм языка в словацком, чем в чешском.

Новое время внесло большое оживление в разряд существительных. По сравнению с предшествующим периодом необычайную подвижность приобретает группа существительных со значением лица, новые наименования которой, однако, довольно часто носят разговорный или экспрессивно-эмоциональный характер (см. далее). Из стилистически-нейтральных неологизмов, относящихся к существительным, обращают на себя внимание прежде всего слова, выражающие новые отвлеченные понятия в чешском и словацком языках (ч. *čtenost* „читаемость“, *ostrovanství* „отдельность, обособленность, изолированность“, сл. *nijakosť* „беспризнаковость, бесхарак-

терность“), обозначения действий или состояния (ч. *zostuzení* „посрамление, порицание кого-н.“, сл. *pripomienkovanie* „внесение замечаний, дополнений, поправок во что-н.“), наименования предметов, приборов, приспособлений итд. (ч. *minutník* „будильник, отмеряющий время в минутах“ — СЧН, с. 104; сл. *termínovník* „дневник регистрации времени исполнения чего-н.“) и др. Одним из наиболее употребительных в настоящее время как в чешском так и в словацком языках неологизмов является генетически общее для них, но сегодня по форме отличающееся в ч. слово *vstřícnost*, а в сл. *ústretovosť* — оба в значении „готовность выйти навстречу, благожелательная расположенность к кому- или чему-н.“, образованные от соответствующих прилагательных в ч. *vstřícný*, а в сл. *ústretový*, в свою очередь возникших от наречий в ч. *vstříc*, а в сл. *v ústrety* — „навстречу“. С другой стороны, не все неологизмы, полностью или частично тождественные по форме в чешском и словацком языках, совпадают и по семантике. В отличие, например, от чешского неологизма *záznamník*, засвидетельствованного в значении более терминологического свойства, а именно „устройство для записи телеинформации во время отсутствия адресата“ (СЧН, с. 200), словацкий неологизм *záznamník* отмечен, наряду с указанным, также и в более бытовом значении „книга учета каких-либо событий или происшествий“, напр. *záznamník lesných priestupkov* (Smě, 19. 12. 1995, s. 3). Большое распространение как в чешском, так и в словацком языках получают слова-отрицания как самостоятельные обозначения, выражающие негацию смысла, заложенного в утвердительной форме, например, *volebný* ч./сл. *neúspěch/neúspech* или ч. *neoznámení* „неинформирование“, ч. *neexistence (zákona)* „отсутствие“, сл. *neplatenie* „неплатеж“ итд.

Наиболее продуктивной моделью образования глагольных неологизмов в чешском и словацком языках выступает преимущественно префиксальный или суффиксально-префиксальный отыменный способ образования глаголов с возможным последующим отпочкованием от них отглагольных именных форм, например, ч. *odhlédnout* „не принять во внимание, закрыть глаза на что-н.“, *osmyslovat* „придавать смысл чему-н.“, *dokladovaný* „подтвержденный чем-н.“; сл. *odspravodajcovať* „передать информацию“, *oddĺženie* „избавление от долгов“, *upočítačovaný* „переполненный электронно-вычислительной техникой“ итд. Легкость образования глаголов от существительных, характерная как для чешского, так и для словацкого языков, нередко используется журналистами с целью создания иронического эффекта, для чего в качестве словообразовательной основы ими выбираются наиболее актуальные для жизни общества в определенный период существительные. Один словацкий журналист закончил, например, свою статью на злободневную тему фразой: *Prišli dni, keď sa rýchlo stmieva. Asi aj referendum.* Вместе с тем одно и то же слово в двух близкородственных

языках может быть по-разному актуально для каждого из них в отдельности и, стало быть, обладать разной степенью новизны. К наиболее употребительным словам в словацком языке сегодня относится, например, глагол *zviditeľniť* „сделать видимым что-н.“. Как редкое и книжное это слово впервые было отражено в большом толковом словаре словацкого языка в 1965 году (SSJ 5, s. 748). Однако в однотомник словацкого языка 1987 года этот глагол вошел уже без всяких ограничительных помет (KSSJ, s. 579), в отличие от подобного словаря чешского языка 1978 года и последнего СЧН, в которых отсутствует чешский эквивалент словацкого глагола — слово *zviditelnit*, что не свидетельствует об особой активности чешского глагола. В противоположность этому словацкий глагол *zviditeľniť* с образованием самостоятельной Словакии был вовлечен в орбиту общественно-политических текстов, в которых вместо, например, существительного *tvaru* „формы“, с которым сочетался этот глагол ранее, стало употребляться не более и не менее, как название самой страны, Словакии, вследствие чего выражение *zviditeľniť Slovensko* „сделать видимой Словакию“ приобрело чрезвычайно актуальный как внутренний, так и особенно международно-политический смысл. Глагол *zviditeľniť* довольно активен в последнее время также и в чешском языке, но контексты его употребления не достигают той общественно-национальной значимости, какой отмечены некоторые употребления словацкого глагола *zviditeľniť*, что в свою очередь отражает новизну ситуации именно для Словакии, которая практически никогда еще, в отличие от Чехии, не была „на виду“ у всего мира. В целом же для послереволюционного (1989 года) периода развития чешского и словацкого языков, связанного с глобально-масштабными изменениями всех аспектов жизни, вообще характерно большое движение в группе слов, выражающих понятие видения, зрения. Наряду с активизацией производных от корня *vid-* (с учетом также слов и от *video-*) широкое распространение в чешском и словацком языках получили также дериваты от корня ч./сл. *hled/hľad*, среди которых есть и неологизмы, например, ч./сл. *zohľadniť/zohľadniť* „учесть, принять во внимание“ или сл. *zhliadnutie* „просмотр“ и др.

Разряд прилагательных также подвергается в последнее время довольно значительным подвижкам. Пополнение слов, относящихся к этой части речи, в чешском и словацком языках происходит главным образом за счет относительных прилагательных (Štícha, 1995), например, ч. *bezproblémový (chlapec)* „не доставляющий проблем“, сл. *ozdravný (pobyt)* „оздоровительный“. Неологизация лексики, связанной с названием признака, осуществляется преимущественно в двух направлениях: 1. образуются новые прилагательные, например, ч. *směsný (výrobek)* „смешанный“ или сл. *cielené (zakrytie)* „преднамеренный“ и 2. возникают новые сочетания со старыми

адъективами, в которых можно видеть начальную фазу формирования новых понятий, например, ч. *kapitálový pohyb* „движение капитала“, *názorový vývoj* „процесс изменения взглядов“, *silové řešení* „силовое решение“; сл. *personálna kríza* „кризис, заключающийся в отсутствии лидеров“, *programový riaditeľ* „руководитель программы“, *telefónni účastníci* „участники телефонных разговоров“ итд. Наряду с этим появляются устойчивые выражения с несогласованными определениями, например, ч. *radio na polštář* „программа ночного радиовещания“ или сл. *rok skromnosti* „трудный в финансово-экономическом отношении год“.

Новые наречия образуются в чешском и словацком языках преимущественно от прилагательных: ч. *předvolebně* „до выборов“, сл. *kampaňovite* „в форме организованных кампаний“, *kapitálovo (podcenený)* „в финансовом отношении“ итд. Кроме того идет процесс адвербиализации сочетаний существительных с предлогами (ч. *napít se na žízeň* „выпить при жажде“), который особенно ярко проявляется в слитном, по сравнению с ранее раздельным, написании составных частей наречных выражений (ч. *narozdíl od* „в отличие от“, *dát zapravdu* „признать правдивость“). В словацком языке превращение сочетаний существительных с предлогами в наречия также, на наш взгляд, относится к живым процессам — исследователи развития словацкой лексики в современный период, однако, особо не выделяют этой тенденции (Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989, s. 217—227) и многие подобные наречные образования уже нашли отражение в словарях, см. например, такие наречия, как *doobeda* „в первой половине дня“, *je namieste* „необходимо; требуется; кстати“ итд., зафиксированные в словаре словацкого языка 1987 года. Возможно, под воздействием именно этого процесса в словацком языке в последнее время происходит заметное увеличение слитных форм написания также и местоимений с предлогами, составляющих вообще специфику словацкого языка, по сравнению с чешским, где подобные формы отсутствуют: ср. старые формы в словацком *doň* „в него“, *preňho* „для него“ и новые формы *predomňa* „передо мной“, *odomňa* „от меня“.

Наряду с новыми словами в чешском и словацком языках в настоящее время наблюдается не менее интенсивный процесс образования новых значений. Чешские и словацкие средства массовой информации содержат определенное число семантических неологизмов, наиболее приближенных друг к другу по форме и значению. Некоторые смысловые новации, приведенные в СЧН, широко употребительны сегодня и в словацком языке. К ним относятся, например, ч./сл. *rozměr/rozmer*, а также их иноязычный пенданти ч. сл. *dimenze/dimenzia* — все в новом значении „определенная сторона явления или действия; аспект“; ч./сл. *horizont* „определенный временной или пространственный предел“; ч./сл. *zkrat/skrat* „нервный шок“; ч./сл.

šum „искажение информации“; ч./сл. *oslovit/oslovit'* „найти понимание, встретить отклик у кого-н.“; ч./сл. *mapovat/mapovat'* „систематически отражать определенное состояние вещей или явлений“; ч./сл. *odstartovat/odšartovat'* „энергично начать что-н.“; ч./сл. *horký/horúci* „акутный, острый, настоятельный“. Помимо уже засвидетельствованных в СЧН старых слов с новыми значениями, можно еще отметить, например, ч./сл. *závislost/závislost'* „наркомания“, ч./сл. *měkký/mäkký* „щадящий“ (например, в сочетаниях со словами ч./сл. *turistika* или *drogy* „наркотики“) и др. Вместе с тем каждый из двух родственных языков довольно активно вырабатывает и свои собственные смысловые инварианты. В чешском это, например, *glosovat* „выражать“, *hlušina* „пустое, ничего не значащее место в книге, лекции итп.“ (СЧН, с. 69), *čitelný* „легко просматриваемый или понимаемый“ (СЧН, с. 45), *nájezd* „жалоба, апелляция, претензия“, *rozjezd* „начало какой-л. кампании“ и др. В словацком языке, например, слово *adept* в настоящее время может употребляться не только в значении „начинающий, новичок в каком-л. деле“, но и как „претендент на какую-л. должность“. Семантика прилагательного *chlebový* сегодня в словацком словоупотреблении испытывает то же смещение в сторону выражения более отвлеченного понятия, какое для исходного слова *chlieb* зарегистрировано уже давно; например, в контексте *odvádzanie pozornosti od chlebovejších problémov — chlebovejší* выступает как „более насущный“. На смену, например, устойчивому выражению *lakmusový papier* „лакмусовая бумажка“, широко употребительному в переносном значении в предшествующий период не только в словацком языке и отражавшему несколько, может быть, опережающее развитие химии в 50-60-е годы нашего столетия, приходит словосочетание *kontrolná žiarovka* „сигнальная лампочка“, более соответствующее техническому императиву конца XX века: *výpoved' režiséra ... je tou kontrolnou žiarovkou, ktorá zachytáva nielen každý náš krok, ale i myšlienky* — Pravda, 26. 10. 1995, s. 5. Изменения в смысловом содержании испытывают также такие словацкие наименования, как например, *súvaha*, которое из преимущественно финансово-учетной сферы перешло в философско-публицистическую область и развило значение „размышление, ассоциативно связанное с каким-либо событием или воспоминанием“ или *predznačiť*, которое ранее было более известно в музыкологии (ср. *predznačenie* „нотный значок в начале музыкального сочинения“ — KSSJ, s. 336), а сейчас все чаще связывается с более обобщающим значением „предопределить“, например, *predznačiť obsah* „предопределить содержание“, *vykrytie* как „возмещение“ или, напр. *konzerva* „старый фильм“ итд.

Перемены в жизни вызвали бурные процессы в активном резервировании всех словообразовательных потенциалов языка, в результате чего возникают многочисленные синонимы к уже имеющимся в языке наиме-

нованиям, представляющие собой их словообразовательные варианты с новой приставкой или с новым суффиксом. Однотомный словарь наиболее употребительных слов чешского языка, вышедший в канун начавшихся преобразований, не фиксирует, например, такие морфологические неологизмы, как *prodejce* „продавец“ или *podjatost* „пристрастие“, отдавая предпочтение вариантам *prodavač* или *předpojatost*. В словацком языке наряду, например, с такими формами, как *vyhýbanie* „уклонение“ или *sponchybníť* „подвергнуть сомнению“, отраженными в KSSJ, сейчас употребляются *uhýbanie*, *schybníť* и точно так же *predajca*.

Многоаспектная интенсивная быстроменяющаяся действительность требует адекватного по разнообразию языкового выражения (Findra, 1993). Поэтому в ход идут и такие слова, которые раньше были в тени, составляли пассивный слой лексики и употреблялись редко. В предшествующий период в чешском языке почему-то более востребованным словом было, например, *obviňovat* „обвинять“, по сравнению с *viniť*. Сегодня стремительно развивающаяся правовая сфера вовлекает в свой оборот не только бесприставочный глагол *viniť*, но и неологизм *vyviňovat*, а также малоупотребительный в прошлом, возможно, в силу отсутствия при нем форм несовершенного вида глагола *nařknout* „обвинить“. Наряду с отглагольным существительным *seskupení* „объединение“, с давних пор активным в чешском языке, в настоящее время довольно часто можно встретить слово *uskupení*, которое последний словарь чешского языка отмечает как редкое. В словацком языке, например, наиболее употребительным производным от слова *profesia* сегодня выступает форма *profesijný*, а не *profesionálny*, как это было еще совсем недавно, а неологизм *neuposlúchnutie* получил распространение от малочастотного в недалеком прошлом глагола *uposlúchnuť* (KSSJ, s. 481).

Демократизация языка, наблюдаемая в настоящее время, ярче всего проявляется в его стилистической раскрепощенности, в сближении устной и письменной форм речи. Вследствие этого как в чешский так и в словацкий языки сегодня активно проникают разговорные неологизмы. При этом некоторые сконденсированные наименования в чешском и словацком языках обнаруживают полное лексическое тождество. К ним относятся, например, наименования лиц (ч. *dospělák* / сл. *dospelák* „взрослый человек“), процессов (ч. *kuponka* или *kuponovka*, сл. *kuponka* „купоновая приватизация“, сл. *tlačovka* „пресс-конференция“), предприятий (ч./сл. *akciovka* „АО“, *ese-ročka* „ТОО“ — от аббревиатуры s. g. o.) итд. У других новообразований наблюдается сходство структурных элементов при различиях исходных слов (ч. *klausovec* „сторонник Клауса“, сл. *mečiarovec* „сторонник Мечиара“, ч. *ČTK* „Чешское информационное агентство“ — *četka*, *četkař* „сотрудник четки“, сл. *SIS* „Словацкая информационная служба“ — *siska*, *siskár* „сот-

рудник сиски“). Специфических же речевых неологизмов, свойственных каждому языку в отдельности, больше, как представляется, в чешском языке. Наряду с лексико-семантическими категориями, общими со словацким языком, например, категорией лица (ср. ч. *drsňák* „дерзкий человек“, *profík* „профессионал“ — сл. *domovák* „ребенок из детдома“, *závislík* „наркоман“), чешские разговорные неологизмы отражают большее разнообразие словообразовательных типов (ч. *děkovačka* „выступление со словами благодарности“ — СЧН, с. 47; *nosič* „кассета с записью“ — СЧН, с. 115; *zásadníčení* „принципиальничанье“; *troškdář* „скупердяй“ и др.).

То же самое можно сказать и о разговорных неологизмах, испытывающих семантические сдвиги в связанном употреблении. Большая активность в обоих языках сегодня отличает употребление таких слов, а также устойчивых и фразеологически связанных выражений, как например, ч./сл. *parketa* „сфера занятий или интересов, дело“ в составе, например, выражений ч. *to je má parketa* / сл. *to je moja parketa* или ч. *přijít na lámání chleba* / сл. *prísť na lámánie chleba* „о решающей минуте“; ч. *dostat echo* / сл. *dostať echo* „услышать“; ч. *tlačit se do pera* / сл. *tlačiť sa do pera* „быть актуальным, иметь настоятельную потребность в обнародовании“; ч. *praní špinavých peněz* / сл. *pranie špinavých peňazí* „отмывание грязных денег“ и др. Преимущественно только в словацком языке встречаются, например, выражения *byť lahší o sto korún* „истратить 100 крон“, *mať rovnaký meter na niekoho* „подходить с одинаковыми мерками к кому-н.“, *dostať vrch* „возобладать“, *mať hlboko do vrecka* „быть бедным“, *mať plné ústa národa* „неустанно говорить о народе“ итд. Подобных новаций, замкнутых только на один язык, несколько больше в чешском (ч. *být mimo mísu* „о ком- или чем-нибудь неглавном, неважном, незначительном“ — СЧН, с. 104; *člověk do nepohody* „надежный человек“ — СЧН, с. 113; *lézt do peněz* — в безличном употреблении как „требовать больших расходов“; *být sacím papírem* „не иметь собственного лица или голоса“; *mít tajfun v peněžence* „о больших расходах“ итд.). Заметная в данном случае сдержанность словацкого языка, по сравнению с чешским, проявляется не только во введении более скромного числа разговорных форм в письменный текст, но и в контекстуальном их использовании. Словацкие журналисты реже чешских в своих публикациях прибегают к заменам официальных наименований аналитического типа разговорными односложными обозначениями, например, вместо *ministerstvo vnútra* — *vnútro*, *ministerstvo obrany* — *armáda* и др. Все это отражает, на наш взгляд, еще некоторую зажатость словацкой публицистики, недостаточно полную ее раскованность от строгих редакторских запретов недалекого прошлого.

Новое время находит яркое отражение также в метафорических и образных употреблениях слов. Образование тропеических сдвигов

в сфере как чешской, так и словацкой публицистики происходит главным образом в рамках адъективных сочетаний, например, в ч. *burzovní počasí* „биржевая сводка“, *státní nebe* „госбюджет“; сл. *politický kapitál* „поддержка в политической деятельности“, *trhové slnko* „удача в сфере рынка“. Однако преимущественно для словацкой журналистики характерно образование постоянных эпитетов на основе также генетивных конструкций, например, сл. *tahún* или *vľajková loď ekonomiky* „флагман экономики“, *vatry zvrchovanosti* „символы суверенности“. В чешском языке, как представляется, подобные сочетания с несогласованным определением в последнее время, по сравнению с предшествующим периодом, встречаются реже и носят специфический характер; ср., например, выражение *s klidem Angličana*.

Как показывают наблюдения над языком чешской и словацкой прессы последних лет, в метафорическом и образном употреблении слов чешскими и словацкими журналистами меньше всего можно встретить совпадений. Именно сфера фигурального употребления слова, отражающая как индивидуально-языковой, так и европейский, а также общемировой предшествующий языковой опыт, ярче всего демонстрирует сегодня как свободу слова вообще, так и независимость и самостоятельность чешского и словацкого словоупотребления в частности; ср., например, современное употребление чешского слова *mlyn* как „борьба“ в сочетании *tvrdý konkurenční mlyn* или, например, фразу о членах будущего чешского Сената: *řada jurodivých čtyřicátníků ... chtějí si vysloužit stranické ostruhy*; сл. *rakovinu bolševizmu premlaňovať na ružovo* „стараться исправить старое, вместо того чтобы создать новое“; *hrať Ezopa* „обладать даром иносказательства“; *prezliecť tričko* „изменить взгляды“ итд. Шире, чем раньше, в чешской и словацкой прессе используются символические и табуистические выражения: ч. *velký bratr za velkou louží* „Америка“; сл. *pokoj pod lipami* „в отечестве“.

Значительно обогатилась неологизмами в последнее время также периферия лексической системы чешского и словацкого языков, включая просторечия в чешском или эмоционально-экспрессивные выражения, сленг, вульгаризмы, каламбуры в обоих языках. Наблюдения за чешской и словацкой прессой показывают, что и этот разряд лексики не лишен в отдельных случаях совпадений. Такое выражение, как например, ч. *bílé maso* — сл. *biele mäso* по отношению к проституткам сегодня в ходу как у чешских, так и словацких журналистов. Однако в большинстве случаев стилистические неологизмы представляют собой специфические для каждого языка в отдельности наименования. У словацких школьников, например, высшая оценка кого- или чего-либо находит выражение в экспрессиве *klasa*. Литература низкого пошиба, наводнившая книжные прилавки, получила в словацком наименовании *tatajka*, образованное, возможно, от экспрессива *tataj* „дурак, бестолочь“. В словацкой прессе находят отражение

также эвфемизмы (*kamaráti z mokrej štvrte* „о пьяницах“), вульгаризмы (*šiši* „придурок“, KSSJ), а также языковые каламбуры, образованные, как правило, в результате контаминации частей различных слов (*smeđovnik* „сладкая премия в конце года лучшим сотрудникам газеты *Sme*“ — от *Sme* + *međovnik* „пряник“ или *Silwestern* „новогоднее телевизионное шоу“ — от *Silvester* „31 декабря, Новый год, по католическому календарю — Сильвестр“ + *western* „западный фильм“).

Группу чешских стилистических неологизмов отличает от словацкой прежде всего количественный фактор: в чешском их, несомненно, больше. В рамках чешской неологии в некоторых случаях можно говорить не только об отдельных новообразованиях, но и о формировании целых стилистических типов. В настоящее время разряд абстрактных существительных среднего рода на *-o*, например, (ч. *absolutno* „абсолют“, *nekonečno* „бесконечность“ итд.), издавна существующих в чешском языке и относящихся к высокому стилю, приобретает как бы свой сниженный вариант в форме таких экспрессивных неологизмов, как например, *vzrúšo* „волнение, волнующее событие“ (СЧН, с. 195), *tóčo* „суматоха“ (СЧН, с. 182), образованных по тому же типу, но как бы в насмешку над их стилистической возвышенностью. Наиболее употребительным из этих новых слов является неологизм *vzrúšo*, который по старой традиции заимствования чешских экспрессивов сегодня имеет хождение и в словацком разговорном языке. Кроме того этот разряд слов в чешском языке пополняется в настоящее время и сравнительно нейтральными в стилистическом отношении наименованиями, например, *moudro* „мудрость“ (СЧН, с. 107), *techno* „техничность“.

В сфере чешских стилистически маркированных неологизмов шире, чем в словацком используются все заложенные в языке выразительные потенции. Имеет место, например, отсечение различных частей слов с добавлением или без экспрессивных суффиксов (ч. *káma* „друг“ от *kamarád* — СЧН, с. 80; *komouš* „коммунист“ — СЧН, с. 85; *koumák* „пытливый человек“ от *zkoumat* „исследовать“ — СЧН, с. 88). Нередко слова образуются от нетипичных основ (ч. *exnout* „умереть“ — СЧН, с. 57 — от латинской приставки *ex* через значение „моментально, тотчас“ в выражении *vypít (na) ex* или, например, *frčet* „быть в моде“ — СЧН, с. 62 — от междометия *frk*, обозначающего звук при взлете, вспархивании итд.). Наряду с другими словообразующими импульсами может быть использована также фонетическая предрасположенность слова к определенному значению (ч. *havaj* „расслабленность, отдых“ — СЧН, с. 67 — образованию которого, как представляется, способствовало не только слово *Гавайи* „всемирно известный курорт“, но и наличие в этом слове гласного *a*, самого расслабленного в артикуляционном отношении звука; ср. также русское *кайф*). Экспрессия находит выражение в употреблении, например, динамического

глагола вместо статического (ч. *konat se* „быть“, например, во фразе *nescafé se u vás nekoná?* — СЧН, с. 85) или в лексикализации уменьшительно-ласкательного признака (ч. *zdravíčko* „румяна, особенно на лице пожилых дам“ — СЧН, с. 200). Широко используются уже известные в языке модели (по образцу экспрессива *lumpárna* „безобразие“, появляются новые *křivárna* „подлость, подлый поступок“ — СЧН, с. 91 или *kulišárna* „подвох“ — СЧН, с. 91; наряду со старым словом *volovina* „глупость, бессмыслица“ в обиход входят новые экспрессивно окрашенные синонимические выражения *krá-vovina* — СЧН, с. 89 или *ptákovina* — СЧН, с. 147). Чешская пресса сегодня смелее, по сравнению со словацкой, отражает и самые „крутые“ вульгаризмы (ч. *doprdelismus* „холуйство перед властьпредержащими“ — СЧН, с. 51, *srát* „сердить, выводить из себя“ и др.).

Наряду с морфематическим способом образования новых слов для настоящего времени характерно также активное словосложение. При этом составными частями новых чешских и словацких композитов могут выступать только иноязычные компоненты (ч. *papamobil* „автомобиль Папы“, *diskžokej* „ведущий музыкальных телепередач“; сл. *kvízmašter* „ведущий телевизионных игровых программ“; подобными образованиями изобилуют сегодня как чешские, так и словацкие телевизионные программы: ч./сл. *krimifilm*, *teleshoping*, *kinobox*), или иноязычный корень в сочетании со славянским (ч. *biopřívavek*, сл. *drevomafia*), или, наконец, два славянских элемента (ч. *státostřana* / сл. *štátostřana*, ч. *holobyt* „недостроенная квартира как объект продажи“ — СЧН, с. 70; сл. *lesomajiteľ* „владелец леса“). В каждом языке увеличивается число новых сложных наименований с числительными (ч. *dvojchyba* „две ошибки подряд в теннисе“ — СЧН, с. 53; сл. *trojčíslicie* „три первых цифры телефонного номера“). Совершенно независимо друг от друга в каждом языке возникают свои композитные образования (ч. *sociometrie* „наука о социологических опросах“, *pravolevý* „правый с левым уклоном“; сл. *samoúnos* „самопохищение“, *všehochuť* „всеядность“ итд.). Однако чем ближе в этих языках само выражаемое понятие, тем ближе и структура образующихся в них неологизмов, ср. ч. *dvougenerační (byť)* „относящийся к двум поколениям — СЧН, с. 53 и сл. *viacgeneračný (rodina)* „относящийся к нескольким поколениям“. Отличительной особенностью новой лексики является увеличение также числа сложных номинативных формаций, состоящих из двух существительных и не имеющих пока однозначной интерпретации в лингвистической литературе (Мартинцова, 1994) (ч. *stařec milionář*; сл. *divák-adresát*, *filatelista dobrák*).

Как отмечалось уже ранее, чешский язык более сдержан в отношении заимствований из других языков, в то время как словацкий, наоборот, более открыт иноязычным влияниям. Несколько по-иному, на наш взгляд, складывается сегодня ситуация в области взаимодействия этих языков друг

с другом, т. е. в случаях перевода с одного языка на другой. Чешский переводчик в ответ на отклонение от привычного словоупотребления в словацком тексте отдает предпочтение традиционному решению, в то время как словацкий реагирует сегодня на новое в чешском языке своим собственным неологизмом. В чешском и словацком языках, например, помимо интернационализмов ч. *drama, tragédie* и сл. *dráma, tragédia*, понятие драмы выражают еще два славянских обозначения ч. *smutnohra* и *truchlohra* / сл. *smutnohra* и *trúchlohra*, из которых первое относилось до сих пор к редким словам, а второе к архаизмам. Говоря о нынешнем кризисе власти, поразившем Словакию, ее президент для описания ситуации в своей стране из двух славянских наименований драмы выбрал слово *smutnohra* (*svet ... zblízka pozoruje mocenskú smutnohru* — *Práca*, 3. 2. 1995, s. 5). Однако чешский журналист в мониторинге речи словацкого президента использовал архаизм *truchlohra* (*svět ... zblízka pozoruje mocenskou truchlohru* — *Mladá fronta dnes*, 3. 2. 1995, s. 8). Представляется, что актуализация в недавнем прошлом редкого слова *smutnohra* в словацком языке произошла под воздействием семантического неологизма-антонима *zvonkohra*, которое раньше обозначало звон колоколов, а сегодня в первую очередь ассоциируется, возможно, с регулярной веселой музыкальной передачей словацкого телевидения. Исследователи отмечают, что давление системы языка в направлении образования антонимического коррелата проявляется довольно сильно, вследствие чего формирование антонимических пар относится к продуктивным процессам (Filipец, 1994; Němec, 1995). С другой стороны, встретившийся в чешском тексте экспрессивно-разговорный неологизм *neumětel* „не умеющий что-либо делать, неумеха“ (СЧН, с. 114), словацкий журналист сегодня не перенес его в готовом виде в свой текст в качестве очередного божемизма, как он сделал бы это, вероятно, раньше, а предпочел свой неологизм *nevedko*.

На основании вышеизложенного можно отметить прежде всего одинаковую интенсивность процесса неологизации как чешской, так и словацкой лексики. Вследствие интернационального характера большинства преобразований жизни в последнее время, а также лексико-семантической и структурной близости чешского и словацкого языков, многие чешские и словацкие неологизмы совпадают друг с другом по форме и значению. Вместе с тем, на наш взгляд, возрастает самостоятельность и независимость в образовании и употреблении новых слов в словацком языке, чему в немалой степени способствуют и изменения в условиях контактирования словацкого языка с чешским, сложившихся после разделения Чехо-Словакии на два независимых государства (Buzássyová, 1994). Обогащение лексики словацкого языка в последнее время уже происходит главным образом не за счет копирования на словацкий лад чешских неологизмов, а за счет образова-

ния своих собственных слов на основе максимального использования всех возможностей словацкого языка, а также на основе его богатейшего опыта близости с одним из самых развитых славянских языков, каким является чешский.

Библиография

- BOSÁK, J.: Vztahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape. *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 113.
- BOSÁK, J.: Súčasná jazyková situácia. *Slavia*, 63, 1994, s. 224.
- BUDOVIČOVÁ, V.: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. *Slavica Pragensia XXV*. Praha, Universita Karlova 1985, s. 25—38.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Kontaktné varianty a synonymá v slovenčine a češtine. *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 92—107.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Vťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 327—333.
- FILIPEC, J.: Systémovosť antonymie. *Naše řeč*, 77, 1994, s. 124—126.
- FINDRA, J.: Lexika v texte a v sociálnom kontexte. *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 126—134.
- HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989, s. 217—227.
- KAČALA, J.: Slovenčina — vec politická? *Martin, Matica slovenská* 1994, s. 54.
- KSSJ — Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
- NĚMEC, I.: Systémovosť antonymie jako vývojový faktor. *Naše řeč*, 78, 1995, s. 136—137.
- POVAŽAJ, M.: Súčasný stav jazykovej kultúry. *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 261.
- SÁDLÍKOVÁ, M. — SAVICKÝ, N. — ŠÍŠKOVÁ, R. — ŠLAUFOVÁ, E.: Slovník postpřelomové doby. *Slavia*, 63, 1994, s. 267—276.
- SGALL, P. — HRONEK, J.: Čeština bez příkras. Praha 1992, s. 79.
- SSJ — Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.
- STICH, A.: Existuje u nás pocit ohrožení jazyka? *Naše řeč*, 78, 1995, s. 65.
- ŠTÍCHA, F.: Desubstantivní adjektivní přívlastek v současné spisovné češtině. *Naše řeč*, 78, 1995, s. 225—235.
- ZOCHOVÁ, Z. — POŠTOLKOVÁ, B.: Co v slovnících nenajdete. *Novinky v současné slovní zásobě*. Praha, Portál 1994. 205 s.
- МАКСИМОВ, В. И. и кол.: Словарь перестройки. Санкт Петербург 1992.
- МАРТИНЦОВА, О.: Неологические процессы в аспекте ономаσιологической типологии. In: Теоретические и методологические проблемы сопоставительного изучения славянских языков. Москва, Наука 1994, с. 25—33.
- МОКИЕНКО, В. М.: Субстандартная фразеология русского языка и некоторые проблемы ее лингвистического изучения. In: Динамика русского слова. Санкт Петербург 1994, с. 154—172.
- Новые слова и значения. Под ред. Н. З. Котеловой. Санкт Петербург 1994.
- ФЕРМ, Л.: Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет). In: Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Slavica Uppsaliensia* 33. Uppsala 1994.

NEOLOGIZMY V GENETICKY PRÍBUZNÝCH JAZYKOCH (ČEŠTINA A SLOVENČINA)

Resumé

Proces neologizácie prebieha s rovnakou intenzitou tak v češtine, ako aj v slovenčine. Mnohé české a slovenské neologizmy sa zhodujú aj podľa formy aj podľa významu, čo je na jednej strane dôsledkom internacionalizácie celého súčasného života, no na druhej strane aj prejavom lexikálno-sémantickej a štruktúrnej príbuznosti oboch jazykov. Zároveň sa však pri tvorení neologizmov v slovenčine prejavuje tendencia smerujúca k samostatnosti a nezávislosti v ich tvorení a používaní, čo je dôsledkom novej jazykovej situácie — oslabenia kontaktov češtiny a slovenčiny po vzniku dvoch samostatných štátov. Pri tvorbe novej lexiky v slovenčine sa maximálne využívajú jej vlastné potencie, no je tu prítomný aj vplyv češtiny ako geneticky najbližšieho a pritom vysoko rozvinutého slovanského jazyka.

DISKUSIE

ZÁSADY MORFEMATICKEJ ANALÝZY V MORFEMATICKOM SLOVNÍKU SLOVENČINY

MILOSLAVA SOKOLOVÁ — FRANTIŠEK ŠIMON — GUSTÁV MOŠKO

SOKOLOVÁ, M. — ŠIMON, F. — MOŠKO, G.: The Rules of Morphemic Analysis in Morphemic Dictionary of Slovak Language. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 1, pp. 41—50. (Bratislava)

The rules of segmentation have been created for the segmentation of the units in prepared morphemic dictionary of standard Slovak. The modified rules of the so called minimal segmentation are appropriate for the words of both native and foreign origin. Following the previous rules the units can be divided into: non-segmentizable units (those, which do not suit the principles of minimal segmentation; isolated; reevaluated segments, amorphous and factitious units; proprial bases); potentially segmentizable units (units semantically not related, with similiar morphemic structure, but originally segmentizable); segmentizable units (including bound morphemes with systemic function in the Slovak lexicon).

Napriek tomu, že v slovenskej jazykovede existujú fundované práce z morfe-
matiky (Horecký, 1964; Bosák — Buzássyová, 1985; ďalej Bosák), dodnes nemáme
morfematický slovník slovenčiny, porovnateľný so slovníkmi v ruštine (Kuznecova
— Jefremova, 1986), češtine (Slavíčková, 1974) alebo v nemčine (Augst, 1975).
Príčinou tohto stavu je aj náročnosť na čas a mechanickú prácu pri analýze každej
lexikálnej jednotky, ktorú možno aj dnes odstrániť počítačmi len sčasti. Presvedčili
sme sa o tom pri morfematickej analýze lexikálnych jednotiek písmen A—P
z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1989).

Morfému chápeme ako invariantnú, pomocou segmentačných pravidiel vydeli-
teľnú, najmenšiu bilaterálnu jednotku — nositeľku významu. Jej konkrétnu realizá-
ciu označujeme ako morfu (porov. Bosák, 1985), fonologicky závislý variant ako
alomorfu, fonologicky nezávislý variant ako variant morfy; za alomorfu pokladáme
aj rozšírenú morfu/morfému. Pre potreby morfematického slovníka potrebujeme
hlavne od morfémy odlíšiť submorfému (v chápaní J. Horeckého morfu) ako funk-
tor (štruktému), ako nerovnocennú vydeliteľnú jednotku bez významu. Submorféma
je často súčasťou rozšírenej morfémy; konkrétnou realizáciou submorfémy je sub-
morfa, podobne ako pri morfe možno uvažovať o variante submorfy. Nazdávame sa
však, že termíny morféma a submorféma možno zjednodušene používať aj namies-
to termínov morfa a submorfa, najmä ak nejde o morfematickú analýzu gramatic-
kého tvaru, ale tvaru lexémy.

Pri segmentácii slov v slovenčine postupujeme podľa zásad minimálnej segmentácie, po segmentácii identifikujeme segmenty podľa obsahu a funkcie: a) koreňové (KM), derivačné (DM), modifikačné (MM), gramatické morfémy (GM); na rozdiel od KM majú DM, MM a GM uzavretý inventár morf a fungujú pri tvorení lexém a gramatických tvarov; b) submorfémy bez významu (Sm) fungujú pri spájaní morfém; delíme ich na dve hierarchizované skupiny: interfixy a infixy.

Celú koncepciu klasifikácie morfém v slovenčine — KM, DM, MM, GM, a to formové morfémy (FM), relačné morfémy (RM), kongruenčné morfémy (KgM) — sme prevzali od J. Horeckého (op. cit.), máme však odlišné stanovisko k jeho aplikácii definícií morfém na niektoré ich druhy a ešte viac sa odlišujeme pri klasifikácii submorfém. Pri analýze neurčitých zámen a frekventatív na rozdiel od J. Horeckého identifikujeme afixy ako derivačné morfémy, nie modifikačné morfémy, pretože pri nich ide o derivačnú modifikáciu, nie o modifikáciu na úrovni sémanticko-gramatických kategórií; modifikačné morfémy obmedzujeme na tvorenie tvarov sémanticko-gramatických kategórií vidu, stupňovania a negácie; zásadne uprednostňujeme klasifikáciu morfém podľa obsahu pred sekundárnou klasifikáciou podľa pozície a tieto úrovne nemiešame (porov. Sokolová, 1991).

Koreňové morfémy ako nositeľky lexikálneho významu sú schopné tvoriť slová a schopné tvoriť derivačnú bázu; aj konfixy (viazané KM ako *za-č-a=t', po-jem-0*) s týmito vlastnosťami pokladáme za KM. KM sú samostatné a viazané. Po dôkladnom zvážení sme sa rozhodli pracovať s medzistupňovým (prechodným) segmentom medzi KM a DM, ktorý sme nazvali afixoid. KM plnovýznamových slovných druhov sa môžu stať afixoidmi (*dobro-druh-0*, *samo-zrejm-e*, *pät'-desiat*) a KM ako neplnovýznamových slovných druhov derivačnými afixmi (*na-biel-o*). Za afixoidy pokladáme najmä pôvodne KM s derivačnou funkciou, ktoré nie sú schopné tvoriť slová alebo byť slovotvornou bázou (*auto-potrét-0*), ale zriedkavo aj také pôvodné afixy, ktoré nadobudli lexikálny význam (*ex-mil-en-k-a*, *nefr-itíd-a*).

Derivačné morfémy ako nositeľky slovotvorných významov tvoria nové lexémy spolu s derivačnou bázou a systematizujú ich v rámci slovnej zásoby; podľa pozície sú prefixálne, sufixálne alebo postfixálne. Modifikačné morfémy len modifikujú lexikálny význam v rámci gramatického tvaru a gramatické morfémy ako nositeľky gramatického významu vytvárajú gramatické tvary v rámci tej istej lexémy. Tie sa najmä v gramatickom tvare môžu ďalej diferencovať na relačné GM, formové GM a kongruenčné GM. Pre potreby slovníka uvádzame redukovaný inventár gramatických morfém, vychádzajúci zo základných tvarov (nominatív, infinitív).

Ešte výraznejšie sú v slovníku redukované typy submorfém, hlavne interfigované a reziduálne, ktoré rozširujú GM. Submorfémy sú v zásade dvojaké: interfixy — konektívne submorfémy (*nov-o-stav-b-a*, *vrt-i-čhvošt-0*)¹ a interfigované submorfémy (interfixy v užšom význame, najčastejšie hláska *j*: *kup-u=j-ú*, *voľa-j-ak-*

¹ Pri prehodnotení koreňových morfém na prefixoidy prehodnocujeme aj spájací segment na rozširujúci a pričleňujeme ho k prefixoidu.

ý): infixy — rozširujú GM, DM, MM, KM: tematické infixy (*rob-i=t'*, ale aj *tav-i=č-0*), reziduálne infixy (*mač-at=á*, *ob-aj=a*), rozširujúce infixy pri derivačnej modifikácii (*oč-ič=k-o*, *nov-uč=k-ý*, *nov-uč=ič=k-ý vysok-án=sk-y*), pri derivačnej analógii (*Prešov-č=an-0*).

V štúdiu M. S o k o l o v e j — F. Š i m o n a (1994) sme ponúkli na diskusiu návrh minimálnej segmentácie prevzatých slov podľa tých istých zásad ako pri domácich slovách. Postup J. B o s á k a (1985) pri minimálnej segmentácii sme si overili a pokladáme ho za aplikovateľný na všetky jednotky slovnej zásoby slovenčiny, doplníme ho o pravidlá na segmentáciu kompozít. Ako všetky metódy segmentácie využíva princíp opakovateľnosti v jazyku. Pri prefixoch sa porovnávaním lexém s koreňom K vydeluje prefix P, ak existuje $P_1 + K_n$ (*vý-rob-a*, *vý-bav-a*, *vý-hr-a*), $P_n + K_1$ (*pre-hr-a*, *vý-hr-a*), resp. ak existuje K_1 ako samostatná lexéma (*hr-a*). Podobne sa vyčleňujú sufixálne segmenty (S) $K_1 + S_1$, ak existuje $K_1 + S_n$ (*vod-a*, *vod-y*, *vod-e*), $K_n + S_1$ (*vod-a*, *noh-a*, *žen-a*), alebo ak je K_1 ako samostatná lexéma (*les-ík-0*, *les-0*). Pre segmentáciu kompozít platí: K_1 vydelujeme, ak existuje $K_1 + K_n$ a K_1 (*nov-o-stav-b-a*, *nov-o-manžel-0*, *nov-ý*), K_2 vydelujeme, ak je $K_n + K_2$ alebo K_2 (*drev-o-s-prac-uj-úc-i*, *kov-o-s-prac-uj-úc-i*, *s-prac-ov-a=t'*). Existencia KM ako samostatnej lexémy je dostatočným argumentom na segmentáciu, ak pri identifikácii segmentov koreňové morfémy sémanticky súvisia. Nemožno, prirodzene, argumentovať existenciou slova *lekcia* na vyčlenenie prefixu v slove *kolekcia* (podobne *klam*, *deklamovať*, *nos*, *nosiť*). Takto vymedzené segmenty identifikujeme podľa významu ako morfémy alebo submorfémy a pri identifikácii nám pomáhajú samostatne spracované súbory DM, MM a GM. Identifikácia môže znamenať aj istú korekciu minimálnej segmentácie.

Medzi segmentmi možno vymedziť jednoznačné, ale aj potenciálne hranice. Jednoznačné a potenciálne hranice možno pri morfematickej analýze konkrétneho textu graficky odlišovať: a) jednoznačné hranice spojovníkom, b) rozširujúce, a to jednoznačne vydeliteľné nesamostatné submorfémy znakom =, ktorým sa submorféma pripája k jadrovej koreňovej, derivačnej alebo gramatickej morféme, c) znakom [], ktorým sa submorféma pripája k jadrovej KM, označujeme iba potenciálne vydeliteľné hranice. Tak možno priezračnejšie segmentovať slovné tvary až na minimálne segmenty a zároveň sčasti zmierniť rozdiely, ktoré vyplývajú z diachrónnych a synchronných, fonologických, morfológických alebo slovotvorných jednostranných pohľadov.

Za jednoznačnú segmentáciu pokladáme segmentáciu overiteľnú na syntagmatickej aj paradigmatickej osi (*mam-a*, *mam-k-a*, *Han-k-a*, *tet-k-a*) alebo v prípade samostatnej koreňovej morfémy neflektívnych slov iba na jednej úrovni (*a*, *pri*, *bárs*). Jednoznačnými švíkmi vydelujeme aj koreňové morfémy v lexémach *pod-jazd-0*, *pre-jazd-0*, hoci neexistujú príslušné slovesá (**pod-jazd-i=t*), ale existuje *jazd-a* a prefixy, resp. jednoznačne vydelujeme unikátne afixy, ak je medzi jednotkami významová a derivačná súvislosť (*hor-al-0* a *hor-a*, *roz[to]-mil-ý* — *mil-ý*,

vrah-0 — *vraž-d-a*). Zreteľnú morfológickú štruktúru majú lexémy aj vtedy, keď sú vydeliteľné afixy, pomocou ktorých sa lexémy systematizujú v slovnej zásobe (*ex-port-0* — *im-port*, *fut-bal-0*, *volej-bal-0*, *basket-bal-0*, *medicín-bal-0*) a vytvárajú medzi sebou vzťahy (opozitá, synonymá, paronymá, súradné slová).

Ak ide o sémantický posun medzi príbuznými jednotkami, pokladáme švicky za potenciálne (porov. *pi[v]f-0* — *pi-t'*, *prav[d]-a* — *prav-ý*). O potenciálnej segmentácii uvažujeme v prípade zreteľnej segmentácie, pokiaľ ide o afixy existujúce v jazyku ako systém (*a-*, *de-*, *e-*, *pre-*, *ža-tv-a*), ale o synchronne nejasné alebo zastreté súvislosti medzi lexémami s tou istou KM (*[a]fekt-0*, *[de]fekt-0*, *[e]fekt-0*; *bri[tv]-a*); v zátvorkách [] uvádzame variabilné časti, afixy, nie KM.

Prevzaté slová považujeme za súčasť slovnej zásoby, takže niet dôvodu ich nesegmentovať. Svedčí o tom napr. existencia hybridov (sufixálne: *prac-ant-0*, *šep-k-and-a*, *hus-it-a*, *syn-át=or-0*, *sen-áž-0*, *haluš-k-iád-a*, *unuv-ác=i-a*, *po-lop-at-izm-us*, *s-pev-o-kol-ist-ic=k-ý*, *svet-ov-ist-a*, *cuk-a=túr-a*, *chytr-ist-ik-a*, prefixálne: *pro-ná-rod-n-ý*, *ex-mil-en=k-a*, *sub-do-dá-v-a=tel'-0*, *anti-láik-a*, *ultra-krát-k-y*, *para-z-mes-0*, *pro-zá-pad-n-ý*, *bez-[kon]flikt-ov-ý*, *proti-akc=i-a*, kompozične: *infra-červ-en-ý*, *míkr-o-váh-y*, *mini-prí-beh-0*, *maxi-sukň-a*, *kvázi-ved-a*, *pseud-o-sloh-0*, *fer-o-z-liat-in-a*, *sľub-o-techn-a*, *noh[ej]-bal*, *aut-o-ne-hod-a*, *elektr-o-s-po-treb-i=č*, *tele-zá-znam-0*, *mal-o-traktor-0*, *rýchl-o-servis-0*, *seb-a-re-flex-i-a*, *spol-u-sign-at-át=or-0*, *hydr-o-vosk-0*, *elektr-o-vod-i=č-0*, *vý-kaz-o-mán-i-a*, *plyn-o-fík-ác=i-a*, *peš-i-bus-0/peš-o-bus-0*, *kec-a-fón-0*, *v-plyv-o-lóg-i-a*, *by oč-k-o*). Vznik týchto hybridov je uľahčený aj existenciou kaľkov utvorených v slovenčine práve na základe grécko-latinských slov.

V snahe „zrovnoprávniť“ pri segmentácii prevzaté slová sme aplikovali minimálnu segmentáciu aj na ne. V počiatočnom štádiu segmentácie sme sa orientovali hlavne na princíp opakovateľnosti, robili sme formálnu segmentáciu. Odrazom toho je uverejnená práca o segmentácii cudzích slov (Sokolová — Šimon, 1994). Pri ďalšej práci nad pripravovaným morfológickým slovníkom slovenčiny v rámci grantovej úlohy *Výskum valenčnej a morfológiej štruktúry lexikálnych jednotiek* (autori G. Moško, M. Sokolová, F. Šimon), pri písaní štúdie o prefixoch (Sokolová — Šimon — Moško, v tlači) a napokon na popud práce J. H o r e c k é h o (1995) sme viac brali do úvahy sémantické vzťahy medzi odvodenými a zloženými slovami a hľadali sme aj iné funkcie, ktoré by mohli prevzaté jazykové prvky v slovenčine mať. Výsledkom toho je istá korekcia princípov segmentácie podľa funkcie segmentov. Segmentované jednotky — prevzaté ako aj domáce — sa rozdelili z hľadiska morfológiej analýzy do štyroch skupín: 1a) nemotivované nesegmentovateľné jednotky, 1b) nemotivované potenciálne segmentovateľné jednotky, 2a) motivované segmentovateľné jednotky s vydeliteľnými zložkami, 2b) segmentovateľné jednotky s viazanými zložkami.

1a) Nesegmentujeme nemotivované jednotky, ak nevyhovujú pravidlám minimálnej segmentácie (okrem gramatických morfémov pri flektívnych slovných dru-

hoch, napr. *ies-0*, *jazyk-0*, *slobod-a*, *jahod-a*, *lahod-a*, *form-a*); prehodnotené segmenty po strate pôvodného významu (*vetv-a*, *čelad'-0*, *kostrč-0*); „amorfné“ slová (citoslovčia a umelo vytvorené slová); propriálne základy; ak ide o izolovaný výskyt segmentov bez motivačných vzťahov. Napr. v slove *adaptovať* prefix *ad-* síce možno vyčleniť v mnohých slovách, ale KM* *apt-* nenachádzame v žiadnom inom slove. Platí to nielen pre odvodené slová, ale aj pre zložené prevzaté slová, t. j. nesegmentujeme napr. slovo *bestseller*, pretože jeho jednotlivé zložky sa viac v slovenčine nevyskytujú.

Zo slov grécko-latinského pôvodu nesegmentujeme slová, ktorých segmentácia by predpokladala poznanie kultúrneho pozadia vzniku týchto slov, napr. *metafyz-ik-a*, *vitam-ín-0*, *emancip-ác=i-a* (nie **meta-fyz-ik-a*, **vit-am-ín*, **e-man-cip-ác=i-a*).

Do tejto skupiny patria aj slová pôvodne grécko-latinské, ktoré sme prevzali prostredníctvom iných jazykov, takže došlo v nich k hláskoslovným zmenám. Napr. v slove *kontejn-er* je možné vyčleniť prefix *kon-* v iných slovách, ale KM *tejn-* pochádzajúca z latinčiny (porovnaj lat. [*kon*]in-ent-0) prešla v angličtine hláskoslovnými zmenami, ktoré ju veľmi vzdialili od pôvodnej KM. Podobne napr. v slove francúzskeho pôvodu *konzol-a* KM *zol-* súvisí s latinským *solíd-n-y*.

Pre značnú izolovanosť výskytu nesegmentujeme (okrem vyčlenenia gramatických morféme) pomerne izolované prevzaté slová najmä z neeurópskych jazykov: z turečtiny, perzštiny, indických jazykov, indiánskych jazykov, japončiny, čínštiny, hebrejčiny, pôvodne arabské názvy (príklady porov. Sokolová — Šimon, 1994).

V pôvodných arabských názvoch možno vyčleňovať pôvodný člen ako potenciálne rozširujúcu submorfému (RSm), napr. [*al*]kohol-0, [*al*]kal=i-a, admir[*ál*]-0, [*al*]goritm-us, [*al*]gebr-a, [*el*]ixír-0, tak ako pri španielskych člen ([*el*]dorád-o, [*al*]igát-or-0). Podľa najnovších kritérií však ani potenciálne nevyčleňujeme RSm -al-, lebo neplní systematizačnú ani derivačnú funkciu, teda segmentujeme *alkohol-0*, *algebr-a*, *elixír-0*.

Pokiaľ ide o anglicizmy a galicizmy, korigovali sme svoj postoj pri slovách, ktoré sú prevzaté ako izolované a nemajú opakujúcu sa morfeatickú štruktúru (*rugby*, *makeup*). Segmentovať však budeme typy *fut-bal-0*, *basket-bal-0*, *bar-man-0*, *gentle-man-0*, *kol-áž-0*, na pozadí *mont-áž-0*). Osobitnú pozornosť si zaslúžia slová, v ktorých sa pôvodná relačná morféma prehodnotila v slovenčine na reziduálny segment (*džín[sj]-y*, *zip[sj]-y*, *číp[sj]-y*, *klip[sj]-y*, *kek[sj]-y*). Vzhľadom na izolovanosť týchto KM tieto lexémy nesegmentujeme, teda máme: *džíns-y*, *zips-y*. Nesegmentujeme ani iné prehodnotené gramatické morfémy bez funkcie (*menzes-0*, *album-0*).

Nesegmentujeme propriálne základy ako *bedeker-0*, *borgis-0*, *brovning-0*, *new-ton-0*, *winchestr-ov=k-a*, *besemer-ác=i-a*, *brizol-it-0* a umelo utvorené slová (*aviríl-0*, *rauar-0*, *laser-0*).

Citoslovčia ako amorfné slová (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 807) nesegmentujeme, a to ani opakujúce sa citoslovčia nehodnotíme ako kompozitá,

napr. *bim-bom*, *cililing*, *čvirik*, *ajhla*, *bistubohu*, *hokus-pokus*. Častice, spojky a predložky ako synsémantické slová členíme, väčšinou ide o aglutinačné hromadenie koreňov, *s-po-pod*, *ako-by*; znaky takéhoto tvorenia sú aj pri zámenách, najmä pri neurčitých a ukazovacích zámenách (*hen-t-o*).

1b) Do tejto skupiny sme zaradili nemotivované slová **segmentovateľné** len potenciálne. Často ide o viazané neizolované koreňové morfémy s rôznymi pôvodnými afixmi, tvoriacimi celé rady, v ktorých však myšlienkový obsah jednotlivých slov s pôvodnou koreňovou morfémy už nesúvisí. Tieto pôvodné afixy považujeme za segmentovateľné len potenciálne (t. j. hranatými zátvorkami označíme na základe princípu minimálnej segmentácie vydeliteľné segmenty, ktoré rozširujú jadrové koreňové morfémy). Týmto spôsobom nám ostanú vyznačené variabilné pôvodné afixy, ktoré tak získavajú ako submorfémy istú dištingtívnu funkciu (pri prefixoch [*pô*]sob-i=i', [*zá*]sob-a, [*ná*]sob-i=i', [*a*]fekt-0, [*de*]fekt-0, [*e*]fekt-0; [*pro*]ces-0, [*abs*]ces-0, [*re*]ces=i-a, [*kon*]ces=i-a; [*i*]lúz-i-a, [*a*]lúz-i-a) alebo majú klasifikačnú funkciu (pri sufixoch *komit[ét]-0*, *bal[et]-0*; *prov[iant]-0*; *apan[áz]-0*, *kol[áz]-0*; *kapit[ol]-a*). Spolu s jadrovou koreňovou morfémy tvoria rozšírenú koreňovú morfémy. Nesegmentujeme ani pôvodné kompozitá, ktoré obsahujú len reziduálnu jednofonémovú KM: nie **mikr-ó-b-0*, ale *mikró[b]-0*, nie **kata-r*, ale *kata[r]-0*. Rovnako budeme označovať synchronne neproduktívne domáce afixy s oslabeným motivačným vzťahom (*prav[ď]-a*, *kriv[d]-a*, [*s*]por-0, [*zá*]kon-0, *pi[v]-o*, *kol[es]-o*).

Kalky segmentujeme tiež len potenciálne, ak ich zložky vznikali na pozadí existujúcich morfémy, ale nie sú sémanticky, derivačne alebo formálne usúvľaznené: [*pod*]met-0, [*pod*]stat-a, [*pred*]met-0, [*pred*]lož-k-a. Naopak, ak ide o priezračné vzťahy, kalky segmentujeme (*svet-o-ná-zor-0*); podobne segmentujeme aj bohemizmy [*bez*]peč-ie, [*podo*]zriv-ý, [*pro*]spech-0, [*pro*]stried-ok-0, [*pro*]stred-ie, ale *z-mrz-l=in-a*, *žehl-ič=k-a*.

2a) Do tejto najviac zastúpenej skupiny patria jednoznačne segmentovateľné slová na syntagmatickej aj paradigmatickej osi (morfémy aj submorfémy).

Koreňové morfémy sú nositeľky lexikálneho významu. KM sa spájajú navzájom, okrem toho sa spájajú so všetkými typmi morfémy a so spájacími submorfémy, rozširujú sa potenciálne vyzdelenými rozširujúcimi submorfémy. V slovenskej lexéme je zvyčajne jedna KM, v kompozitách sa vyskytujú KM bez spájacej submorfémy (predovšetkým číslovky a zámená) a so spájacou submorfémy (*o*, *e*, *i*). Ako spájacia submorféma môže fungovať aj pôvodná relačná GM (*chvál-y-hod-n-ý*). Definíciu kompozít zodpovedajú hlavne zloženiny autosémantických slovných druhov, s výhradami za kompozitá pokladáme zloženiny neplnovýznamových slovných druhov (prechod tvoria numeráliá a pronominá). Existujú aj KM plnovýznamových slovných druhov „degradované“ na afixoidy a KM neplnovýznamových slovných druhov (najmä predložiek, ale aj spojok a častíc) „degradované“ na derivačne afixy. Zložky kompozít môžu byť homonymné s afixoidmi, napr. *aut-o-o*

-prav-ov-ň-a, mal-o-mest-o ako zložka kompozita a auto-portrét-0, malo-moc-n-ý ako prefixoid. Ku koreňovým morfémmam rátame aj morfémy zo skupiny 1b), potenciálne rozšírené o prehodnotené Sm ([e]fekt-0).

Za afixoidy pokladáme najmä pôvodne KM s derivačnou funkciou (*malo-moc-n-ý, veľ-ryb-a*), ale zriedkavo aj také pôvodné afixy, ktoré nadobudli lexikálny význam (*meta-jazyk-0*). Aj v prevzatých slovách rozlišujeme afixoidy, ktoré tvoria medzistupeň medzi KM a afixmi. S afixmi majú spoločné to, že tvoria celé rady motivovaných slov, s koreňovými morfémmami to, že majú konkrétnejší význam než afixy (porov. Fleischer — Barz, 1992, s. 28). Afixoidy vznikli buď delexikalizáciou lexikálnej morfémy (vyprázdňovaním lexikálneho významu — *poly-graf-i-a*) posunom k afixom, resp. nadobúdaním lexikálneho významu, posunom od afixov (*meta-jazyk-0*). Lexémy s afixoidmi nazývame kvázikompozitá a nevyčleňujeme pri nich spájajúcu submorfému.

Derivačné afixy na rozdiel od afixoidov majú iba derivačný význam (*pod-kolien-k-a*). Spájajú sa s KM, navzájom (DM+DM), s MM, GM a rozširujú sa Sm. Okrem blízkosti s KM majú DM blízko ku MM. Odlíšiť od DM ich možno rozlišovaním derivačných mutačných, transpozičných a modifikačných morfémm od nederivačných modifikačných a nederivačných gramatických (formových) morfémm².

² I. Mutačné derivačné afixy — vytvárajú novú lexému so zmenou významu a nekorešpondujú s iným typom morfémm.

II. Modifikačné derivačné afixy — modifikovaním významu jednej lexémy vytvárajú novú lexému bez zmeny slovného druhu a sú blízke modifikačným morfémm (MM):

DM

- deminutíva (*ryb-ič=k-a*)
- augmentatíva (*chlap-isk-o*)
- deminutívna elácia (*mal-il=in=k-ý*)
- augmentatívna elácia (*velik-án=sk-y*)
- feminatíva (*mliek-ár-k-a*)
- kolektíva (*žiac-tv-o*)

MM — gradácia
(*men-š-í*)
(*naj-men-š-í*)

- frekventatíva (*chod-iev-a=t*)
- všetky typy spôsobu slovesného deja
(*na-sp-a=t sa, roz-plak-a=t sa*)
- indefinitá (*nie-č-o, č-o-si*)
- slovotvorne negované typy
(*ne-fajč-iar-0, ne-mál-o*)

MM — aspekt (vid)
(*kup-ov-a=t*)

MM — negácia
(*ne-rob-í-0*)

III. Transpozičné derivačné afixy — bez zmeny významu menia

slovný druh a sú blízke formovým morfémm (FM), charakteristické je pre ne systémové tvorenie:

- deverbatívne substantíva
(*let-0, nič-ne-rob-e=n-ie*)
- deadjektívne substantíva
(*zl-ob-a, mlad-ost-0, dobr-ot-a*)

FM — verbálne substantívum
(*pís-a=n-ie*)

Modifikačné morfémy chápeme ako nositeľky významu gradácie, aspektu a negácie na úrovni lexikálno-gramatickej kategórie (*naj-men-š-í, ne-by-t', u-rob-i=t'*). Spájajú sa s KM, DM, GM a sú rozširované Sm.

Okrajové pre morfematický slovník sú gramatické morfémy (relačné, formové, kongruenčné), spájajú sa s KM, DM, MM a sú rozširované tematickou submorfémou (TSm) a RSm.

2b) V prípade domácich a prevzatých viazaných koreňových morfémy, ktoré sa spájajú s afixmi a tvoria systém v lexikálnej zásobe slovenčiny, možno týmto afixom priradiť systematizačnú funkciu v slovnej zásobe (opozitá — *anti-pat-i-a, sym-pat-i-a, vz-nik-a=t', za-nik-a=t'*; synonymá — *za-č-a=t', na-č-a=t'; v-nik-a=t', pre-nik-a=t'*; súradné slová, napr. v terminológii ako systém lingvistických termínov — *nomín-at-ív-0, gen-it=ív-0, dat-ív-0, poz-it=ív-0, kompar-at-ív-0, [super]lat-ív-0, [ab]lat-ív-0, pas-ív-um, akt-ív-um*; činiteľské a osobné mená — podľa *asist-ent-0* aj *doc-ent-0*, podľa *intrig-án-0* aj *kapit-án-0*).

Za segmentovateľné pokladáme aj prípady so zreteľnou analógiou morfematicko-slovo tvornej štruktúry, pomocou ktorej sa lexémy zaraďujú do systémových vzťahov: podľa *trén-ov-a=t' — trén-ing-0, trén-er* segmentujeme aj *dispeč-ing-0, dispeč-er-0*; podľa *asist-ov-a=t' — asist-ent-0* segmentujeme *doc-ent-0, prezid-ent-0*.

Zaraďujeme sem aj domáce unikátne afixy s neoslabeným motivačným vzťahom (*sek-er-a, rozto-mil-ý, vraž-d-a, hor-al-0, perl-et-0, jež-ur-a, kal-už-a, ža-tv-a, pas-tv-a*, ale *kotv-a, vetv-a*). Ak unikátne segmenty plnia systematizačnú alebo derivačnú funkciu, pokladáme ich za jednoznačne vyčleniteľné morfémy. Jednoznačne vyčleňujeme aj viazané jednofonémové koreňové morfémy v derivátoch a ich varianty, ak sa z nich pomocou prefixov tvoria lexémy navzájom súvisiace: *vy-ň-a=t', vý-ním-k-a, pri-j-a=t', pri-jím-a=t', v-ním-a=t', do-jím-a=t', do-j-a=t', po-j-a=t', v-nem-0, do-jem-0, po-jem-0, po-ním-a=t', po-ň-a=t'*. Za segmentovateľné pokladáme aj typy s viazaným prefixom *ne-* (*ne-[o]chvej-n-ý, ne-[s]kon-a=l-ý, ne-[s]čísel-n-ý, ne-ná-syt-n-ý*).

Náš prístup k segmentácii jednotiek tejto skupiny nadväzuje na postup derivatológie pri adaptácii prevzatých lexém, rozširuje ho však aj o také jednotky, ktoré nie sú v povedomí bežného používateľa jazyka. Napr. za derivačný vzťah sa pokladá *telefón — telefonovať* a lexia *telefón* sa pokladá za nemotivovanú. Porovnanie lexém *tele-fón-0, tele-gram-0, tele-víz-i-a* ukazuje zreteľnú morfematickú štruktúru, ktorá sa opiera o porozumenie významu slov pomocou porozumenia jednotlivých

- deverbatívne adjektíva
(*mraz-en-ý, vy-nik-aj-úc-i*)
- prívlastňovacie adjektíva
(*otc-ov-0*)

- vlastnostné adverbiá
(*dobr-e, mil-o*)

FM — n/t-ové participium
(*nes-e=n-ý, bi-t-ý*)

FM — participium
(*rob-iac-i, nes-úc-i*)

FM — participium
(*u-rob-i=vš-í*)

FM — transgresív
(*nes-úc, mysl-iac*)

zložiek. Nie je to jav vylúčený ani pri domácich slovách: *ná-drž-0* podľa *ná-lož-0*, *ú-kon-0* podľa *vý-kon-0*, *zá-stup-0* podľa *ná-stup-0*, *stav-i=dl-o*, podľa *špár-a=dl-o*; podobne *ú-mer-a*, *pred-sud-ok-0*, *vý-sled-ok-0*, *dô-sled-ok-0*, *po-pev-ok-0*, *plač-k-a*, *ši-č=k-a*. V derivatológii sa hovorí o slovotvornej analógii, ktorá sa definuje dvoma vzťahmi, jednak rovnakým vzťahom medzi fundujúcim a fundovaným slovom a jednak rovnakou slovotvornou štruktúrou, a o analogickej slovotvorbe, ak fundujúce slovo chýba, ale podľa rovnakej slovotvornej štruktúry k pravidelnej dvojici možno slovo pokladať za motivované (Furdík, 1993, s. 53, 58). O analogickej slovotvorbe sa hovorí často v súvislosti so slovami, ktorých fundujúce slovo existuje v češtine, napr. *jezdit* — *ná-jazd-0*, *nad-jazd-0*, *pod-jazd-0*, *pre-jazd-0*; *stavět* — *stav-i=tel'-0*, *stav-i=dl-o*. Podobne by molo možné priradiť k sebe slová s rovnakou slovotvornou štruktúrou, ak sa jednotlivé zložky štruktúry dajú vyčleniť a plnia aj funciu pri systemizácii prevzatých slov. Prevzaté slová spôsobujú pri používaní a recepcii väčšie problémy než domáce slová, preto sa používatelia orientujú v komunikácii aj pomocou morfematickej štruktúry slov (porov. *im-port-0*, *ex-port-0*). Prevzaté slová segmentujeme aj analogicky podľa existujúceho modelu, ak daný segment má klasifikačnú funciu, napr. podľa *mont-áž-0* aj *apan[áž]-0* (-áž, femininum typ dlaň), porov. aj hybrid *sen-áž-0*. Z toho vyplýva, že predpokladáme existenciu motivovaných, vždy segmentovateľných lexém a nemotivovaných lexém, a to nesegmentovateľných alebo segmentovateľných jednotiek. Aj keď prevzaté slová možno chápať ako nemotivované, po prevzatí vstupujú aj v preberajúcom jazyku do vzťahov, ktoré sú identifikovateľné na základe pôvodných afixov. Tieto vzťahy vzhľadom na možnú neúplnosť prebraných jednotiek nie sú také zrejmé ako vzťahy pri domácich slovách. Na tento rozdiel medzi domácimi a prevzatými slovami upozorňujú hlavne derivatológovia (Dokulil — Kuchař, 1977, s. 184).

Rozdiel medzi predchádzajúcou formálnou segmentáciou prevzatých slov (Sokolová — Šimon, 1994) a touto predstavenou funkčnou segmentáciou môžeme ilustrovať na prevzatých slovách s pôvodným latinským prefixom *de-/dez-*. Kým predtým sme všetky slová s prefixom *de-* členili, podľa novšieho prístupu napr. *destilovať* nečleníme, pretože sa koreňová morféma napr. **stil-* viac neopakuje a prefixom sa slovo nezaraďuje do systémových vzťahov; [*de*]zerc=*i-a* segmentujeme podľa skupiny 1b) ako potenciálny prefix s dištingtívnou funkciou vzhľadom na to, že existuje aj [*in*]zerc=*i-a*, avšak vzájomne už nesúvisiace; *dez-integr-ác=i-a* sa segmentuje podľa skupiny 2a), pretože máme slovo *integr-ác=i-a*; *de-rat-iz=ác=i-a* segmentujeme ako v skupine 2b) na pozadí systému slov s prefixom *de-/dez-* znamenajúcim odstránenie niečoho, napr. *dez-insekc=i-a-*, *de-honest-ov-a=t'*. Touto zmenou prístupu sa vyrieši segmentácia viacerých problematických slov, na ktoré v svojom príspevku upozornil J. H o r e c k ý (1995), napr. nesegmentujeme koreňové morfémy *depeš-a*, *talent-0*, *kredit-0*, *okáz=i-a*, *díplom-0*; podľa skupiny 1b) segmentujeme slová [*i*]lúz=*i-a*, *bal[et]-0*, *komit[ét]-0*, *ce[ment]-0*, *prov[iant]-0*, [*ko*]al-íc=*i-a*, *mikrób[b]-0*; podľa skupiny 2b) segmentujeme *ag-ent-0* (máme aj *ag-*

-ens-0, ag[il]-n-ý), am-ant-0 (máme aj am-at=ér-0, am[or]-0), perintegráciou riešime segmentáciu slova fos[or]-0, pretože poznáme fosf-át-0.

Predložené zásady segmentácie slúžia na segmentáciu jednotiek v pripravovanom morfeomatickom slovníku spisovnej slovenčiny. Naším zámerom bolo nájsť princípy, ktoré by vyhovovali systému domácich aj prevzatých slov. Obidva systémy síce existujú paralelne vedľa seba a vzájomne sa ovplyvňujú, ale vplyv domácich slov na prevzaté lexémy je väčší. Okrem toho systém prevzatých slov sa líši rôznym stupňom ich adaptácie a izolovanosťou (neúplnosťou) niektorých prebratých jednotiek v lexikálnych mikrosystémoch. Z toho vyplýva, že jednotky formálne segmentovateľné nemusia vyhovovať funkčnej segmentácii, ktorej zásady sme predložili v štúdií.

Bibliografia

AUGST, G.: *Lexikon zur Wortbildung*. Morpheminventar. 3 zväzky. Mannheim, TBL Verlag Günter Narr Tübingen 1975. 1306 s.

BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. (Morfeatika. Slovtvorba.) Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 131 s.

DOKULIL, M. — KUCHARĚ, J.: Slovtvorná charakteristika cizích slov. Naše řeč, 60, 1977, s. 169—185.

FLEISCHER, W. — BARZ, I.: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992. 375 s.

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Sivá brada 1993. 199 s.

HORECKÝ, J.: Morfeatická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

HORECKÝ, J.: Obsah, forma a funkcia morfémy. Jazykovedný časopis, 46, 1995, s.17—22.

HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 430 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 1989. 588 s.

KUZNECOVA, A. I. — JEFREMOVA, T. F.: Slovar morfem russkogo jazyka. Moskva, Russkij jazyk 1986. 1132 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.

SLAVÍČKOVÁ, E.: Retrográdní morfeatický slovník češtiny. Praha, Academia 1975. 645 s.

SOKOLOVÁ, M.: Didaktický pohľad na morfeatickú analýzu v slovenčine. Slovenská reč, 56, 1991, s. 305—314.

SOKOLOVÁ, M. — ŠIMON, F.: Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 128—149.

SOKOLOVÁ, M. — ŠIMON, F. — MOŠKO, G.: Predpony v morfeatickom slovníku spisovnej slovenčiny. Studia Philologica PdF UPJŠ 1995 (v tlači).

RECENZIE

ZBORNÍK O SOCIOLINGVISTICKOM VÝSKUME SLOVENČINY

Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Zost. S. Ondrejovič — M. Šimková. Bratislava, Veda 1995. 240 s.

Zostavovateľ zborníka S. Ondrejovič je zrejme právom trochu skeptický, keď hovorí o počiatkoch sociolingvistického výskumu na Slovensku i o jeho oneskorovaní. Veď napokon aj významný projekt *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*, hoci ho E. P a u l i n y koncepcne dobre premyslel, mal vo svojich parciálnych výsledkoch (postupy a závery realizátorov čiastkových výskumov) do istej miery intuitívny charakter a v konečnom dôsledku heterogénnu podobu. Napriek tomu dvojdielny zborník *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny* (1965) podáva dobrý obraz o fungovaní slovenčiny v reálnych podmienkach vybraných mestských sídel. Osobnosť E. Paulinyho garantovala aj dobré teoreticko-metodologické zázemie na ďalšie systematické rozvíjanie sociolingvistických výskumov u nás. Ak sa tak nestalo, ak cenný materiál nahraný na magnetofónových páskach zostal uložený v archíve, zrejme to súviselo — čo je pre slovenskú situáciu príznačné — aj s osobnými vzťahmi medzi lídrami jazykovednej obce, ktorí prezentovali odlišné postoje k sociolingvistickému výskumu. Pravdivé je aj konštatovanie S. O n d r e j o v i č a, že sociolingvistika na Slovensku dorastá na svoje úlohy až v posledných rokoch. Toto konštatovanie presvedčivo potvrdzuje aj recenzovaný zborník. Dobre mapuje výsledky programového sociologického výskumu na Slovensku. K výsledkom výskumu pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorí v r. 1991—1993 rozpracúvali projekt *Sociolingvistický výskum slovenčiny*, sa dôstojne priradujú štúdie bádateľov zo stredného a východného Slovenska. Je pritom dôležité, že aj tento zborník potvrdzuje porovnateľnú úroveň slovenskej sociolingvistiky, a to tak pokiaľ ide o teoreticko-metodologické východiská, ako aj pokiaľ ide o vlastný empirický výskum: dokonca aj „materiálové“ texty majú svoje filozofické podhubie, sú teoreticky presvedčivé a jednoznačne ukotvené.

Prvá časť (Jazyk ako sociálny a komunikačný fenomén) obsahuje tri štúdie, ktoré majú prevažne teoreticko-metodologické zacielenie. V rozsiahlej štúdii *Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny* (s. 17—42) vychádza J. B o s á k z tézy, že pri skúmaní sociálnych a komunikačných podmienok dorozumievania sa treba orientovať na celý národný jazyk, a nie iba na spisovný jazyk ako na najdôležitejší štruktúrny útvar. Podrobne rozpracúva základné pojmy svojej teórie — *hovorenosť* (ústnosť) a *hovorovosť*. Pripomínam, že Bosákovce výklady budú ešte presvedčivejšie, ak svoje charakteristiky hovorenej (ústnej) komunikácie doloží aj frekvenciou prvkov z ostatných rovín jazykového systému, predovšetkým z oblasti syntaxe. Dodávam, že normovanosť je pozadím budovania každého textu:

napätie medzi spisovnosťou a nespisovnosťou má iné zdroje. Inak by nemalo zmysel hovoriť o prepínaní kódu. Treba uvážiť, či napriek svojej maximálnej variabilnosti je bežný hovorený jazyk neštruktúrny útvar. Kontaminácia prvkov z viacerých útvarov národného jazyka a tendencia k štruktúrovanosti tejto variety sa nebijú.

Presné sú Bosákove poznámky o zneutrálňovaní univerbizovaných pomenovaní. Zneutrálňovanie vedie aj k ich pospisovňovaniu, čo súvisí aj s tým, že strácajú peň hovorovosti. Preto sa mi vidí, že ich štylová platnosť nie je určená iba miestom na osi slangovosť — hovorovosť — neutrálnosť — knižnosť, ale predovšetkým umiestnením na priesečníku expresívnosť (emocionálnosť) — nocionálnosť/nespisovnosť — spisovnosť.

Ako štylistik som opäť našiel mnoho podnetov v Bosákových úvahách o štýloch a o stratifikácii slovenčiny. Naozaj je aktuálna otázka, či je vhodné hovoriť o štýloch spisovného jazyka. Táto väzba štýlov na spisovný jazyk je zdrojom mnohých nedorozumení pri klasifikácii štýlov. Inak by sa tento problém javil, ak by sme sa vrátili napríklad k pojmu jazykovej štýly. Pritom by súčasťou charakteristiky príslušného štýlu bolo to, o ktorý útvar (varietu) národného jazyka je istý štýl prvotne „opretý“, pokiaľ ide o množinu jeho charakteristických prvkov. To by v novom svetle ukázalo aj kategóriu štýlémy. Za štýlému by sme považovali prvok ktoréhokoľvek útvaru národného jazyka a ktorejkoľvek roviny jeho systému. Štýly by boli charakterizované inventárom štýlém s ohľadom na ich vzťah k útvarom národného jazyka. Inak by sa potom javilo aj napätie bežný hovorený jazyk — hovorová slovenčina — hovorový štýl. Pravdaže, nemalo by zmysel hovoriť ani o knižnom štýle.

Vychádzajúc zo všeobecnej teórie hodnôt, J. H o r e c k ý (*Hodnotové pole jazykového vedomia*, s. 43—49) predpokladá v jazykovom vedomí sústavu hodnotových reťazcov, z ktorých komunikant vyberá primerané prvky, aby jeho komunikácia bola úspešná. Nielen zo sociolingvistickeho hľadiska, ale aj z hľadiska školskej praxe je závažná Horeckého konštatácia, že zmyslom jazykovednej edukácie je vnášať do jazykového vedomia nielen jazykové normy (správne — nesprávne), ale aj komunikačné normy (kategória funkčnosti). Z hľadiska teórie jazykovej kultúry je závažné, že po ukončení školy, keď sa formuje štandardné jazykové vedomie, sa narúša najmä povedomie o jazykovej norme. Nemenej závažné je to, že nie popularizačné jazykovedné práce, ale rozhlas, televízia a noviny v pozitívnom i negatívnom zmysle ovplyvňujú jazykové vedomie. A teda aj prestížnu podobu slovenčiny viac ako jazykovedci ovplyvňujú redaktori a jazykovi redaktori. Aj s ohľadom na našu dnešnú kultúrno-politickú a jazykovú situáciu treba brať veľmi vážne zistenie, že aj komunikanti s kultivovaným jazykovým vedomím neradi prijímajú kodifikačné príkazy. Osobitnú pozornosť bude treba venovať výskumu vonkajších a vnútorných príčin, ktoré ovplyvňujú takéto postoje.

Štúdia S. M o o s m ü l l e r o v e j a R. V o l l m a n n a *Fenomén „spisovný jazyk“ na príklade Rakúska* (s. 50—62) je poučná tým, že nám približuje jazykovú situáciu v Rakúsku. A hoci je táto situácia v mnohom odlišná, viaceré závery — najmä pokiaľ ide o vymedzenie funkcií spisovného jazyka, a to aj vzhľadom na spoločensko-politický kontext — sú inšpirujúce. Mám tu na mysli najmä myšlienky o národnej jednote a o úlohe jazyka pri tomto národnozdjednocovacom úsilí. Zrejme bude potrebné aj v takýchto súvislostiach skúmať klady a záporny fetišizácie spisovného jazyka. Regionálna a sociálna analýza postojov vybraných komunikantov k rakúskemu spisovnému jazyku je zaujímavá z metodologického hľadiska.

Druhá časť (*Individuálne a skupinové jazykové vedomie a jazykové postoje*) uvádza štúdia A. O r a v c o v e j *Vzťah k jazyku ako faktor ovplyvňujúci jazykové vedomie* (s. 65—73).

Skúma v ňom — dotazníkovou metódou a analýzou textov profesionálnych používateľov jazyka — záujem o jazyk, vzťah k jazyku ako celku, vzťah k jednotlivým výrazovým prostriedkom, ako aj záujem o jazykový výskum. Na základe toho sleduje, ako sa prejavuje kladný a ako záporný vzťah k spisovnému jazyku. Jej nesporne správnu záverečnú formuláciu by som vari modifikoval takto: „Čím je vzťah používateľa jazyka (k národnému jazyku a v rámci neho aj — J. F.) k spisovnému jazyku pozitívnejší, profesionálnejší a tvorivejší, tým je jeho jazykové vedomie rozvinutejšie, kultivovanejšie a kreatívnejšie.“ Lebo ani jazyková výchova by nemala byť zacielená iba na osvojovanie si spisovného jazyka, ale aj — možno najmä — na prípravu občana tak, aby bol schopný tvoriť diferencované texty a aby bez problémov dokázal prepínať kód. A to predpokladá dobrú znalosť národného jazyka, jeho jednotlivých variet. Mnohí národní koryfeji vystavujú totiž na obdiv svoj aktívny citový vzťah k spisovnému jazyku, ale ich jazykový prejav svedčí o niečom inom!

Štúdia S. O n d r e j o v i č a Z výskumu jazykových postojov v oblasti dramatických umení (s. 74—84) ma zaujala aj preto, že časť svojej vedeckej a publikačnej produkcie som venoval zvukovej interpretácii umeleckých textov. V tejto štúdiu som našiel mnoho podnetov na osobitný článok. A tak iba poznamenávam, že pri analýze postojov tvorivých umelcov, ale najmä pri hodnotení ich tvorivých výkonov treba mať na zreteli kategóriu kontrastu a kategóriu miery. V tomto zmysle je narušanie normy logické i esteticky nosné, ak je funkčné, ak jeho pozadím je kvalitné (teoretické i praktické) ovládanie tejto normy. O tom, či civilnosť a hovorová ležérnosť alebo „sošnosť“, rozhoduje inscenovaný text a vonkajšie i vnútorné ustrojenie postavy; nejde teda len o generačné kritérium.

V štúdiu O jazykových postojoch športových publicistov (s. 82—87) S. M i s l o v i č o v á skúma, akým spôsobom títo profesionálni používatelia jazyka používajú jazykové prostriedky, aby športovému fanúšikovi sprostredkovali informácie o športovom dianí. Robia tak s osobitným zreteľom na adresáta.

Na základe anketového výskumu zisťuje M. N á b ě l k o v á v teoreticky dobre fundovanej štúdiu (*Variantnosť rovnakokoreňových slov*, s. 88—100), ako sa paradigmatické preskupovanie rovnakokoreňových adjektívnych variantov premieta v individuálnom vedomí používateľov jazyka. Vedomie variantnosti i to, ktorému variantu dáva respondent prednosť, overovala autorka na siedmich variantných dvojiciach. Štatistická analýza ukázala, že niektoré vzťahy v rámci adjektívnych skupín sa vo vedomí používateľov jazyka ukladajú rozdielne od ich teoretickej reflexie.

Štatistické metódy uplatňuje v štúdiu *Charakteristika lexiky v reči učiteliek materskej školy* (s. 101—115) aj D. S l a n č o v á. Takto skúma frekvenciu slovných druhov v reči učiteliek materskej školy pri ich komunikácii s deťmi. Dochádza k záveru, že táto komunikácia je polytematická, hovorená a dialogická, založená na primárnom využití slovies, zámen a častíc. Je to spisovná komunikácia s prvkami štandardnej variety slovenčiny.

V tretej časti charakterizujú autori jazykovú situáciu vo vybraných regiónoch Slovenska. V. P a t r á š, nadväzujúc na východiskové tézy i závery svojej kandidátskej dizertácie, vymedzuje *Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici v 90. rokoch* (s. 119—131). Rozlišuje hovorené a hovorové prejavy a na základe toho pracuje s pojmom hovorená podoba slovenčiny v meste. Je to komunikačný konglomerát, ktorý sa utvára na priesečníku historických, geografických a jazykovo-komunikačných faktorov. V dôsledku toho je to dynamický a pružný útvar a ako sociálno-funkčná varieta je zdrojom

pohybu v národnom jazyku. Prvotne je opretá o spisovnú varietu s viac alebo menej výrazným prienikom prvkov všetkých variet národného jazyka. Charakter tejto kontaminácie vo všeobecnej aj individuálnej rovine určujú viaceré jazykové i mimojazykové faktory (napr. téma, zámer hovoriaceho, vek, vzdelanie atď.).

Z podobnej metodologickej bázy vychádzajú D. S l a n ě o v á a M. S o k o l o v á v štúdií *Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku* (s. 132—143). Pomocou metód pozorovania, dotazníka, zaznamenaných rozhovorov a monologických prejavov a pomocou ankety charakterizujú normu bežnej podoby slovenčiny v Prešove, a to po stránke lexikálnej, výslovnostnej i gramatickej. Aj z ich zistení možno vydedukovať záver o konštituovaní hovorovej slovenčiny a jej troch (regionálnych) variantoch. Ibaže v tom prípade by sme nemohli hovoriť, že tieto regionálne varianty rátať s prvkami spisovnej a hovorovej slovenčiny, lebo termín hovorová vystupuje potom ako dominantný a čímsi utváraný.

Túto časť uzatvára štúdia M. S m a t a n u *Pohľad na súčasnú jazykovú situáciu v Rajci* (s. 149—160). Autor síce uplatňuje sociolingvistické postupy, ale v podstate mu ide o charakteristiku rajeckého nárečia a o jeho transformáciu do hovorenej podoby skúmanej lokality. Vnútorne rozvrstvenie tejto komunikácie v podstatnej miere určuje vek a vzdelanie komunikantov. Autor dochádza k optimistickému záveru, že „nárečie je v niektorých konkrétnych komunikačných situáciách veľmi frekventované a jeho jestvovanie sa v mnohých prípadoch nedá funkčne nahradiť“ (s. 160).

Štvrtá časť (Slovenčina v kontakte s inými jazykmi) obsahuje päť štúdií. Uvádza ju rozsiahla, teoreticky fundovaná štúdia K. B u z á s s y o v e j *Aspekty kontaktov slovenčiny a češtiny* (s. 163—182). Pri čítaní jej textu si dobre uvedomujeme pozitíva i negatíva kontaktov dvoch blízkyh jazykov. Nie ako patetický ornament, ale ako historicky opodstatnený fakt chápem jej záverečnú formuláciu, že slovenčina napriek peripetiam svojho vývinu „zosilnela, postupne sa rozvinula na pružný, tvárny jazykový systém adekvátne fungujúci vo všetkých komunikačných sférach, v ktorých sa realizuje súčasná komunikácia“ (s. 181). Jednoducho: je to moderný európsky jazyk, ktorý si aj v novodobej situácii poradí „sám so sebou“ a dokáže sa vyrovať — ako vždy doteraz — aj s rozmanitými jazykovými a mimojazykovými tlakmi. Nepotrebuje na to tútorov, ani ich gestačné vyznania lásky. Preto napriek všetkým minulým i budúcim rizikám vrelo súhlasím s autorkou, „že dlhodobý kontakt slovenčiny a češtiny znamená nielen tlak, silnejšie pôsobenie jedného jazyka na druhý, ale aj v z d o r o v a n i e (riedil J. F.) tomuto tlaku, vyrovnávanie sa s ním, obrazne povedané — aj istú „súťaživosť“ týchto jazykov a kultúr“ (s. 180). Aj vo vzťahu k jazyku by sme sa dovnútra i navonok mali zbaviť komplexu malosti a pocitu ohrozenia.

V štúdií *Slovensko-česká diglosná komunikácia* (s. 183—187), vymedzuje J. H o r e c k ý pojem a termín diglosia, bilingvizmus a polylingvizmus. Potom na príkladoch charakterizuje diglosnú komunikáciu, pri ktorej sa na pozadí slovenského kódu striedajú slovenské a české repliky alebo sa v slovenskom texte citujú výrazy alebo aj celé texty v češtine. Netreba v tom vidieť negatívny jav, najmä vtedy nie, ak je zrejماً vecná a hlavne štylistická motivácia.

České kontaktové javy v slovenčine (s. 188—206) skúma aj M. S o k o l o v á. Rozlišuje kontaktové javy interlingválne a intralingválne. Konštatácie o kontaktovej javoch v oblasti lexiky, v hláskosloví, tvarosloví a slovtvorbe ilustruje bohatým dokladovým materiálom i štatistickými údajmi. Pri hodnotení lexikálnych kontaktovejch prostriedkov a ich nekontak-

tových variantov použila sociolingvistický dotazník (frekvencia, hodnotenie použitých prostriedkov ako bežných, umelých a nenáležitých). Hoci viaceré doklady o rozpore medzi (spisovnou) normou a individuálnym úzom hovoria o potrebe stability jazykového vedomia a o ukotvovaní uvedomeného povedomia o norme, prikláňam sa k autorkinmu záveru, že ochranársky postoj ku kontaktoým javom podceňuje samoregulujuú schopnosť jazyka. Je totiž zaujímavé, že najmä v nelingvistickej verejnosti často platí, že čím má niekto labilnejšie individuálne jazykové vedomie, tým má silnejšie obranárske reči, fetišizuje spisovný jazyk, pričom nefunkčne používa prvky iných variet, resp. aj kontaktové javy tam, kde sa žiada spisovné vyjadrovanie. Pripomínam to preto, že tu ide aj o základný problém (konceptiu) jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

L. B. H a m m e r o v á (*Zmena kultúry a jej dosah na zachovanie jazyka: slovenčina v Amerike*, s. 207—215) hovorí o tom, ako fenomén zmeny kultúry vplýva na zachovanie jazyka potomkov Slovákov. Nielen vzhľadom na naše domáce pomery, ale najmä vzhľadom na existenciu Slovákov v inom geografickom priestore (napr. aj v maďarskom) je závažné zdôraznenie konštatácie, že medzi faktormi, ktoré vplývajú na zachovanie (menšinového) jazyka, je dominantná vládna politika a vzdelávací systém. Z tohto hľadiska nenašla slovenská komunita v Amerike najlepšie podmienky. Pri zachovaní slovenského jazyka zohrali významnú úlohu kostoly, kde slovenčina slúžila ako liturgický jazyk.

Cenný je príspevok M. D u d o k a *Jazyková situácia a členenie slovenčiny v juhoslovanskej Vojvodine* (s. 216—226). Keďže tu existujú kompaktné slovenské obce, Slováci si zachovali vlastnú tradíciu, zvyky, hmotnú a duchovnú kultúru i svoju reč. Dnes sú naši rodáci aktívni slovensko-srbskí bilingvistí, pričom srbčina má postavenie dominantného jazyka. Spoločensko-politicko-hospodárske zmeny majú vplyv aj na podobu jazykovej situácie vojvodinských Slovákov. Napriek nepriaznivým exojazykovým činiteľom (pokies príslušníkov slovenskej národnosti, migračné procesy) sú podľa autora perspektívy slovenčiny optimistické, i keď treba rátať aj s jazykovou, duchovnou, a kultúrnou integráciou s jazykovým spoločenstvom materskej krajiny. Tento optimizmus má oporu aj v endojazykových aspektoch, ktoré poukazujú na analógiu s viacerými jazykovými procesmi a tendenciami v materskej krajine (demokratizácia, univerbizácia, neologizácia, intelektualizácia, internacionalizácia, terminologizácia). Aj to nás zaväzuje, aby náš kontakt s krajanmi nebol iba príležitostný, ódicko-patetický a ornamentálno-verbálny.

Aj tento stručný pohľad na príspevky zhrnuté v zborníku *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny* potvrdzuje, že sa v nich uplatňuje nový pohľad na jazyk ako na dynamický a pružný fenomén. Variety národného jazyka sa tu skúmajú vo vzájomnej spätosti a podmienenosti, skúmajú sa všetky sociálne a individuálne faktory, ktoré určujú charakter jazykovej situácie. Takto sa z týchto príspevkov dozvedáme, ako jazyk žije v zložitom a mnohotvárnom kontexte ako sociálno-komunikačná entita. V takomto zmysle — povedané so zostavovateľom zborníka S. Ondrejovičom — autori jednotlivých textov prispievajú „k vyšrafovaníu sociolingvistického obrazu slovenského jazyka a jeho nositeľov“, a to nielen v materskom, ale aj v enklávovom prostredí. Aj preto je perspektívne dobré, že tento zborník je vyznačený ako *Sociolinguística Slovaca I*. Dúfajme, že medzi druhým číslom tejto série nebude príliš veľká časová medzera.

Ján Findra

KRONIKA

JUBILEUM PROFESORA JOZEFA MISTRÍKA

Profesor PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., sa v dobrom zdraví dožíva 75 rokov svojho plodného života (narodil sa 2. februára 1921 v Španej Doline pri Banskej Bystrici). Ako učiteľ, profesor, vedec a publicista je natoľko známy, že nebudeme opakovane uvádzať jeho curriculum vitae od vstupu do slovenskej vedy. Pôsobil na slovenských vysokých školách a ústavoch, v zahraničí na viac ako 20 univerzitách a medzinárodných kongresoch. Doteraz vydal desiatky vedeckých a populárno-náučných kníh doma i v cudzine vo viacerých jazykoch a vyše 200 štúdií — tiež doma i v zahraničí.

Po uplynulých rokoch vidíme a aj exaktne sa môžeme presvedčiť o tom, že J. Mistrík stojí tu pred nami ako pred piatimi rokmi, keď „odchádzal na zaslúžený odpočinok“ — ako to o ňom vtedy napísali. J. Mistrík v ničom nepoľavil, zdá sa nám, ako keby svoje pracovné tempo vo vede, v škole a v odbornej komunikácii i organizačne ešte viac stupňoval. Od roku 1990 mu vyšli významné monografie, skriptá a učebné texty: *Vektory komunikácie* (Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1990), *Štylistika a rétorika* — spoluautorka O.Škvareninová (Právnická fakulta Univerzity Komenského 1992), *Encyklopédia jazykovedy* — zostavovateľ (Bratislava, Obzor 1993), *Rečnícke umenie* (Bratislava, Interlingua 1994), *Gramatika slovenčiny* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995), *Moderná slovenčina* (3. vyd. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994), *Kurz grafológie* (Šamorín, Fontana 1995), reedície *Basic Slovak* (5. vyd. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996). V týchto prácach autor posúva svoju oblasť výskumu smerom od jazykovej štylistiky k paralingvistike a extralingvistike. Hlavne vo svojej poslednej *Štylistike* a vo *Vektoroch komunikácie* teoreticky rozpracúva závislosť verbálnych prostriedkov od neverbálnych prostriedkov — od kinetických a fonetických až po psychologické a sociologické prvky; pozornosť upriamuje aj na štylistiku grafických prostriedkov (*Kurz grafológie*). Centrálnou bázou, z ktorej hodnotí tieto vektory, mu je proxemika medzi komunikantmi na jednej strane a psychosomatika komunikantov na druhej strane. V tomto období autor venoval zvýšenú pozornosť slovenčine pre cudzincov a slovenčine vo svete (aj videokazeta *Basic Slovak* Bratislava, Atan 1994) a žánrovému spretreniu slovenskej didaktiky pre cudzincov prostredníctvom televízie, rozhlasu a kurzov slovenčiny v rámci letného seminára Studia Academica Slovaca. J. Mistrík je od roku 1994 odborným garantom slovnej hry Scrabble. V rokoch 1994 a 1995 viedol v Smene na nedeľu Literárny ateliér zacielený na výchovu mladých autorov poézie.

V 90. rokoch J. Mistrík venuje osobitnú pozornosť rétorike, ktorá prirodzene prerástla od komunikácie chápanej široko ku komunikácii špecifickej — k forenznej rétorike (*Štylistika a rétorika; Rečnícke umenie; Kurz rétoriky*. Bratislava, Slovenská televízia 1994). Túto oblasť rozvíja prakticky aj svojím pôsobením na Právnickej fakulte UK, na Pedagogickej

fakulte UK, na Vysoké škole pedagogickej v Nitre, ako aj na filozofických fakultách v Bratislave a v Prešove. V prednáškach zo štylistiky vyzdvihuje a poslucháčom predkladá svoje interpretácie prirodzeného členenia niektorých zložitejších štýlov (publicistického, rečníckeho a náučného) na žánre. Práve pri žánrovej stratifikácii sa mu darí sústreďovať pozornosť na silu vektorov, ktoré pôsobia ako decentrické sily v rámci funkčných štýlov.

Nezanedbateľná je jeho koncentrácia na posunkovú reč. Vypracoval gramatiku posunkovej reči a vo veľkej miere sa zaslúžil o jej kodifikovanie. Je spoluautorom netradičnej učebnice posunkovej reči pre nepočujúcich. Ako vedúci katedry pedagogiky sluchovo postihnutých Pedagogickej fakulty UK zorganizoval medzinárodnú konferenciu *Štylistika neverbálnej komunikácie* (Bratislava 15.—16. 2. 1996), ktorá usmernila pozornosť nielen prítomných účastníkov, ale aj slovenských jazykovedcov na tie rečové výrazové prostriedky, ktoré doteraz zanedbávali nielen domáca, ale celá európska jazykoveda. Tematická i metodická pestrosť príspevkov prednesených na tejto konferencii odkryla možnosti a úlohy modernej jazykovedy, ktoré sa prv prezentovali len globálnym horizontom rečovej komunikácie vo všeobecnosti. Na konferencii sa pertraktovali otázky semiotiky, sociolingvistiky a psycholingvistiky ako nevyhnutné zložky modernej všeobecnej a špeciálne slovenskej jazykovedy.

Jubilant sa v uplynulom období živo a aktívne zúčastňoval na medzinárodných kongresoch, napríklad na XI. medzinárodnom zjazde slavistov, na medzinárodných seminároch v Bratislave a v Prahe. V súčasnosti je predsedom Komisie pre poetiku a štylistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, členom redakčnej rady poľského zborníka *Stylistyka*, členom obhajobnej komisie v Prahe, členom vedeckých rád v Bratislave, Banskej Bystrici a Prešove. Prednáša doktorandom v Bratislave a v Prahe. V súčasnosti je J. Mistrík autorom a odborným garantom systematického televízneho kurzu slovenského jazyka O našej reči vysielaného na STV 1 od 1. februára 1996.

Pri príležitosti životného jubilea bol J. Mistrík vyznamenaný veľkou zlatou medailou Univerzity Komenského, madailou Ministerstva kultúry SR Pocta ministra kultúry.

Prof. Jozef Mistrík je vo svojom 75. jubilejnom roku svieži, plný elánu a chuti do práce. Želáme mu, aby jeho pracovný rádius neochabol, aby sa naďalej rozširoval pri jubilantovom dobrom zdraví a neutíchajúcej aktivite.

Ol'ga Škvareninová

MLADÝ JUBILANT SLAVO ONDREJOVIČ

Dvadsaťpäť rokov nie je v živote človeka až taký dlhý čas. Ale v živote päťdesiatnika PhDr. Slava Ondrejoviča, CSc., znamená to vlastne polovičku života. A znamená to aj to, že celú polovičku svojho života venoval vedeckej práci.

Pri tomto prvom vážnom medzníku treba uviesť aj základné biografické údaje. Narodil sa 17. apríla 1946 v Lučenci v učiteľskej rodine. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyštudoval slovakistiku a rusistiku (1965—1970). Po krátkom pôsobení v Ústrednej knižnici Slovenskej akadémie vied prešiel do Kabinetu fonetiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, v r. 1978 sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, kde dodnes pracuje v oddelení súčasného jazyka ako vedúci vedecký pracovník.

Už počas vysokoškolských štúdií sa začal zaoberať fonetikou. Pozornosť venoval najmä prozodickým otázkam spisovného jazyka, teda oblastí, ktorá bola dosť zanedbávaná; venovali sa jej skôr divadelníci a iní „robotníci slova“, ale bez odborného zázemia. S. Ondrejovič vniesol do štúdia prozódie jednak odborné vedomosti a vedeckú metódu skúmania, jednak konkrétny materiál. Svedčí o tom už jeho doktorská dizertácia *O prízvukovaní jednoslabičných predložiek v slovenčine* (sčasti publikovaná v Slovenskej reči r. 1979), na základe ktorej získal r. 1977 titul PhDr. na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove.

Záujem o zvukovú, predovšetkým prozodickú stránku, presnejšie o problematiku ortoepie u S. Ondrejoviča pretrváva aj naďalej. V analýze Pravidiel slovenskej výslovnosti (Slovenská reč, 53, 1988) poukázal na niektoré nedoriešené otázky v oblasti výslovnostných štýlov, ako aj na problémy transkripcie a nejasnosti v oblasti prevzatých slov. O výslovnostnú problematiku sa zaujíma aj v najnovších sociologických výskumoch.

Po príchode do Jazykovedného ústavu S. Ondrejovič najprv pracoval v interdisciplinárnom projekte človek — stroj, počas aspirantského štúdia sa preorientoval na oblasť sémantiky. V rámci štúdia konverzie (kandidátska práca *Z problematiky slovesnej konverzie*, 1984) však skúma aj širšiu problematiku lexikálneho a syntaktického významu. Svoje riešenie publikoval v monografii *Medzi slovesom a vetou* r. 1989. Sám charakterizuje svoj opis ako menej koherentný, ale zdôrazňuje možnosti, ktoré poskytujú novšie sémantické metódy. Konverziu totiž chápe ako „vzťah medzi vzájomne ekvivalentnými slovesnými významami, vytvárajúcimi páry a permutujúcimi aktantmi, z ktorých vždy iný sa dostáva do prominentnej pozície“ (s. 10). Vychádza — dodajme, že plodne — z hypotézy, že sloveso je dominantný prvok vety (výpovede) a že naň sa viažu jednotlivé aktanty či participanty. Opiera sa o Fillmoreovo chápanie sémantických rolí, ale nenecháva bokom ani teóriu intencie, kde viacero rolí splyva v jednom argumente.

Svoje poznatky o slovesnej sémantike uplatnil S. Ondrejovič aj pri spolupráci na kolektívnom diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989). Do monografie prispel kapitolami o multiverbizácii, homonymite a konverzii.

Priebežne sa S. Ondrejovič venoval aj jazykovednej historiografii a encyklopedistike. Jazykovedné heslá spracoval do viacerých encyklopédií — *Pyramída* (1985—1987), *Malá slovenská encyklopédia* (1993), najmä však do *Encyklopédie jazykovedy* (1993), kde napísal vyše 300 hesiel a zostavil obrazovú časť. Je len prirodzené, že ho Predsedníctvo SAV vymenovalo za člena redakčnej rady 12-zväzkovej všeobecnej encyklopédie, ktorá bude vychádzať v rokoch 1997—2002.

V tejto súvislosti nemožno nepripomenúť, že vo vedeckom myslení a jeno vývine sa u S. Ondrejoviča prejavujú tri výrazne odlišné obdobia: ortoepické, sémantické a sociolingvistiké. V skutočnosti sa však tieto obdobia značne prelínajú. Najmä ortoepické záujmy presahujú až do najnovšieho obdobia — sociolingvistikého, čo vidieť najmä na štúdiu postojov k výslovnosti u hercov, ale aj u bežných používateľov slovenčiny v teréne.

Vo všetkých troch obdobiach jubilant paralelne prejavuje záujem o historický aspekt problematiky, o osvetľovanie otázky v jej vývine. Nejde pritom len o také témy, ako je napr. história otázky prízvukovania v slovenčine, o analýzu sémantickej problematiky (spravidla ako vstupné kapitoly v publikovaných monografiách), ale aj o oveľa širšie pohľady. Prejavuje sa to v jeho prekladoch, ale najmä v konkrétnych komentároch k týmto prekladom. Ide o preklad Kempelenovej práce *Mechanismus der menschlichen Sprache nebst Beschreibung einer sprechenden Maschine* (1791) a pripravený preklad práce W. v. Humboldta *Über die*

Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechtes (1836).

Vo svojich životopisoch si S. Ondrejovič neuvádza rozsiahlejšiu organizačnú činnosť. Našťastie bol ušetrený od organizačných povinností a tak svoj vedecký čas mohol venovať skutočne vede. V rokoch 1991—1993 viedol kolektív, ktorý v rámci projektu *Sociolingvistický výskum slovenčiny* skúmal jazykovú situáciu na Slovensku, jazykové vedomie a jazykové postoje tzv. prestížnych skupín nositeľov jazyka a prepracoval nový prístup k jazyku ako sociálnemu fenoménu. Výsledky tohto výskumu sú zhrnuté v kolektívnom zborníku *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny* (1995), ktorý otvoril novú edíciu *Sociolinguistica Slovaca*, založenú S. Ondrejovičom. V nadväznosti na tento projekt viedol ďalší projekt *Slovenčina v kontakte (a konflikte) s inými jazykmi*, v rámci ktorého sa skúmajú slovensko — české, slovensko — maďarské a slovensko — rakúske jazykové, resp. jazykovo-etnické vzťahy.

S. Ondrejovič patrí medzi tých málo slovakistov, ktorí udržiavajú aktívne a permanentné kontakty so zahraničnými lingvistami a svetovou jazykovedou. V rokoch 1979—1995 prednášal na viacerých univerzitách a akademických pracoviskách (Kodaň, Berlín, Viedeň, Moskva, Sofia, Lubľana, Potsdam, Bielefeld, Zürich, Mannheim, Loveč, Florencia, Krakov, Kyjev, Puła). Po r. 1989 mohol absolvovať aj stredne dlhé pobyty v zahraničí (r. 1991 Bochum, Mannheim, Konstanz, Mníchov, r. 1992 Bochum, r. 1993 Bielefeld). V zahraničí sa v r. 1991—1995 zúčastňoval aj na práci medzinárodných interdisciplinárnych projektov: *Regimewechsel* (Viedeň), *Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch* (Bielefeld — kolektívna monografia vyšla r. 1995); v Bielefelde mu vyšli aj dve samostatné publikácie *Minderheiten und Kontaktsprachen in der Slowakischen Republik. Ein enzyklopädischer Überblick* (1993) a *Zur Abgrenzung ethnischer Identität* (1994).

Je tiež členom viacerých medzinárodných organizácií: Association for Computational Linguistics (Manchester, od r. 1982), International Society of Phonetics (Praha, od r. 1983), člen lokálneho výboru Societas Linguistica Europea (Viedeň, od r. 1984), ďalej spoločností International Sociolinguistic Association INSOLICO (Sofia, od r. 1992), Kreis der Geschichte der Sprachwissenschaft (Münster, od r. 1992).

Od r. 1988 je S. Ondrejovič členom redakčnej rady Jazykovedného časopisu, od r. 1990 členom Kolégia pre jazykovedu, vedy o literatúre a umení a národopisu SAV, v r. 1990—1993 bol aj členom Kolégia pre jazykovedu ČSAV, kde viedol komisiu pre sociolingvistiku a psycholingvistiku. Od r. 1991 je členom komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác v odbore všeobecná jazykoveda.

Pre úplnosť treba dodať pedagogickú činnosť na Vysokej škole múzických umení, kde v r. 1984—1990 prednášal *Základy javiskovej reči*, a na Filozofickej fakulte UK, kde v r. 1992—1993 mal výberovú prednášku *Úvod so sociolingvistiky*.

Štvrtoročie bádateľskej práce prinieslo S. Ondrejovičovi, ale i celej slovenskej jazykovede badateľné a pozoruhodné výsledky. Čo iné mu teda zaželať ako ďalšie neúnavné rozširovanie a dopĺňanie týchto výsledkov. A prirodzene, veľa zdravia a síl pri tomto dopĺňaní.

Ján Horecký

Bibliografia prác S. Ondrejoviča je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a iných časopisoch a zborníkoch (poločasne), za nimi (obyčajným typom písma) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Súhrne sa v jednom hesle uvádzajú (hniezdajú): 1. referáty o tej istej publikácii, ktoré vyšli v tom ktorom roku, 2. drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom roku v tej istej publikácii alebo v tej istej rubrike časopisu, 3. správy o tom istom podujatí, ktoré tiež boli uverejnené v tom istom roku. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská a redakčná činnosť.

1973

O výslovnosti zámena *kto*. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 304—307.

Budagov, R. A.: Jazyk, istorija i sovremennost'. Moskva 1971. — In: Jazykovedný časopis, 24, 1973, s. 115—118 (rec.).

O slove *šuštiak*. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 255—256.

1974

O jednom význame slovesa *splaviť*. — Kultúra slova, 8, 1974, s. 300—301.

Slová, slová, slová... [Šanskij, N. S.: V mire slov. Moskva 1972] — In: Učiteľské noviny, 24, 1974, č. 41, s. 8 (ref.).

Lingvističeskije issledovanija 1972. Časť I. Red. S. D. Kacnel'son. Moskva 1973. — In: Jazykovedné aktuality, 11, 1974, s. 162—163 (ref.).

Zborník zo všeobecnej a románskej jazykovedy. [Obščeeje i romanskoje jazykoznanije. Moskva 1973.] — In: Jazykovedné aktuality, 11, 1974, č. 3, s. 25—27 (ref.).

1975

Nohejbal. — Slovenská reč, 40, 1975, s. 107—108.

Mladé hnutie. Iniciatíva na univerzitnej pôde. — Práca, 30, 1975, č. 191, s. 2.

K problému vzťahu jazyka a reči. [Šaradzanidze, T. S.: Problema vzaimootnošenija jazyka i reči. Tbilisi 1974.] — In: Jazykovedné aktuality, 12, 1975, s. 128—129 (rec.).

Pokus o teóriu verejného jazykového prejavu. [Coplitis, L. — Katlape, N.: Teorija publicnoj reči. Riga 1972.] — In: Slovenská reč, 40, 1975, s. 119—121 (rec.).

Lomtev, T. P.: Predloženiye i jego grammatičeskije kategorii. Moskva 1974. — In: Československá rusistika, 20, 1975, s. 30—31 (rec.).

Gordina, M. V.: Fonetika francuzskogo jazyka. Leningrad 1973. — In: Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 110—111 (ref.).

Neweklowsky, G.: Slowenische Akzentstudien. Linguistische und akustische Untersuchungen am Material der slowenischen Mundarten aus Kärnten. Wien 1973. — In: Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 204—205 (rec.).

Lev Vladimirovič Ščerba a nový výber jeho prác. [Ščerba, L. V.: Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost'. Red. L. R. Zinder — M. I. Matusevičová. Leningrad 1974.] — In: Slovenská reč, 40, 1975, s. 374—378 (rec.).

- Potebňa, A. A.: Udarenije. Kijev 1973. — In: *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 312 (ref.).
- Průručka jazykovednej terminológie. [Rozentaľ, D. E. — Telenkova, M. A.: Spravočník lingvističeských terminov. Moskva 1972.] — In: *Ruštínár*, 10 (23), 1975, s. 32 (ref.).
- Nová česká monografia o rytme v próze. [Palková, Z.: Rytmičká výstavba prozaického textu. Praha 1974.] — In: *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 369—371 (rec.).
- Niekoľko poznámok k Slovníku nesprávnych a správnych výrazov. [Žáčko, I. — Janek, J.: Slovník nesprávnych a správnych výrazov. Bratislava 1974.] — In: *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 310—312 (rec.).
- Štvrtý zborník prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry. [Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava 1975.] — In: *Jazykovedné aktuality*, 12, 1975, s. 178—181 (ref.).
- Ešte k slovesám *zabehat' si*, *zabehnúť si*. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 319—320.
- Ako prekladať apelatívum *nestor*. — *Ruštínár*, 10 (23), 1975, s. 304.

1976

- Ceplitisova analýza intonácie. — *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 63—68, rus. res. s. 68.
- Mária Rázusová-Martáková o slovenských predložkách. — *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 21—24.
- Sovremennyye problemy literaturovedeniya i jazykoznanija. Red. N. F. Belčikov et al. Moskva 1974. — In: *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 82—83 (ref.).
- Handbuch der Linguistik. Allgemeine und angewandte Sprachwissenschaft. Red. H. Stammerjohann — H. Janssen. Hamburg 1974. — In: *Jazykovedné aktuality*, 13, 1976, s. 39—40 (ref.).
- Budagov, R. A.: Čelovek i jego jazyk. Moskva 1974. — In: *Československá rusistika*, 21, 1976, s. 190—192 (rec.).
- Nová česká fonetika ruštiny. [Oliverius, Z. F.: Fonetika ruského jazyka. Praha 1974.] — In: *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 316—317 (ref.).
- Reformatskij, A. A.: Fonologičeskije eťudy. Moskva 1975. — In: *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 195—196 (ref.).
- Ožegov ako lexikológ, lexikograf a odborník v oblasti jazykovej kultúry. [Ožegov, S. I.: Lexikologija. Lexikografija. Kul'tura reči. Red. L. I. Skvorcov. Moskva 1974.] — In: *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 321—323 (rec.).
- Vinogradovove vybrané práce z ruskej gramatiky. [Vinogradov, V. V.: Izbrannyje trudy. Issledovanija po ruskoj grammatike. Moskva 1975.] — In: *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 373—375 (ref.).
- Nová vydarená knižka o češtine. [Chloupek, J.: Knižka o češtině. Praha 1974.] — In: *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 56—58 (ref.).
- O vývojových tendenciách súčasnej spisovnej češtiny. [Cuřín, F. — Novotný, J.: Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka. Praha 1974.] — In: *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 91—92 (ref.).
- Slovenčina v internacionalizačnom procese. Slovenská veda a kultúra do zahraničia. [Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976.] — In: *Pravda*, 9. 11. 1976, s. 5 (ref.).

1977

Panoráma európskej a americkej fonológie. — *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 76—84, rus. res. s. 84.

O prízvukovaní jednoslabičných predložiek v slovenčine. (Z histórie otázky.) — *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 14—22.

Texty k všeobecnojazykovédnému štúdiu. [Kosovskij, B. I.: Obščee jazykoznanije. Chrestomatija. Minsk 1976.] — In: *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 188—190 (ref.).

Amirova, T. A. — Olchovikov, B. A. — Rožděstvenskij, J. N.: Očerki po istorii lingvistiki. Moskva 1975. — In: *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 198—199 (ref.).

Úvod do štylistiky pre informačných pracovníkov. [Kraus, J.: Úvod do štylistiky pro informační pracovníky. Praha 1977.] — In: *Knižné a vedecké informácie*, 9, 1977, s. 236—237 (rec.).

Fonetika a náprava chybnéj výslovnosti. [Dvončová, J. — Nádvoříková, V.: Fonetika a metodika nápravy chybnéj výslovnosti. Bratislava 1975.] — In: *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 58 (ref.).

Logopedické zborníky. [Logopedický zborník. 1. Red. J. Liška. Košice 1972. — Logopedický zborník. 2—3. Red. J. Liška. Košice 1974.] — In: *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 121—123 (rec.).

Slovná zásoba a slovník. [Mistrík, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava 1976.] — In: *Pravda*, 24. 2. 1977, s. 5 (ref.).

O štruktúre textu. [Mistrík, J.: Štruktúra textu. Bratislava 1975.] — In: *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 91—92 (ref.).

Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava 1976. — In: *Jazykovédne aktuality*, 14, 1977, s. 31—32 (ref.).

Svedectvo dejín o slovenčine. [Krajčovič, R.: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin 1977.] — In: *Smena*, 26. 10. 1977, s. 6 (ref.).

Softbal. — *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 383.

1978

Štylistická príručka pre informačných pracovníkov. [Kraus, J.: Úvod do štylistiky pro informační pracovníky. Praha 1977.] — In: *Slovenská reč*, 43, 1978, s. 381—382 (ref.).

Studies in Tone and Intonation. Red. M. R. Brendová. Basel — München — Paris — London — New York — Sydney 1975. — In: *Jazykovedný časopis*, 29, 1978, s. 102—103 (rec.).

O výrazoch *cyklista* a *bicyklista*. — *Slovenská reč*, 43, 1978, s. 383—384.

Skalolezec, skalolezectvo. — *Kultúra slova*, 12, 1978, s. 312—313.

1979

Zo slovenskej akcentológie. — *Jazykovedný časopis*, 30, 1979, s. 49—54, rus. res. s. 54.

O prízvukovaní jednoslabičných predložiek v publicistickom štýle slovenčiny. — *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 204—210, 346—352.

Stanislav Petřík a slovenská jazykoveda. (Na nedožitú sedemdesiatu narodeniny dr. Stanislava Petříka.) — *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 257—265.

Jazykoveda a jej vzťah k iným vedným disciplinám. — *Kultúra slova*, 13, 1979, s. 106—111.
Teorija jazyka — anglistika — keltologija. Red. M. P. Alexejev. Moskva 1976. — In: *Jazykovedný časopis*, 30, 1979, s. 93—94 (ref.).

- Gorecki, J.: Osnovy jazykoznanija. [Horecký, J.: Základy jazykovedy. Bratislava 1978.] — In: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1979, č. 6, s. 25—27 (ref.).
- Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Red. S. Urbańczyk. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1978. — In: Slavica Slovaca, 14, 1979, s. 326—327 (ref.).
- Nový rumunský slovník lingvistickej terminológie. [Dictionar poliglot de termeni lingvistici. București 1978.] — In: Slovenská reč, 44, 1979, s. 379—380 (rec.).
- Romportl, M. a kol.: Výslovnost spisovné češtiny. (Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník.) Praha 1978. — In: Slovenská reč, 44, 1979, s. 377—379 (rec.).
- Krajčovič, R.: Istorija slovačkogo jazyka. [Krajčovič, R.: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin 1977.] — In: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1979, č. 2, s. 70—73 (ref.).
- Pri prameňoch slovenčiny. O knihe Rudolfa Krajčoviča. [Krajčovič, R.: Pri prameňoch slovenčiny. Martin 1979.] — In: Práca, 26. 7. 1979, s. 6 (ref.).
- Stanislav, J.: Hudba, spev, reč. Bratislava 1978. — In: Kultúra slova, 13, 1979, s. 283—285 (rec.).
- Monografia o slovenčine. [Sabol, J.: Prozodická sústava slovenčiny. Bratislava 1977.] — In: Nové slovo, 21, 1979, č. 23, s. 20 (ref.).
- Génius jemnej analýzy. Wittgensteinove Filozofické skúmania v slovenčine. [Wittgenstein, L.: Filozofické skúmania. Prel. F. Novosad. Bratislava 1979.] — In: Práca, 22. 8. 1979, s. 6 (ref.).
- Filozofické otázky jazykovedy. Ukrajinský zborník v slovenčine. [Filozofické otázky jazykovedy. Prel. J. Doruľa. Bratislava 1979.] — In: Práca, 14. 6. 1979, s. 6 (ref.).
- O ortoepickej a ortografickej podobe slova *guláš*. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 315—316.
- Hráte *nohejbal*? — Práca, 2. 7. 1979, s. 3.
- Kontraverzia* či *kontroverzia*? — Večerník, 19. 10. 1979, s. 3.
- O prízvukovaní predložiek. — Smena na nedeľu, 14 (32), 1979, č. 18, s. 7.
- Súpis prác dr. Stanislava Petříka. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 265—266 (za roky 1933—1947).
- Znalec slovenskej intonácie. Nedožitý jubileum jazykovedca S. Petříka. — Práca, 26. 9. 1979, s. 6 (k 70. výročiu narodenia).

1980

- Konverzia a aktívno-pasívne vzťahy.** — In: **Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník.** Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 189—193.
- Zur delimitativen Funktion der Betonung. — In: 4. Internationale Phonologie-Tagung. Wien 29. 6.—2. 7. 1980. Abstracta. 2. Koreferate, Kurzreferate. Wien 1980, s. 33—34.
- Cholodovič, A. A.: Problemy grammatičeskoj teorii. Leningrad 1979. — In: Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 184—185 (rec.).
- Sbornik Kafedry ruskogo jazyka i literatury Filosofskogo fakulteta im. Komenskogo. K 30-oj godovščine kafedry. [Zborník Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. K 30. výročiu katedry. Red. J. Svetlík. Bratislava 1978.] — In: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1980, č. 3, s. 155—156 (ref.).
- Utváranie osobnosti. Kniha z nakladateľstva Pravda. [Kon, O. S.: Utváranie Ja. Prel. M. Turčan. Bratislava 1980.] — In: Práca, 14. 8. 1980, s. 6 (ref.).

- O metodológii vedy. Titul z nakladateľstva Veda. [Polikarov, A.: Problémy vedeckého poznania z metodologického hľadiska. Prel. M. Odran. Bratislava 1980.] — In: Práca, 21. 8. 1980, s. 6 (ref.).
- Dva hodnotné preklady. [I. Sadovskij, N. V.: Základy všeobecnej teórie systémov. Prel. K. Fircáková. Bratislava 1979. — 2. Slovník medzinárodných organizácií. Red. Z Klepackí. Prel. M. Servátka — M. Štefanko. Bratislava 1979.] — In: Práca, 28. 2. 1980, s. 5 (ref.).
- Spoluhláska *l* v ľudových rozprávkach na gramofónových platniach. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 252—253.
- Deviaty svetový kongres fonetických vied. — Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 206—208 (správa o kongrese konanom v dňoch 6.—11. 8. 1979 v Kodani).
- Konferencia o sémantike v Smoleniciach. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 309—313 (správa o konferencii konanej v dňoch 14.—17. 1. 1980 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach). — Ďalšia autorova správa o tom istom podujatí: Vedecká konferencia o sémantike. — Věstník Československé akademie věd, 89, 1980, s. 111—113.
- Vlastný jazyk si treba vážiť. — Nové slovo, 22, 1980, č. 11, s. 13 (rozhovor S. Ondrejoviča s J. Horeckým o jazykových otázkach).
- Významný príspevok. Vyšiel Česko—slovenský slovník. — Práca, 9. 2. 1980, s. 5 (rozhovor S. Ondrejoviča s G. Horákom, hlavným redaktorom Česko—slovenského slovníka, Bratislava 1979).

1981

Český jazyk. Scenár k magnetofónovej nahrávke. Banská Bystrica, Učebné pomôcky 1981. 12 s.

Konverzia a synonymia. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice 14.—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda [1981], s. 111—113.

Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 173—186 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, F. Kočíš).

Zimek, R.: Sémantická výstavba vety. Obecnělingvistické problémy metodologie syntaktické sémantiky s nástinem aplikace na ruštinu. Praha 1980. — In: Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 195—197 (rec.).

Encyklopedická príručka ruského jazyka. [Russkij jazyk — Enciklopedija. Red. F. P. Filin. Moskva 1979.] — In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 378—379 (ref.).

Panevová, J.: Formy a funkce ve stavbě české věty. Praha 1980. — In: Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 198—201 (rec.).

Novak, Ľ.: K drevnejšej istorii slovacckogo jazyka. [Novák, Ľ.: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava 1980.] — In: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1981, č. 4, s. 69—71 (ref.).

Mistrík, J.: Dramatický text. Bratislava 1979. — In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 249—251 (rec.). — Ďalší autorov ref. o tej istej publikácii: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Literaturovedenije, 1981, č. 4, s. 51—53.

1982

O niektorých otázkach slovesnej konverzie. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 43—51, rus. res. s. 51.

Sémantika slovíes *zdediť* — *zanechať* — *odkázat'*. — *Slovenská reč*, 47, 1982, s. 204—212.

Zo sémantickej problematiky konverzných slovíes *požičať* — *požičať si*. — *Slovenská reč*, 47, 1982, s. 341—348.

Novinári o jazyku. — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 309—312. — Znovu uverejnené pod rovnakým názvom: In: *Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedeckopracitickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedec-kých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 48—52. — Znovu uverejnené pod rovnakým názvom: Kontakt, 1982, č. 7—8, s. 44—48.*

Šgall, P. — Hajičová, E. — Buráňová, E.: Aktuální členění věty v češtině. Praha 1980. — In: *Jazykovedný časopis*, 33, 1982, s. 80—82 (rec.).

O jednom prozodickom jave spisovnej slovenčiny. — *Javisko*, 14, 1982, s. 278.

Kniha o jednote a rozmanitosti sveta. [Špasov, D: Jednota a rozmanitosť. Prel. L. Alexievová-Bernkopfová. Bratislava 1980.] — In: *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 124—125 (posudok jazykovej stránky publikácie).

PhDr. Slavo Ondrejovič, pracovník JÚLŠ SAV, odporúča. [Krupa, V.: Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. Bratislava 1980.] — In: *Nové slovo*, 24, 1982, č. 3, s. 21 (ref.). — Ďalší autorov ref. o tej istej publikácii: Referatívnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. *Jazykoznanije*, 1982, č. 6, s. 55—57.

Ne nahraditeľný prostriedok. Nad knihou Jána Horeckého *Spoločnosť a jazyk*. [Horecký, J.: *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava 1982.] — In: *Práca* 30. 12. 1982, s. 6 (ref.). — Ďalší autorov ref. o tej istej publikácii: Referatívnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. *Jazykoznanije*, 1983, č. 5, s. 68—70.

O štylistickej hodnote slovíes *poručiť* a *odkázat'*. — *Slovenská reč*, 47, 1982, s. 127—128. *Kontrakultúra*. — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 175—176.

O prízvuku v slovenčine. — *Nedelná Pravda*, 15, 1982, č. 29, s. 7.

Kto preloží vtíp? — *Smena na nedelu*, 17 (35), 1982, č. 47 (281a), s. 1. 6 (spoluúčastník besedy J. Kamenistého s pracovníkmi Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV o slovenčine).

1983

Z problematiky slovesnej konverzie. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Vedecké kolégium SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení 1983. 20 s.

Probleme der Literatursprache und der Sprachkultur in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. Red. W. Hartung. Berlin 1982. — In: *Jazykovedný časopis*, 34, 1983, s. 190—192 (rec.).

Kniha o valenčnej teórii. [Kibardina, S. M.: *Osnovy teorii valentnosti*. Vologda 1980.] — In: *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 60—62 (rec.).

Slovník výslovnosti cudzích mien. [Honzáková, M. — Romportl, M.: *Čtème je správné?* Praha 1981.] — In: *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 26—29 (ref.).

Ružičková, E.: Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine. Bratislava 1982. — In: *Jazykovedný časopis*, 34, 1983, s. 188—190 (rec.).

O výslovnosti cudzích mien. — *Nedelná Pravda*, 16, 1983, č. 36, s. 7.

- Kniha o zániku Rímskej ríše. Vyšlo v edícii Svetová tvorba vydavateľstva Tatran. [Gibbon, E.: Úpadok a zánik Rímskej ríše. Prel. V. Krupa. Bratislava 1983.] — In: Práca, 25. 8. 1983, s. 7 (ref.).
9. medzinárodná konferencia o strojovej lingvistiky. — Jazykovedný časopis, 34, 1983, s. 200—201 (správa o konferencii konanej v dňoch 5.—10. 7. 1982 v Prahe).

1984

- Certain Aspects of a Semantic Interpretation of the Conversational Verbs kupovať — predávať (to Buy — to Sell).** — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 207—214.
- K otázke o statuse hĺbkovej štruktúry vety.** — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 146—150, rus. res. s. 150.
- Wolfgang von Kempelen a jeho hovoriaci stroj.** — In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 413—433.
- O jazykovej situácii v Nórsku.** — Kultúra slova, 18, 1984, s. 293—298.
- Verba dandi et accipiendi ako lexikálno-sémantická skupina.** — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 39—54, rus. res. s. 54.
- O symetrických predikátoch v slovenčine.** — Slovenská reč, 49, 1984, s. 229—235.
- O slovesách s významom „dávania“ a „dostávania“.** — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. (Smolenice 1.—4. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 183—187.
- Nad mapou jazykov sveta.** — In: Romboid, 19, 1984, s. 65—70.
- O novej horolezeckej disciplíne.** — Kultúra slova, 18, 1984, s. 341—345.
- Hubík, S.: Jazyk a metafyzika. Kritika Wittgensteinovy filozofie. Praha 1983. — In: Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 192—193 (ref.).
- Goreckí, J.: Razvitije i teorija jazyka. [Horecký, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava 1983.] — In: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1984, č. 2, s. 21—23 (ref.).
- Lingvistické poviedky Květy Koževnikovej.** [Koževniková, K.: Aby řeč nestála. Praha 1984.] — In: Kultúra slova, 18, 1984, s. 379—380 (ref.).
- Monografia o vetných vzorcoch v češtine.** [Daneš, F. — Hlavsa, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha 1981.] — In: Slovenská reč, 49, 1984, s. 49—53 (rec.).
- Lingvistika v 11. ročníku zborníka Studia Academica Slovaca.** [Studia Academica Slovaca. 11. Prednášky XVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava 1982.] — In: Slovenská reč, 49, 1984, s. 120—122 (ref.).
- Filozofický odkaz. Skeptik Sextus Empiricus v slovenčine.** [Sextus Empiricus: Základy pyrrhonskej skepsy. Prel. J. Špaňár. Bratislava 1984.] — In: Práca, 29. 11. 1984, s. 6 (ref.).
- Zlomky z diela starých mysliteľov. Filozofia stoikov.** [Zlomky starých stoikov. Vybral a preložil M. Okál. Bratislava 1984.] — In: Práca, 13. 9. 1984, s. 6 (ref.).
- O výslovnosti slova slang.** — Slovenská reč, 49, 1984, s. 256.
- O názve Watergate.** — Kultúra slova, 18, 1984, s. 55—56. — Tamže: O niekoľkých nových športových termínoch (s. 167—169).

Predpremiéra. — Večerník, 28. 4. 1984, s. 3. — Tamže: Mount Everest (7. 12., s. 3).

Obrazy premien. Publikácia o Lučenci a jeho okolí. [Jiroušek, A.: Okres Lučenec vo fotografii. Košice 1983.] — In: Práca, 29. 3. 1984, s. 9 (ref.).

K princípom marxistickej jazykovedy. — Slovo a slovesnosť, 45, 1984, s. 297—302 (správa o konferencii o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy, konanej v dňoch 21.—23. 11. 1983 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach). — Ďalšia autorkova správa o tej istej konferencii: O marxistickú jazykovedu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 30, 1983/84, s. 291—294.

Úcta k rodákovi. — Nové slovo, 26, 1984, č. 20, s. 8 (k 250. výročiu narodenia J. W. von Kempelena).

Príklad neúnavného vedca. Na nedožitú osemdesiatinu profesora Jána Stanislava. — Práca, 12. 12. 1984, s. 4.

Človek medzi jazykmi. Rozhovor S. Ondrejoviča s dr. Viktorom Krupom, DrSc. — Nové slovo, 26, 1984, č. 19, s. 17 (príloha Nedela, 3, 1984, č. 19, s. 3).

1985

K pojmu hĺbkovej štruktúry zo semiotického hľadiska. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede. (Smolenice 21.—23. novembra 1983.) Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 138—143.

O význame spojenia *spáchať atentát*. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 109—113.

Z histórie zemepisného názvu *Aljaška* v slovenčine. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 151—153.

Mechanizmus ľudskej reči Wolfganga von Kempelena. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 124—126.

Kempelen a jeho Mechanizmus ľudskej reči. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 2, s. 5—7 (tézy prednášky konanej dňa 9. 10. 1984 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Žibritová, O.: Sociálna komunikácia. Bratislava 1984. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 187—188 (ref.).

Budagov, R. A.: Jazyk — realnosť — jazyk. Moskva 1983. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 65—67 (rec.).

Nový úvod do štúdia jazykovedy. [Erhart, A.: Úvod do jazykovedy. Praha 1984.] — In: Slovenská reč, 50, 1985, s. 56—58 (rec.).

Potebňanski čytaňňa. Red. G. P. Jižakevič et al. Kyjiv 1982. — In: Slavica Slovaca, 20, 1985, s. 299—300 (ref.).

Ako vyslovovať názov mesta *Los Angeles*? — Kultúra slova, 19, 1985, s. 56—57. — Tamže: Názov *Mount Everest* a jeho výslovnosť (s. 170—171).

Slovenské predložky. — Práca, 9. 9. 1985, s. 5.

Iskrivý polemik. — Diderotove filozofické odkazy a state. [Diderot, D.: Filozofické dialógy a state. Prel. A. Vantuch. Bratislava 1985.] — In: Práca, 12. 4. 1985, s. 6 (ref.).

Nová kniha o priekopníkoch vedy a techniky na Slovensku. [Barica, J.: Vede a národu. Malá encyklopédia priekopníkov slovenskej vedy a techniky. Bratislava 1984.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 32, 1985/86, s. 62 (ref.).

Kosiarzove Námorné bitky. [Kosiarz, E.: Námorné bitky. Prel. J. Caplák. 2. vyd. Bratislava 1984.] — In: Práca, 27. 3. 1985, s. 6 (ref.).

- Slang. — Pyramída, 14, 1984/85, č. 165, s. 5265. — Tamže: Slavistika (č. 165, s. 5267). — Slovakistika (č. 165, s. 5278). — Slovanské jazyky (č. 165, s. 5279—5280). — Slovenský jazyk (č. 166, s. 5299). — Slovo (č. 166, s. 5303). — Spisovný jazyk (č. 168, s. 5345). — Staroslovienčina (č. 168, s. 5373).
- Synonymá. — Pyramída, 15, 1985/86, č. 170, s. 5435. — Tamže: Syntax (č. 170, s. 5435). — Španielsko (č. 172, s. 5473—5481; autor časti o španielčine na s. 5476—5477). — Štrukturalizmus (č. 172, s. 5494). — Štylistika (č. 172, s. 5498). — Švajčiarsko (č. 173, s. 5505—5508; autor časti o švajčiarskej nemčine na s. 5505). — Švédsko (č. 173, s. 5508—5514; autor časti o švédčine na s. 5510). — Taliansko (č. 173, s. 5525—5536; autor časti o taliančine na s. 5530). — Téma (č. 174, s. 5568).
- Stanislav, Ján. — Pyramída, 14, 1984/85, č. 168, s. 5370. — Tamže: Ščerba, Lev Vladimirovič (č. 171, s. 5451).

1986

- O jazykovej chybe. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 209—213.**
- Stroje „hovoria“ už 250 rokov. — Vesmír, 65, 1986, s. 149—151.**
- Grodziński, E.: Językoznawcy i logicy o synonimach i synonimii. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1985. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 192—195 (rec.).
- Grepl, M. — Karlík, P.: Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty. Brno 1983. — In: Slavica Slovaca, 21, 1986, s. 85—88 (rec.).
- Koňenský, J.: Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha 1984. — In: Slovenská reč, 51, 1986, s. 315—318 (rec.).
- Serebrennikov, B. A.: O materialističeskom podchode k javlenijam jazyka. Moskva 1983. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 105—107 (rec.).
- Správy z babylonskej veže. [Blažek, B.: Zprávy z babylonské věže. Praha 1984.] — In: Kultúra slova, 20, 1986, s. 183—185 (ref.).
- Základy javiskovej reči. [Novotná-Hůrková, J. — Makovičková, H.: Základy javiskové mluvy. 1. Praha 1983.] — In: Slovenská reč, 51, 1986, s. 374—377 (ref.).
- O marxistickú jazykovedu. [K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava 1985.] — In: Nové slovo, 28, 1986, č. 21, s. 16 (ref.).
- Lichačov, D. S.: Poezija sadov. K semantike sadovoparkovyh stilej. Leningrad 1984. — In: Revue svetovej literatúry, 1986, č. 5, s. 188—190 (rec.).
- Terminológia. — Pyramída, 15, 1985/86, č. 175, s. 5579. — Tamže: Transkripcia (č. 177, s. 5646). — Turecko (č. 178, s. 5692—5696; autor časti o turečtine na s. 5696). — Ugrofínske jazyky (č. 179, s. 5722). — Ukrajinská SSR (č. 180, s. 5732—4; autor časti o ukrajinčine na s. 5734). — Umelé jazyky (č. 180, s. 5742). — Univerbizácia (č. 180, s. 5747). — Univerzálie (č. 180, s. 5747). — Uralské jazyky (č. 180, s. 5754).
- Úzus. — Pyramída, 16, 1986/87, č. 181, s. 5777).
- Trubeckoj, Nikolaj Sergejevič. — Pyramída, 15, 1985/86, s. 5675).

Dr. Ladislav Dvonč jubiluje. — Kultúra slova, 20, 1986, s. 314—315 (k 60. narodeninám).
— Ďalší autorov jubilejný článok pri tej istej príležitosti: Jubileum jazykovedca. Pestrá paleta výskumných záujmov Ladislava Dvonča. — Práca, 24, 9. 1986, s. 6.

1987

K niektorým prozodickým vlastnostiam vo fungovaní medzinárodných etnických a plánových jazykov. — In: Problémy interlingvistiky. Zborník materiálov z interlingvistického seminára (Vysoké Tatry 20.—22. mája 1987). Red. S. Košecký. Bratislava, Slovenský esperantský zväz a Český esperantský svaz v spolupráci s Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV 1987, s. 71—77, esperantské res. s. 77—78.

Syntaktické výskumy v ZSSR. — Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 130—136, rus. res. s. 136.
Viktor Vladimirovič Vinogradov i istorija sintaksičeskich učeníj. — Československá rusistika, 32, 1987, s. 32—34.

Moderná gramatika súčasnej poľštiny. — Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 151—171, rus. res. s. 171 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová).

Poznámky k zvukovému stvárneniu hier Stanislava Štepu Jááánošúík a Človečina. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 87—90. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Bulletin č. 7 — tematický bulletin Radošinského naivného divadla na tému Jazyk a reč RND. Red. M. Benkovič. Bratislava, Park kultúry a oddychu v Bratislave [1987], s. [30—33].

Prozodiaj ecoj en la funkciado de la internaciaj etnaj kaj planaj lingvoj. [Prozodické vlastnosti vo fungovaní medzinárodných etnických a plánových jazykov.] — In: Interlingvistika seminario de SEA kaj ĈEA. Tezaro, suplemento. Altaj Tatroj 1987-05-20/24. (Paralelné slov. znenie: Interlingvistický seminár SEZ a ČES. Súbor téz, dodatok. Vysoké Tatry.), s. 4 (esperantské znenie), 10 (slovenské znenie).

Conversion and Empathy. — In: Abstracts der Sektionvorträge und Rundtischgespräche. XIV. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10.—15. August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee, Berlin, Mai, 1987 (paralelné angl. znenie), s. 112.

Funkcia jazyka v spoločnosti. [Tumaňan, E. G.: Jazyk kak sistema sociolingvističeskich sistem. Moskva 1985.] — In: Otázky žurnalistiky, 30, 1987, č. 4, s. 51—53 (ref.).

Lingvistické etudy Milky Ivićovej. [Ivić, M.: Lingvistički ogledi. Beograd 1984.] — In: Slavica Slovaca, 22, 1987, s. 87—89 (ref.).

Kniha o reči emócií vo svete zvierat. [Morozov, V. P.: „Rozhovor“ zvierat. Bratislava 1986.] — In: Kultúra slova, 21, 1987, s. 206—207 (rec.).

Priekopníci vedy a techniky na Slovensku. Red. J. Tibenský. Bratislava 1986. — In: Nové slovo, 29, 1987, č. 4, s. 12 (ref.).

Kultúra slova na javisku a na filmovom plátne. [Kultúra reči na scene i na ekrane. Red. L. I. Skvortcov — L. N. Kuznecov. Moskva 1986.] — In: Kultúra slova, 21, 1987, s. 314—316 (ref.).

Autorský register časopisu Slovenská reč. [Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč, 1, 1932/33 — 50, 1985. Bratislava 1986.] — In: Kultúra slova, 21, 1987, s. 384—385 (ref.).

Dva protikladné významové odtienky adjektíva *predčasný*. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 178—179.

- O slovách typu *watergate*. — *Nedeľná Pravda*, 20, 1987, č. 27, s. 7.
- Štrukturalista bez štruktúr. Foucaultove slová a veci v slovenčine. [Foucault, M.: Slová a veci. Preł. M. Marcelli — M. Marcelliová. Bratislava 1987.] — In: *Práca*, 1. 12. 1987, s. 6 (ref.).
- IV Vinogradovskije čtenija. — *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 99—100 (správa o 4. konferencii venovanej pamiatke a tvorbe V. V. Vinogradova, ktorá sa konala 11. 2. 1986 v Prahe; spoluautor P. Ďurčo).
- Zámená. — *Pyramída*, 16, 1986/87, č. 189, s. 6018—6019. — Tamže: *Zápor* (č. 189, s. 6029). — *Znak* (č. 191, s. 6095 (spoluautor)). — *Žargón* (č. 192, s. 6123).

1988

- Verba dandi et accipiendi in Slovak as a Lexical Semantic Group.** — In: *The Prague Bulletin in Mathematical Linguistics*. 49. Red. E. Hajičová. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 45—64.
- Lingvistika ako smerovacia veda.** — In: *Funkční lingvistika a dialektika*. (Linguistika. XVII/1.) Red. J. Nekvapil — O. Šoltys. Praha, Ústav pro jazyk český 1988, s. 97—105.
- Leonardo da Vinci o ľudskom hlase a hovorení.** — In: *Vesmír*, 67, 1988, s. 24—26.
- O niektorých problémoch slovenskej ortoepie.** — *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 100—108.
- O multiverbizačných procesoch v spisovnej slovenčine.** — *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 337—348.
- K niektorým postulátom marxistickej jazykovedy. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 7, 1988, č. 4, s. 1—4 (tézy prednášky konanej dňa 31. 5. 1988 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- National and Cultural Peculiarities of the Linguistic Interaction of Nation of the USSR (Nacionalno-kulturnaja specifika rečevogo obščeniija narodov SSSR.** Red. G. Tarasov. Moskva 1984). — In: *Asian and African Studies*, 1988, s. 275—277 (rec.).
- Spivak, D. L.: *Lingvistika izmenennych sostojanij soznaniija*. Lenigrad 1986. — In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 105—107 (rec.).
- Štícha, F.: *Utváření a hierarchizace struktury větneho znaku*. Praha 1984. — In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 93—97 (rec.).
- Sgall, P. — Hajičová, E. — Panevová, J.: *The Meaning of Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha 1986. — In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 194—196 (rec.).
- Druhý zväzok *Základov javiskovej reči*. [Novotná-Hůrková, J. — Makovičková, H.: *Základy jevištní mluvy*. 2. Praha 1988.] — In: *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 310—311 (ref.).
- Grepl, M. — Kariík, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1986. — In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 199—202 (rec.).
- Populárne o medzinárodných slovách. [Tomin, J.: *Čo nevíte o medzinárodných slovách*. Bratislava 1987.] — In: *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 93—95 (rec.).
- Enzyklopädie der Sprachwissenschaft erscheint. — *Meridiane*, 12—13, 1988, s. 20—21 (rovňako v angl., rus., franc. a špan. znení v príslušných jazykových mutáciách časopisu).
- Slovenskí jazykovedci v polstoročnej panoráme. [Dvonč, L.: *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925—1975)*. Martin 1987.] — In: *Nové slovo*, 30, 1988, č. 17 (ref.).
- Prečo máme *kontrašpionáž*, *kontrapunkt*, ale *kontroverziu*? — In: Pisárčiková, M. a kol.: *Jazyková poradňa odpovedá*. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické

nakladateľstvo 1988, s. 146. — Tamže: Nemalo by sa písať slovo *guláš* s mäkkým *l'*? (s. 195). — Čím sa odlišuje skalolezectvo od horolezectva? (s. 222—223). — Znovu publikované: Prečo máme *kontrašpionáž*, *kontrapunkt*, ale *kontroverziu*? — *Práca*, 3. 4. 1989, s. 5.

Jazykoveda a lingvistiká. — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 24—26.

Gramotnyj nie je vždy *gramotný*. — *Ruštínár*, 23 (36), 1988, č. 8, s. 14—15.

Z kroniky Akadémie. — *Správy Slovenskej akadémie vied*, 24, 1988, č. 10, s. 47—57 (informácia o konferencii Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii, konanej v dňoch 23.—25. 5. 1988 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

Stanislav Petřík odišiel pred 50 rokmi. — *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 93.

Cenný prínos do jazykovedy. — *Práca*, 14. 10. 1988, s. 6 (k 10. výročiu úmrtia M. Urbančoka).

1989

Medzi slovesom a vetou. Problémy slovesnej konverzie. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 128 s.

Ref.: 1. Dudok, M. Nové v slovenskej jazykovede. — *Nový život* (Nový Sad, Juhoslávia), 42, 1990, s. 198—203 (aj o publikáciách: 1. Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989. — 2. Horecký, J. — Buzássyová, K. — Bosák, J. a kol.: Dynamika slovej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava 1989). — 2. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 95—97. — 3. Šimková, M.: Meždu glagolom i predloženijem. — Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1991, č. 2, s. 116—119. — 4. Gešev, V.: Säpostavitelno ezikoznanie — Contrastive Linguistics, 19, 1994, č. 1, s. 86—91.

Dynamika slovej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 440 s. (člen autorského kolektívu).

Ref.: 1. Baltova, J.: Säpostavitelno ezikoznanie, 1989, č. 1, s. 90—93. — 2. Dudok, M.: Nové v slovenskej jazykovede. — *Nový život* (Nový Sad, Juhoslávia), 42, 1990, s. 198—200 (aj o publikáciách: 1. Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989. — 2. Ondrejovič, S.: Medzi slovesom a vetou. Bratislava 1989). — 3. Jordanova, E.: Bälgarski ezik, 40, 1990, s. 380—381. — 4. Moško, G.: O opise dýnamiky slovej zásoby. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 37, 1990/91, s. 26—28. — 5. Straková, V.: *Slavia*, 59, 1990, s. 436—438. — 6. Šimková, M.: Slovná zásoba slovenčiny pod „synchronno-dynamickým“ drobnohľadom. — *Kultúra slova*, 24, 1990, s. 250—253. — 7. Brabcová, R.: *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 40, 1991, s. 211—212. — 8. Flegl, V.: O slovní zásobě slovenštiny. — *Český jazyk a literatura*, 41, 1990/91, s. 155—156. — 9. Ruščák, F.: Dynamika v dynamike. — *Romboid*, 26, 1991, č. 7, s. 64—66. — 10. Heinisch, R. — Ohnheiser, I.: *Kritikon Litterarum*, 19, 1992, s. 50—53. — 11. Martincová, O. — Vlková, V.: Slovo a slovesnosť, 53, 1992, s. 224—230. — 12. Neščimenko, G. P.: *Voprosy jazykoznanija*, 1992, č. 6, s. 146—150. — 13. Kowalik, K.: In: *Wokól słownika współczesnego języka polskiego. 3. Zakres selekcji i informacji*. Red. W. Lubaś — F. Sowa. Kraków. Instytut języka polskiego PAN 1993, s. 113—119. — 14. Slančová, D. — Sokolová, M.: *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 180—185. — 15. *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik — International Yearbook of European Sociolinguistics — Anuaire International de la Sociolinguistique Européenne*. 7. Mehrsprachigkeitskonzepte in

den Schulen Europas. Multilingual Concepts on the Schools of Europe. Conceptions plurilingues dans l'enseignement européen. Red. M. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 259, 261.

On Some Cases of Structural-Semantic Shifts in the Group of Verba Dandi et Accipiendi. — In: *Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language.* Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 84—87.

Empatia vo vete a v texte. — In: *Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie (Bratislava 29.—31. 1. 1986).* Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 59—65.

Z česko-slovenskej prozodickej problematiky. — In: *Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4—5).* Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 159—164, čes. res. s. 283, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, fr. res. s. 296.

Jednočenné vety slovesné a slovesno-menné v spisovnej slovenčine. — In: *Studia Academica Slovaca. 18. Prednášky XXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1989, s. 363—388.

Gramatická syntéza súčasnej češtiny [Mluvnice češtiny. 1.—3. Praha 1986—1987.] — In: *Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 134—164, rus. res. s. 164 (spoluautori J. Sabol, J. Furdík, M. Darovec).*

Slovenčina na križovatkách času. — *Slovensko, 13, 1989, č. 9, s. 14—15.*

Slovenskí jazykovedci v polstoročnej panoráme. [Dvonč, L.: *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925—1975).* Martin 1987.] — In: *Bibliografický zborník 1989.* Red. M. Kovačka. Martin, Matica slovenská 1989, s. 175—178 (rec.).

O výslovnosti a pravopise slov *anjel* a *evanjelik*. — *Slovenská reč, 54, 1989, s. 191—192.*
— *Tamže: Parfum — parfém a parfuméria (s. 318—320).*

O slovách s predponou *akva-* a *hydro-*. — *Vesmír, 68, 1989, s. 476.*

S neutíchajúcou energiou. K jubileu jazykovedca Gejzu Horáka. — *Ľud, 25. 2. 1989, s. 4* (k 70. narodeninám G. Horáka).

Dielo profesora Jozefa Ružičku uzavreté. — *Slovo a slovesnosť, 50, 1989, s. 340—341.* —
Ďalší autorov článok o úmrtí J. Ružičku: *Uzavreté dielo jazykovedca.* — *Nové slovo, 31, 1989, č. 14, s. 16.*

1990

Vzťah vedomého a spontánneho vo vývine prirodzených jazykov. — In: *Problémy interlingvistiky. 2. Zborník materiálov z interlingvistického seminára (Bratislava 29.—31. 3. 1990).* Red. S. Košecký. Poprad — Bratislava, Slovenský esperantský zväz a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 26—31, esperant. res. s. 31—32.

Slovenské národné divadlo v sociolingvistickom pohľade. — In: *Studia Academica Slovaca. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 241—256.

Wolfgang von Kempelen a jeho hovoriaci stroj. — In: *Wolfgang von Kempelen: Mechanizmus ľudskej reči.* Prel. S. Ondrejovič — P. Ďurčo. Bratislava, Tatran 1990, s. 7—20.

- Výraz *parfuml/parfém* a sociolingvistický výskum.** — Slovenská reč, 55, 1990, s. 304—308.
- Ľ iz izučeniĵa jazykovych ustanovok akterov.** — In: *Problems of Sociolinguistics. 1.* Red. L. Yordanova. Sofia, Institut of Bulgarian Language of Bulgarian Academy of Sciences — Sociolinguistic Research Committee of Bulgarian Sociological Association 1990, s. 254—260.
- The Principle of Complementarity and Linguistics. — In: LP '90. Abstracts of Papers. Prague — August 27-31, 1990, s. 26.
- Budagov, R. A.: Portrety jazykovedov 19—20 vv. Ľ iz istorii lingvističeskich učenij. Moskva 1988. — In: Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 104—106 (rec.).
- Prvé kompletne vydanie. Vyšla Valaská škola mravov stodola. [Gavlovič, H.: Valaská škola mravov stodola. Red. G. Gáfriková. Bratislava 1990.] — In: Práca, 4. 5. 1990, s. 6 (ref.).
2. medzinárodná škola sociolingvistiky. — Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 110—112 (správa o podujatí konanom v dňoch 28. 9.—2. 10. 1989 na Slniečnom pobreží v Bulharsku).
- Životné jubileum profesora Jána Horeckého. — Slovenská reč, 55, 1990, s. 42—45 (k 70. narodeninám).
- Boris Alexandrovič Serebrennikov (1915—1989). — Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 204—205.
- Mystifikátor, či génius? Tajomná osobnosť Wolfganga von Kempelena. — Práca, 3. 11. 1990, s. 6 (rozhovor E. Borčina so S. Ondrejovičom).

1991

- K sociolingvistike na Slovensku.** — In: *Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Místrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 177—191.
- Bratislava versus stredné Slovensko I. (sociolingvistický pohľad).** — In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3.—5. septembra 1991. 2. diel.* Red. P. Odaloš — V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 226—232, angl. res. s. 299.
- The Principle of Complementarity and Linguistics. — In: *Proceedings of LP '90. Linguistics and Phonetics: Prospects and Applications, 1.* Red. B. Palek — P. Janota. Prague, Charles University Press 1991, s. 71—76.
- Váprosot za dominantata na izrečieneto i na principat na dopolnitelността.** — In: *Bálgarski ezik, 46, 1991, s. 523—527.*
- Slovenský jazyk a sociolingvistika. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 1—2, s. 38—39 (tézy prednášky konanej dňa 26. 3. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Jazyk i ličnost. Red. R. M. Šmelev. Moskva 1989. — In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 147—150 (ref.).
- Palek, B.: Základy obecné jazykovědy. Praha 1989. — In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 77—79 (rec.).
- Akamatsu, T.: The Theory of Neutralization and the Archiphoneme in Functional Phonology. Amsterdam — Philadelphia 1989. — In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 142—144 (rec.).
- Novoje v zarubežnoj lingvistike. 20. Teorija literaturnogo jazyka v rabotach učonych ČSSR. Red. N. A. Kondrašov. Moskva 1988. — In: Slovenská reč, 56, 1991, s. 244—247 (rec.).

- Nový medzinárodný časopis pre európsku sociolingvistiku. [Sociolinguistica, 1, 1987 — 4, 1990.] — In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 153—154 (ref.).
- Damjanović, S.: Opširnost bez površnosti. Popsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića. Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske 1988. — In: Slavica Slovaca, 26, 1991, s. 263 (ref.).
- Ethnopsycholinguistics (Etnopsicholingvistika. Red. I. A. Sorokin. Moskva 1988). — In: Asian and African Studies, 26, 1991, s. 227—228 (ref.).
- Historický slovník slovenského jazyka. 1. (A—H). Red. M. Majtán. Bratislava 1991. — In: Knižná revue, 1, 1991, č. 12, s. 1 (ref.).
- Wolfgang von Kempelen a pes. — Kynologická revue, 2, 1991, s. 87—88.
- Stretol som sponzora. — Slovenské národné noviny, 2 (6), 1991, č. 49, s. 12 (o stretnutí so Š. Lankom).

1992

- Wolfgang von Kempelen and His Speaking Machine. — In: Human Affairs, 2, 1992, s. 161—171.
- Regimewechsel, Medien und Semantik. Am Beispiel der Slowakei. — In: Regimewechsel. Demokratisierung und politische Kultur in Ost-Mitteleuropa. Red. P. Gerlich — F. Plasser — P. A. Ulram. Wien — Köln — Graz, Böhlau Verlag 1992, s. 374—389 (spoluautorka E. Nemcová).
- Franz Miklosich a jeho koncepcia bezsubjektových viet. — In: Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991. Red. J. Toporišič. Ljubljana — Maribor, Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani — Univerza v Ljubljani — Univerza v Mariboru 1992, s. 247—253, slovin. res. s. 254.
- Nikolai Sergejevič Trubetzkoy und der slowakische Strukturalismus. — In: Československý štrukturalizmus a viedenský scientizmus — Czecho-Slovak Strukturalism and Scientism of Vienna — Tschecho-slowakischer Strukturalismus und Wiener Szientismus. Red. J. Bakoš — P. Michalovič. Bratislava, Stimul — Centrum informatiky a vzdelávania FFUK 1992, s. 55—65, slov. res. s. 65.
- K jazykovej situácii na Slovensku. — In: Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul — Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 104—110.
- Nikolaj Sergejevič Trubeckoj — klasik modernej jazykovedy. — Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 56—64, nem. res. s. 64.
- Die Beziehung zwischen der Deskription und Präskription der orthoepischen Norm. — In: Writings vs. Speaking: Text, Discours, Communication. Prague, 14—16 October 1992, s. 94.
- Slovenčina medzi najdôležitejšími jazykmi sveta. [The World's Major Languages. Red. B. Comrie. London — Sydney 1989.] — In: Slovenská reč, 57, 1992, s. 180—182 (rec.).
- Sabol, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava 1989. — In: Slovo a slovesnosť, 53, 1992, s. 149—152 (rec.).
- Pramene k dejinám slovenčiny. Red. M. Majtán — J. Skladaná. Bratislava 1992. — In: Knižná revue, 17. 6. 1992, s. 1 (ref.).
- Sociolinguistic Bibliography of European Countries for 1990. Czecho-Slovakia. — In: Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik (paralelný

anglický a francúzsky názov). 6. Nationalsprachentstehung in Osteuropa — The Rise of National Languages in Eastern Europe — L'origine des langues nationales en Europe de l'Est. Red. U. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992, s. 218—219 (spoluautor J. Nekvapil).

...slovenčina je moderný jazyk aj medzi hviezdami... Rozhovor s PhDr. Slavom Ondrejovičom o jazykovede a príbuzných fajnostiach. — Knižná revue, 2, 1992, č. 5, s. 12 (rozhovor A. Halvoníka so S. Ondrejovičom).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov, autor 294 hesiel).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedelná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. — 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125—127. — 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. — 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. — 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. — 6. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58—60. — 7. Ďubničiek, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. — Práca, 24. 2. 1994, s. 5. — 8. Horecký, J.: Typy encyklopedických textov. — Kultúra slova, 28, 1994, s. 77—81. — 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubničkov). — 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5.

Malá slovenská encyklopédia. Bratislava, Goldpress 1993. 823 s. (autor 101 hesiel z jazykovedy).

Minderheiten und Kontaktsprachen in der Slowakischen Republik. Ein Enzyklopädischer Überblick. 1. vyd. Bielefeld, Zentrum für interdisziplinäre Forschung der Universität Bielefeld 1993. 24 s.

Ref.: Jordanova, L.: Sociolingvistika/Sociolinguistik, 1, 1994, s. 223—224.

„Wird sind froh und glücklich, dass wir hier keine Minderheiten haben“. **Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der Kommunikation. 1. vyd. Bielefeld, Zentrum für interdisziplinäre Forschung der Universität Bielefeld 1993. 30 s.**

Basic Information on Sociolinguistic in Ex-Czechoslovakia. — In: Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik (paralelný anglický a francúzsky názov). 7. Mehrsprachigkeitskonzepte in den Schulen Europas — Multilingual Concepts in the Schools of Europe — Conceptions plurilingues dans l'enseignement européen. Red. U. Ammon — K. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 257—262 (spoluautor J. Nekvapil).

Korene jazyka a reči. — In: Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík a kol. Bratislava, Obzor 1993, s. 7—19 (spoluautor V. Krupa).

Contact Languages and Minorities in the Slovak Republic. — In: Human Affairs, 3, 1993, s. 182—196.

Zabudautá menšina. — In: Pohľady. Zeitschrift der Slowaken in Österreich, 8, 1993, č. 3, s. 3.
Z výskumu Slovákov v Dolnom Rakúsku. — Zápisník slovenského jazykovedca, 12, 1993, s. 28 (tézy prednášky konanej dňa 9. 11. 1993 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

- Nový český jazykovedný časopis. [Čeština doma i ve světě.] — In: *Kultúra slova*, 27, 1993, s. 314—315 (ref.).
- Sympóziu o štandarde a subštandarde v jazykoch južnej a východnej Európy. — In: *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 155—156 (správa o podujatí, ktoré sa konalo 12.—16. 10. 1992 v Berlíne).
- Sociolinguistic Bibliography of European Countries for 1991. Czecho-Slovakia. — In: *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik* (paralelný anglický a francúzsky názov). 7. Mehrsprachigkeitskonzepte in den Schulen Europas — Multilingual Concepts in the Schools of Europe — Conceptions plurilingues dans l'enseignement européen. Red. U. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 297—299 (spoluautor J. Nekvapil).
- Slovenčina — melodický jazyk. — *Slovenské národné noviny*, 4, (8), 1993, č. 15, s. 13 (rozhovor S. Ondrejoviča s R. Seyfertom).

1994

- Die Einstellungen zur Schriftsprachlichkeit und Nichtschriftsprachlichkeit in der slowakischen Sprachsituation.** — In: *Sprachlicher Standard und Substandard in Südosteuropa und Osteuropa. Beiträge zum Symposium vom 12—16. Oktober 1992 in Berlin*. Red. N. Reiter — U. Hinrichs — J. van Leeuwen-Turnovcová. Berlin, Harassowitz Verlag — Wiesbaden 1994, s. 238—245.
- Slovaki i Čechi. Slovackij jazyk i češskij jazyk (Etnosignifikativnyj, kulturologičeskij, psihologičeskij i sociolingvističeskij aspekty otnošenij dvuch nacij i ich jazykov).** — In: *Jazyk — Kultura — Etnos*. Moskva, Nauka 1994, s. 113—130 (spoluautorka K. Buzássyová).
- Sociolingvistika a jazyková kultúra. Tézy. — In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Budmerice 27.—29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Dorula. Bratislava — Martin, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Matica slovenská 1994, s. 12—14.
- Sociolingvistické aspirácie slovenskej jazykovedy. — *Slovenské pohľady*, IV + 110, 1994, č. 4, s. 128—130.
- Ďurovič, Lubomír. — In: *Slovakia and the Slovaks. A Concise Encyclopedia*. Red. M. Strhan — D. P. Daniel. Bratislava, Encyclopedical Institute of the Slovak Academy of Sciences — Goldpress Publishers 1994, s. 158. — Tamže: Dvonč, Ladislav (s. 158—159; heslá). *Slovenčina pre svetobežníkov*. [Nolan, J.: *Slowakisch für Globetrotter*. Bielefeld 1993.] — In: *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 185—186 (ref.).
4. medzinárodná sociolingvistická konferencia v Sofii. — *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 74 (správa o konferencii konanej v dňoch 10.—12. 9. 1993 v Sofii).
- Dr. Gejza Horák sedemdesiatpäťročný. — *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 117—119.
- Konštantín Palkovič. — *Slovenské národné noviny*, 5 (9), 1994, č. 10, s. 4.
- Konštantín Palkovič jubilujúci. — *Slovenská reč*, 5, 1994, s. 283—285 (k 75. narodeninám).
- Sociolinguistic Bibliography of European Countries for 1992. Slovakia. — In: *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik* (paralelný anglický a francúzsky názov). 8. English only? in Europa, in Europe, en Europe. Red. U. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1994, s. 207—208.

1995

- Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der Kommunikation. — In: Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch. Kommunikative Prozesse nach der Wiedervereinigung Deutschland und dem Systemwandel in Ostmitteleuropa. Red. M. Czyżewski — E. Gülich — H. Hausendorf — M. Kastner. Opladen, Westdeutscher Verlag 1995, s. 232—253.
- The Forgotten Slovak Minority in Austria. — In: Language, Minority, Migration. Red. S. Gustavsson — H. Runblom. Uppsala, Uppsala University, Centre for Multiethnic Research 1995, s. 111—118.
- Jazyk „totalitný“ a „posttotalitný“ (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989) — In: Mova totalytarnoho susplystva. Red. G. Javorska. Kyjiv, Instytut movoznavstva — Instytut ukrajinskoji movy 1995, s. 76—83.
- Kām charakteristikata na ezikovata situacija v Slovākija. Opozicijata Bratislava — sredna Slovākija. — In: Language Unity and Diversity. Red. T. Šamraj. Sofia, Abagar 1995, s. 111—124.
- K „zabytomu“ slovackomu meňšinstvu v Nižnej Avstrii. — In: Sociolinguistics and Communication. Problems of Sociolinguistics. 4. Red. M. Videnov — A. Angelov — P. Satirov. Sofia, Meždunarodno sociolingvistično družestvo 1995, s. 55—58, angl. res. s. 292.
- Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku. — In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Zost. S. Ondrejovič — M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 9—13, angl. res. s. 227.
- Z výskumu jazykových postojov v oblasti dramatických umení. — In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Zost. S. Ondrejovič — M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 74—81, angl. res. s. 229.
- Sociolingvistika a jazyková kultúra. — In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Zost. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 36—46.
- K niektorým aspektom kodifikácie rómskeho jazyka. — In: Rómsky jazyk v Slovenskej republike. Red. J. Prokop. Bratislava 1995, s. 48—51, angl. res. s. 51.
- Jazyk a mýtus. — In: Korene. Prvý slovenský časopis v ČR, 3, 1995, č. 9, s. 8—9.
- Hrvati u Slovačkoj sa sociolingvističkoga gledišta — Chorváti na Slovensku v sociolingvistickom pohľade (paralelné chorvátske a slovenské znenie). — In: Prvi hrvatski slavistički kongres (sbornik sažetaka i nacrtaka). Zost. S. Damjanović — K. Nemeč. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo 1995, s. 23—24.
- Predslov. — In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Zost. S. Ondrejovič — M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 7—8.
- Omdal, H.: Med språket på flettelot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdoier i Kristiansand. Uppsala 1994. — In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 143—144 (rec.).
- Horák, G.: Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie. Bratislava 1993. — In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 46—48 (rec.).
- Zborník o dialógu. [Dialóg a dialogickosť v politike, spoločnosti, filozofii a kultúre. Red. P. Michalovič — J. Bakoš. Bratislava 1994.] — In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 126—128 (rec.).
- Hammerová, L. B. — Ripka, I.: Speech of American Slovaks — Jazykové prejavy amerických Slovákov. Bratislava 1994. — In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 123—126 (rec.).

- Monografia o prízvuku v spisovnej slovenčine. [Sabol, J. — Zimmerman, J.: Komunikačný štátut prízvuku v spisovnej slovenčine. Prešov 1994.] — In: Slovenská reč, 60, 1995, s. 331—332 (ref.).
- Zborník o Slovákoch v Maďarsku. [Slováci v Maďarsku. Zost. E. Balážová — G. Grácová. Bratislava 1994.] — In: Slovenská reč, 60, 1995, s. 334—336 (ref.).
- Príručka o výslovnosti v desiatich európskych jazykoch. [Kučera, L.: Výslovnosť desiatich európskych jazykov. Košice 1995.] — In: Kultúra slova, 29, 1995, s. 233—237 (rec.).
- Bulharská encyklopédia sociolingvistiky. [Malka enciklopedija po sociolingvistika. Pleven 1994.] — In: Slovenská reč, 60, 1995, s. 336—338 (ref.).
- Nový sociolingvistický časopis v Bulharsku. [Sociolingvistika/Sociolinguistics. Red. T. Šamraj. Sofia.] — In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 146—147 (ref.).
- Dva bohemizmy z éteru. — Kultúra slova, 29, 1995, s. 92—93.
- Ezoterické bohemizmy. — Nedelná Pravda — magazín, 4, 1995, č. 13, s. 19. — Tamže: *Bonaqua* a iné akvy (č. 50, s. 19).
- Konferencia Jednota a rozmanitosť slovanských jazykov v Sofii. — Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 87—89 (správa o konferencii konanej v dňoch 27.—29. 5. 1994 v Sofii).
- Sociolinguistic Bibliography of European Countries for 1993. Slovakia. — In: Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik. 9. Red. U. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1995, s. 222—223.

Prekladateľská činnosť

- Kempelen, W. von: Mechanizmus ľudskej reči. Bratislava, Tatran 1990. 248 s. (spoluprekladateľ P. Ďurčo).
- Ref.: 1. Horecký, J.: Dobrý preklad Kempelenovej knihy. — Kultúra slova, 25, 1991, s. 25—27. — 2. Pícha, E.: Po dvoch storočiach. — Kultúrny život, 25, 12. 2. 1991, č. 7, s. 9. — 3. Horecký, J.: Slovenské pohľady, 107, 1991, č. 3, s. 101—102.
- Moosmüller, S. — Vollmann, R.: Fenomén „spisovný jazyk“ na príklade Rakúska. — In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Zost. S. Ondrejovič — M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 50—62.

Redakčná činnosť

- Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice 14.—17. januára 1980.) Bratislava, Veda [1981] (redaktor).
- K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985 (zostavovateľ).
- Jazykovedný časopis, 38, 1987 — 46, 1995 (člen red. rady).
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (redaktor obrazovej časti).
- Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1995. 240 s. (spoluzostavovateľka M. Šimková).

Zostavil Ladislav Dvonč

PRAMEŇOV JE VIAC
(POZNÁMKA O DOPLŇANÍ CUDZÍCH TEXTOV)

Mám úprimnú radosť z toho, že môj bývalý vysokoškolský učiteľ a dlhoročný blízky spolupracovník v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, ale najmä vynikajúci slovenský jazykovedec prof. Dr. Ján Horecký venuje takú sústavnú pozornosť mojim jazykovedným názorom a moje práce recenzuje v slovenských lingvistických časopisoch. Uvedomujem si, že na recenzie autor posudzovanej publikácie nemá odpovedať. Vo svojej poznámke to ani nemienim robiť. Cením si totiž, keď výsledky mojich jazykovedných výskumov vyvolávajú ohlas — priaznivý alebo aj nepriaznivý. Je to súčasť veľmi potrebnej tvorivej atmosféry vo vednom odbore, prípadne aj vo vedeckej obci všeobecne. Celkom niečo iné je, keď napríklad aj v recenzii autorovi pripisujú kroky, ktoré neurobil a nechcel urobiť. To už s vedou nemá nič spoločné. Jednako sa to však prihodilo (žiaľ, v tejto súvislosti musím povedať, že vo vzťahu k mojim prácam nie po prvý raz) aj J. Horeckému v recenzii mojej poslednej knihy *Slovenčina — vec politická?*, uverejnenej v 2. čísle Jazykovedného časopisu, 46, 1995, na s. 118—120. Je to vec, ktorá sa dotýka mojej vedeckej i ľudskej cti, a preto na ňu reagujem. Vo svojej recenzii na s. 119 J. Horecký píše: „Nájdu sa však i prípady zámerného dopĺňania textov. Najvýraznejším príkladom je výrok, že podľa Ružičkovho návrhu zákona o slovenčine by sa o spisovnú slovenčinu mali starať aj republikové orgány. V návrhu publikovanom v Kultúre slova r. 1968 sa na s. 228 v paragrafe 3 hovorí: Za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny zodpovedá celá slovenská spoločnosť. Všetci Slováci (teda nie štátne orgány — pozn. J. H.) majú podporovať rozvoj slovenčiny, brániť a uplatňovať jej práva, používať vo verejnosti, úradoch a školách spisovnú reč, dodržiavať pri tom jej pravidlá a starať sa o jej kultúru.“

Svoje konštatovanie z knihy, že J. Ružička vo svojom návrhu zákona o slovenčine prísudňuje zodpovednosť za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny aj štátnym orgánom, môžem jednoducho dokázať zacitovaním staršieho (t. j. v istom zmysle pôvodnejšieho) znenia návrhu zákona o slovenčine (toto znenie pochádza tiež z r. 1968), ako aj novšieho (t. j. z autorovho hľadiska posledného) znenia príslušného návrhu zákona (toto znenie pochádza z r. 1970). Ako je známe, J. Ružička svoj návrh zákona o slovenčine po prvý raz publikoval v denníku Pravda z 8. 5. 1968 a toto znenie znova uverejnil vo svojej monografii *Spisovná slovenčina v Československu* z r. 1970. To značí, že autor sa k tomuto pôvodnému textu istým spôsobom hlásil aj neskôr, t. j. po uverejnení do istej miery upraveného textu v Kultúre slova r. 1968. Tento text má takéto znenie: „Za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny zodpovedá celá slovenská spoločnosť. Preto vláda, úrady a ustanovizne Slovenskej socialistickej republiky majú podporovať rozvoj slovenčiny, brániť a uplatňovať jej práva, vyžadovať vo verejnosti, v úradoch a v školách spisovnú reč a starať sa o jej kultúru.“

Verím, že uvedený citát aj bez ďalšieho komentára je taký jasný, presvedčivý a nepochybniteľný, že na tomto základe mi J. Horecký vonkoncom nemôže pripisovať zámerné dopĺňanie textov iného autora. Preverovanie tvrdení iných autorov je právo aj povinnosť recenzenta. Ale keď už vzniká pochybnosť o pôvodnosti či pravdivosti istého tvrdenia, treba sa poobzerať aj za inými prameňmi, nielen za tým, ktorý potvrdzuje môj predpoklad alebo aj prvé zistenie. Kompletný prieskum možných prameňov by J. Horeckého azda nebol viedol k uvedenej krivej výčitke, ktorú adresoval autorovi knihy *Slovenčina — vec politická?* No keďže práve rozoberaný, ale ako som ukázal, nepravdivý prípad zámerného dopĺňania cu-

dzích textov J. Horecký pokladá iba za najvýraznejší, som zvedavý, čím ďalším svoje tvrdenie podoprie a dokáže. V opačnom prípade — a o tom som presvedčený, že je to tak — by som očakával, že sa recenzent autorovi ospravedlní za nepravdivé tvrdenie, ktoré sa dotýka autorovej cti. Ako vidno, prihováram sa tu za dôslednosť pri skúmaní citovaných prameňov, najmä keď sa všeobecne vie, že ich je viac; myslím tu na to, že v jazykovednej obci je takmer všeobecne známe, že niektoré svoje texty, ktoré spoločenskou, ba i politickou angažovanosťou autora prekračovali úzko odborný rámec jazykovedy, J. Ružička publikoval na viacerých miestach (pripomínam tu najmä jeho *Tézy o slovenčine*) a aj v modifikovaných zneniach. Je to vedecky opodstatnenejšia a korektnejšia cesta ako vnášanie úsudkov či aj odsudkov, ktoré sa pri preverovaní ukážu ako neodôvodnené.

Ján Kačala

Ospravedlňujem sa profesorovi Jánovi Kačalovi za to, že som ho neodôdnnene obvinil zo svojvoľného dopĺňania citovaných myšlienok. J. Ružička skutočne požadoval aj od verejných činiteľov, aby venovali starostlivosť spisovnému jazyku Slovákov. Táto myšlienka však nie je v tom návrhu zákona o slovenčine, ktorý som ja citoval z Kultúry slova. Neskúmal som všetky podoby Ružičkovho textu.

Ján Horecký

AUTORI

Doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc., Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 17. novembra 1, 080 78 Prešov

PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc., Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 17. novembra 1, 080 78 Prešov

Doc. PhDr. Framtišek Šimon, CSc., Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 17. novembra 1, 080 78 Prešov

Roza Tuguševa, pr. Veteranov 98—29, 198260 Sankt-Peterburg (Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava)

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači — textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačennom príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (R. Auty; N. I. Fel'dman; s. 312, t. j.).

Dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l.

Pravý okraj strany nezarovnávať, tvrdý koniec riadku používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Napr. Treba vždy vyznačiť aj toto *v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é* pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (G. Altmann -- V. Krupa); medzery nedávať pri označovaní stranového a číselného rozsahu (s. 3--12; v r. 1886--1889); spojovníky píšeme ako doteraz: T. Slama-Cazacu; sociálno-komunikačný a pod.

Znaky, ktoré textový editor T602 neobsahuje (poľské písmená, praslovanské a pod.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Napr.:

#Z = Ź	#z = ź	&Z = Ż	&z = ż
#N = Ń	#n = ń	#L = Ł	#l = ł
#E = Ę	#e = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky, ktoré majú byť pod čiarou, používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte ich na príslušnom mieste označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt.¹ ktorý . . .), všetky poznámky potom uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky. (Napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie . . .)

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Súčasťou každého príspevku je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti. Resumé môže byť v jazyku, ktorý si vyberie autor.

Bibliografické údaje a citácie treba zatiaľ uvádzať podľa doterajšieho úzu časopisu. (Prípadný upravený návrh uverejníme po dohode s ostatnými redakciami.)

Do redakcie treba poslať vytlačený príspevok s disketou (najlepšie 3,5'').

Uzávierka 1. čísla 31. januára, uzávierka 2. čísla 31. mája v príslušnom roku. (Príspevky sa budú prijímať aj priebežne.)

Redakcia si vyhradzuje právo neprijímať príspevok v prípade, keď nespĺňa príslušné formálne náležitosti.

Pri akýchkoľvek nejasnostiach sa treba informovať v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave, tel.: 07/533 17 61–63, klapka 132; fax: 07/533 17 56; E-mail: jazyuls@savba.savba.sk

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 47, 1996, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magda Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., prof. PhDr. Rudolf
Krajčovič, DrSc., prof. PhDr. Ábel Král, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef
Mistrík, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Magda Petrufová, PhDr. Ivor
Ripka, CSc., prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Vladimír Radík

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000
München, Germany

Ročné predplatné Sk 58,-, jednotlivé číslo Sk 29,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j.
343-RPP/94.